

ลับ ❀ แล ❀ ฝรั่งเศส

เมือง สังคม ผู้คน เหตุการณ์
ในบันทึกฝรั่งเกี่ยวกับอยุธยา

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถึ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
แปลและเรียบเรียง

Entrée des ambassadeurs françois dans la Riviere de siam a l'embouchure de siam il y a
 des deux costés une batterie de canon. lorsque les françois en sortirent ils y auoient
 tendu une chaîne avec des galères des deux costés et des pieux comme de gros arbres
 plante sur la barre pour fermer l'entrée de la Riviere; Lors les bâtons ou bateaux
 dorés seruirent a l'entrée des ambassadeurs ce qui cause un fort beau spectacle sur

คำนำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

อาณาจักรอยุธยาเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองอย่างมากอาณาจักรหนึ่งของชาวไทย เป็นศูนย์กลางการค้ากับหลายประเทศ ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าระดับนานาชาติในขณะนั้น มีความเจริญยาวนานกว่า ๔๑๗ ปี อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๑๐ มีการติดต่อค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย เช่น จีน เวียดนาม อินเดีย ญี่ปุ่น เปอร์เซีย และชาติตะวันตกเช่น โปรตุเกส สเปน อังกฤษ ฮอลันดา ฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเปิดประเทศอย่างเสรี รั่ววิทยาการสมัยใหม่หลายด้าน มีชาวต่างชาติเข้ามาในพระราชอาณาจักรเป็นจำนวนมาก มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย นักวิชาการหลายท่านได้พยายามเรียบเรียงเรื่องราวในสมัยอยุธยาให้เห็นภาพชัดเจนที่สุด แต่ข้อจำกัดอย่างหนึ่งของข้อมูลในสมัยอยุธยาคือเอกสารหลักฐานบันทึกของคนไทยที่มีปรากฏไม่มากนัก ดังนั้น การเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาจึงจำเป็นต้องพึ่งเอกสารบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาสยามในสมัยนั้นเป็นหลัก

หนังสือ **ลับแลฝรั่ง : เมือง สังคม ผู้คน เหตุการณ์ ในบันทึกฝรั่งเกี่ยวกับอยุธยา คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗** เป็นการรวบรวมเอกสารของชาวต่างชาติที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น เช่น บันทึกของชาวโปรตุเกส บันทึกการเดินทางของราชทูตฝรั่งเศส บันทึกเรื่องเมืองสยาม การปฏิวัติ ค.ศ. ๑๖๘๘ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจากเอกสารต่าง ๆ รวมถึงความรู้ทางประวัติศาสตร์ในสังคมอยุธยา ในฐานะเมืองแห่งการค้าและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ขอขอบคุณ
รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศุมิวิถี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้ช่วย
รวบรวมข้อมูลใหม่ ๆ วิเคราะห์แปลเอกสารบันทึกของฝรั่งในสมัยอยุธยาและสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่มีคุณค่า หาอ่านได้ยาก หนังสือเล่มนี้จะสามารถทำให้ผู้
ที่สนใจงานด้านประวัติศาสตร์ สามารถมองเห็นสภาพสังคม วัฒนธรรม ศาสนา การค้า
การเมือง วิถีชีวิตของคนอยุธยาในสมัยอยุธยาอีกแง่มุมหนึ่งได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุริช อนุกุล
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

คำนำผู้เขียน

การบันทึกเรื่องที่พบเห็นอาจเป็นจารีตหนึ่งที่ซีกโลกตะวันตกถนัดและมีทักษะมากกว่าชาวตะวันออก จึงส่งผลให้บรรดาหนังสือ จดหมาย เอกสารทั้งส่วนตัวและส่วนราชการที่พบในปัจจุบันในแง่เอกสารประวัติศาสตร์มีมากเพียงพอที่จะทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ส่วนหนึ่ง แม้ว่าเอกสารเหล่านั้นอาจเขียนขึ้นจากการพบเห็นเอง หรือได้รับข้อมูลมาจากแหล่งอื่นก็ตาม แต่คุณูปการของ “ข้อเขียน” เหล่านี้ อย่างน้อยก็ทำให้การศึกษาเรื่องราวในอดีตของไทยมีความก้าวหน้าขึ้น

พระนครศรีอยุธยา เป็นมหานครที่มีผู้คนเดินทางเข้าออกอยู่ตลอดเวลา ทั้งเพื่อนบ้านและชาติที่อยู่ไกลออกไป บ้างเข้ามาพักเป็นระยะเวลาสั้น ๆ เพื่อภารกิจด้านการค้า บ้างตั้งรกรากอยู่ยาวนาน จนผสมผสานกับชาวสยามพื้นเมือง เป็นชุมชน ค่ายบ้าน ของตนเอง แต่ก็ยังมีปฏิสัมพันธ์กับชาติของตนและชาติอื่นอยู่เสมอ จึงเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิควิธีการสมัยใหม่ในด้านต่าง ๆ ในสยาม หากจะกล่าวเฉพาะช่วงเวลาลงไปนั้น ก็หมายความว่าในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) เป็นช่วงเวลาที่คึกคักที่สุดของพระนครศรีอยุธยา จึงปรากฏข้อเขียนบันทึกที่เกี่ยวกับสยามมากกว่าช่วงเวลาอื่นด้วย ทั้งนี้อาจสังเกตได้ด้วยว่าบรรดาข้อเขียนที่มีการบันทึกนี้ ปรากฏในรูปแบบของเอกสารทางการแบบฐานข้อมูลความรู้ เช่น สารานุกรมดินแดนต่าง ๆ ในโลก และเอกสารเฉพาะกลุ่ม ซึ่งแสดงว่าความรู้เกี่ยวกับตะวันออก และอยุธยา เป็นที่รับรู้และมีความสำคัญเพียงพอที่จะได้รับการบรรจุลงในหนังสืออ้างอิงเช่นนั้นด้วย

“ลัปแลฝรั่ง : เมือง สังคม ผู้คน เหตุการณ์ ในบันทึกฝรั่งเกี่ยวกับอยุธยา คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗” เป็นหนังสือที่ผู้เขียนแปลเรื่องเกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยา จากเอกสารภาษาโปรตุเกส ภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ ที่ปรากฏในโลกตะวันตก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ เอกสารเหล่านี้มีอายุเกิน ๓๐๐ ปีแล้ว ต้นฉบับอาจอ่านยากและไม่คุ้นสำหรับคนทั่วไปหรือนักวิชาการประวัติศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ เอกสารบางเรื่องพรรณนาเกี่ยวกับเมือง ผู้คน และเหตุการณ์สำคัญ

ต่าง ๆ ที่จะประมวลให้เห็นภาพของการที่ “ฝรั่ง” มอง “สยาม” และความสนใจเกี่ยวกับอยุธยา ซึ่งผู้อ่านจะได้ประโยชน์จากเอกสารแปลเหล่านี้หากวิเคราะห์เพิ่มเติม ในประเด็นที่สนใจได้ ก็จะเป็นคุณูปการต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในอนาคต

การแปลเอกสารประวัติศาสตร์ที่มีอายุหลายร้อยปีนี้ มีข้อจำกัดหลายประการ ประการแรกคือภาษาที่ยาก อาจมีโครงสร้างของภาษาที่ต่างไปจากภาษาต่างประเทศ ในปัจจุบันบ้าง มีการใช้คำศัพท์เฉพาะช่วงสมัย ซึ่งอาจมีความหมายต่างไปจากปัจจุบัน ประการที่สองคือเบื้องหลังของการบันทึกที่อาจต่างกันออกไปและผู้อ่านก็มีโอกาส “เลือกสรร” ข้อมูลที่ตนสนใจ การอ่านเอกสารต่าง ๆ เหล่านี้จึงต้องทำความเข้าใจ อย่างปราศจากอคติ หนึ่งในหนังสือเล่มนี้ได้บอกที่มาของแหล่งต้นฉบับแปลไว้ และใน บางเรื่องได้สำเนาต้นฉบับภาษาต่างประเทศไว้ เพื่อให้ผู้ใช้งานจะได้มีโอกาสศึกษา เพิ่มเติมด้วย ทั้งนี้การสะกดชื่อบุคคล สถานที่ต่าง ๆ ได้พยายามใช้ตามเกณฑ์ของ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา และหากชื่อใดเป็นที่คุ้นชินแล้ว ก็จะอนุโลมที่จะใช้ชื่อนั้น ๆ ส่วนปีศักราชนั้นผู้แปลจะได้ใช้ ค.ศ. เป็นหลัก แต่อาจจะเพิ่มพุทธศักราชไว้เพื่อเทียบ ในบางแห่ง ผู้อ่านสามารถคำนวณปีพุทธศักราชได้โดยใช้ ๕๔๓ บวกในปีคริสตศักราช

อนึ่ง ด้วยอายุของเอกสารที่เกินกว่า ๓๐๐ ปี จึงไม่มีปัญหาเรื่องลิขสิทธิ์ทั้งของ ผู้เขียนและของสำนักพิมพ์

การแปลครั้งนี้สำเร็จลงด้วยความอนุเคราะห์เอกสารที่มีคุณค่าจากคุณมาร์ค ทิพย์มาบุตรที่จัดหาเอกสารโบราณอายุหลายร้อยปี มาให้อ่านแปลอย่างสม่ำเสมอ เพราะเห็นประโยชน์ของการใช้เอกสารประวัติศาสตร์เหล่านั้น และขอบคุณสำนัก ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี ที่สนับสนุนการ เผยแพร่ในวงกว้าง เพื่อประโยชน์ทางวิชาการในอนาคต

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถิ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๔
วันที่ระลึกครบ ๓๓๓ ปี กาลสวรรคตสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สารบัญ

● คำนำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี	๓
● คำนำผู้เขียน	๕
● สยามในบันทึกของชาวโปรตุเกสยุคแรก	๙
○ จดหมายของรุย ดือ อาเรอาซู (Rui de Araújo) และ คำสั่งของ อัลฟองโซ ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo)	
○ โตเม่ ปิเรส (Tome Pires) และ ดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa)	
● สยามในหลักฐานสเปนสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	๔๑
● สยามในหนังสืออักขรานุกรมเมืองต่าง ๆ ในเอเชีย ค.ศ. ๑๖๖๐	๔๙
● ราชอาณาจักรสยามในบันทึกของฌอง-บัพติสแตว์แตร์นิเยร์ (Jean-Baptiste Tavernier)	๖๑
● ราชอาณาจักรสยามในสารานุกรมประวัติศาสตร์ ค.ศ. ๑๖๘๙	๗๗
● บันทึกการเดินทางของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศส มาเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม	๙๙
● การปฏิวัติ ค.ศ. ๑๖๘๘ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ จากจดหมายพ่อค้าอังกฤษและทหารฝรั่งเศสนิรนาม	๑๑๗
○ จดหมายวิลเลียม โชม (William SOAME) พ่อค้าอังกฤษ	
○ บันทึกทหารฝรั่งเศสนิรนาม	
ภาคผนวก พระนครศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่าการค้า และความหลากหลายทางวัฒนธรรม	๑๓๙
ดัชนีคำ	๑๖๙

สศท.เกษตรสด

สยามในบันทึกของชาวโปรตุเกสยุคแรก*

ความนำ

เอกสารโปรตุเกสจำนวนหนึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่น่าสนใจนับแต่ที่โปรตุเกสได้เดินทางสำรวจภูมิภาคต่าง ๆ ในโลกเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้บางส่วนเป็นการบันทึกจากการสังเกต รวบรวม และได้ประจักษ์จริง (Eyes witness) เช่นบันทึกการเดินทางของ Fernão Menes Pinto และบางส่วนเป็นการเก็บรวบรวมจากนักเดินทาง นักเดินเรือ พ่อค้า ฯลฯ เช่นหนังสือของ Fernão Lopes de Castanheda, Gaspar Correira, João de Barros

เอกสารโปรตุเกสที่บันทึกไว้ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจสังเกตได้ว่ามีกลุ่มบุคคลที่บันทึกต่างกันไป ๒ กลุ่มคือกลุ่มปัจเจก และกลุ่มที่ขึ้นต่อรัฐ โดยที่ลักษณะการบันทึกย่อมแตกต่างกันออกไปตามจุดมุ่งหมายของการเดินทาง นักประวัติศาสตร์มุ่งที่จะให้คุณค่ากับเอกสารที่เขียนขึ้นอย่างเป็นระบบมากกว่าอย่างอื่น แต่ก็เป็นไปได้ที่จะพบข้อมูลที่น่าสนใจในเอกสารส่วนบุคคล เพราะเป็นเรื่องราวที่พบเห็นด้วยตนเองหรือไม่ได้มีความสำคัญใดต่อรัฐกลาง แต่กลับมีผลกระทบต่อกิจการของตน

ประวัติศาสตร์อยุธยามีข้อจำกัดอย่างหนึ่งคือการขาดแคลนเอกสารร่วมสมัย โดยเฉพาะเอกสารภาษาไทย จึงจำเป็นที่จะต้องหันไปหาเอกสารต่างชาติ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ทราบดีว่าโปรตุเกสเป็นประเทศในยุโรปชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาและมีบทบาทสำคัญทั้งในการด้านการค้าและการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ข้อมูลการบันทึกของโปรตุเกสจึงย่อมจะสะท้อนให้เห็นการเข้าไปสู่อำนาจของรัฐและบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ส่วนหนึ่ง

---

* ปรับปรุงจากบทความเรื่อง “ความสำคัญของจดหมายรุย ดีโอ อาเรอาซู (Rui de Araújo) และบันทึกคำสั่งอัลฟงซู ดีโอ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดีโอ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo) ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกสในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖” และเรื่อง “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม: บันทึกของโตเม่ ปิรีซ (Tomé Pires), ดูอาร์ตีซ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa)” จากหนังสือ ๑๐๐ เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย โดย ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร (หัวหน้าโครงการวิจัย) ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓

สังเขปความสัมพันธ์สยาม-โปรตุเกสเบื้องต้น^๑

เมื่อโปรตุเกสเดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๒ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ อาณาจักรสยามเป็นดินแดนที่มีความสำคัญมากที่สุดในภูมิภาคนี้ พรหมแดนของอาณาจักรขยายไปทางด้านเหนือจรดเชียงใหม่ ส่วนทางใต้จรดคาบสมุทรมะละกา ซึ่งอยู่ตามตามรัฐต่าง ๆ ก็เป็นเมืองขึ้นของสยามทั้งสิ้น ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เจ้าเมืองมะละกาแข็งข้อกระทั่งทำให้สยามต้องยกกองกำลังลงไปปราบเสมอ ๆ

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสยามคงได้รับการรวบรวมโดยรุย เตอ อาเรอาซู (Rui de Araújo) ส่งไปรายงานยังอัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque)^๓ จดหมายนี้แม้ว่าจะมีข้อความเพียงไม่กี่บรรทัดเกี่ยวกับสยาม แต่สิ่งที่สำคัญสำหรับโปรตุเกสก็คือได้ระบุว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังทำสงครามกับมะละกา ซึ่งจะเป็นเหตุผลว่าเมื่อโปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว ได้ตัดสินใจแจ้งข่าวนี้ให้ทางสยามทราบ

เมื่ออัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ สามารถเข้ายึดมะละกาได้ใน ค.ศ. ๑๕๑๐/พ.ศ. ๒๐๕๓ ก็ไม่รอช้าที่จะสานสัมพันธ์ไมตรีกับสยาม เพราะคาดว่าสยามคงจะเป็นพันธมิตรร่วมรบ และเป็นแหล่งเสบียงอาหารสำหรับโปรตุเกสได้ ดังนั้นทูตโปรตุเกสจึงเดินทางจากมะละกาไปยังอยุธยาทันที ก่อนที่การยึดเมืองมะละกาจะเรียบร้อยเสร็จสิ้นเสียอีก

---

^๑ Sanjay Subrahmanyam, *The Portuguese Empire in Asia 1500 – 1700 : A Political and Economical History*, Yale : Longman, 1993 pp. 16 – 17., Center for the Portuguese Studies, *The Portuguese and Pacific*, International colloquium at Santa Barbara, University of California, 1995. Luís Filipe Thomaz, *De Ceuta à Timor*, Lisboa: Difel, 1998.

^๒ กองเรือโปรตุเกสเดินทางถึงเมืองกัว (Goa) ในอินเดียเมื่อราว ค.ศ. ๑๔๘๘ นำโดยวาซกู ดา กามา (Vasco da Gama) ภายใต้การสนับสนุนของพระเจ้าดอง อีนิแอง อองริค (Dom Infant Henrique) หรือพระเจ้าเฮนรี นาวีกราช จากเมืองกัว (Goa) วาซกู ดา กามา ได้สั่งการให้กองเรือออกสำรวจน่านน้ำในภูมิภาคตะวันออกจนกระทั่งเดินทางมาถึงมะละกาในอีก ๒ ปีต่อมา

^๓ อัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) เป็นอุปราชโปรตุเกสคนที่ ๒ ประจำเมืองกัว (Goa) โดยสามารถเข้ายึดกัวได้ในราว ค.ศ. ๑๕๑๐ จากนั้นเมื่อดีโอโก โลปีซ ดือ ซีอ เซอไกร่า (Diogo Lopes de Sequeira) พร้อมทั้งทหารโปรตุเกส เข้าตั้งมั่นที่มะละกา แต่ยังคงมีการขัดขวางจากสุลต่าน มะละกา อัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ จึงสั่งให้โจมตีเมืองมะละกา และสามารถเข้ายึดเมืองได้ในวันที่ ๒๔ สิงหาคม ค.ศ. ๑๕๑๑ เอกสารไทยมักเรียกชื่อว่า อัลบูเคิร์ก

ทูตโปรตุเกสที่กล่าวถึงก็คือ ดูอาร์เต้ เฟอนันดีซ (Duarte Fernandes) ซึ่งได้รับการต้อนรับอย่างดีจากราชสำนักสยามในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. ๑๔๙๑/ พ.ศ. ๒๐๓๔ – ค.ศ. ๑๕๒๙/ พ.ศ. ๒๐๗๒) พระองค์ได้รับรายงานการเข้ายึดมะละกา และการเดินทางมาถึงของโปรตุเกส ทรงรับการถวายสาส์นและเครื่องบรรณาการที่อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ จัดส่งมาพร้อมคณะทูตซึ่งอุปราชโปรตุเกสคงแสดงความปรารถนาในการเจริญสัมพันธไมตรีและการค้ากับสยาม และอาจมีการเสนอที่จะแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือทางการทหารให้กับราชสำนักอยุธยาด้วย ซึ่งครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ คงจะพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งจากสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ และจากข้อมูลต่าง ๆ ที่ทรงได้รับ จึงทรงส่งราชทูตสยามให้เดินทางไปยังมะละกาเพื่อกระชับความสัมพันธ์กับโปรตุเกสให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

เมื่อ ดูอาร์เต้ เฟอนันดีซ และคณะทูตสยามเดินทางถึงมะละกาก็เป็นเวลาโปรตุเกสเข้ายึดครองเมืองได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอได้ต้อนรับด้วยมิตรไมตรี คณะทูตได้มอบพระราชสาส์นฉบับหนึ่งให้อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ และอีกฉบับหนึ่งสำหรับทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส^๑ โดยพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงปรารถนาที่จะเจริญสัมพันธไมตรีกับโปรตุเกส และจะพระราชทานความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่ที่โปรตุเกสต้องการ

ครั้งอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ เห็นประโยชน์ที่จะสร้างไมตรีกับสยาม ในปีรุ่งขึ้นจึงส่งคณะทูตโปรตุเกสชุดที่ ๒ นำโดยอันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo) และชาวโปรตุเกสอีก ๗ คนไปยังอยุธยา ครั้งนี้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงให้การต้อนรับอย่างดีเช่นคราวก่อน คณะทูตโปรตุเกสได้ทูลเกล้าฯ ถวายสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ ซึ่งแสดงความต้องการเป็นมิตร และค้าขายกับสยาม รวมทั้งเสนอความช่วยเหลือด้านกองกำลังทหาร

ไมตรีที่โปรตุเกสหยิบยื่นให้ในครั้งนี้ คงจะทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงดีพระทัยไม่น้อย เพราะสถานการณ์ทางการสงครามสู้รบขยายดินแดนในขณะนั้นได้เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อราว ๒ ศตวรรษก่อน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงเข้าพระราชหฤทัยดีและทรงต้องการความช่วยเหลือทางการทหารอย่างเร่งด่วน เพราะว่าประเทศ

---

^๑ ขณะนั้นคือ พระเจ้าดง มานูเอล ที่ ๑ (Dom Manuel I) ครองราชย์ระหว่าง ปี ค.ศ. ๑๔๙๕ - ๑๕๒๑

คู่สงครามนั้นก็ได้แสดงความเข้มแข็งในทางการรบมากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นการมีพันธมิตรร่วมรบดังเช่นโปรตุเกส ซึ่งมีความรู้ด้านสรรพาวุธสมัยใหม่ อันเป็นสิ่งที่ทันสมัยในภูมิภาคนี้ จึงย่อมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ไม่ทรงปฏิเสธข้อเสนอของโปรตุเกส และทรงส่งคณะทูตสยามกลับไปพร้อมกับอันโตนิโอ มิรันดา ดือ อาเซเวดู ใน ค.ศ. ๑๕๑๓/ พ.ศ. ๒๐๕๖ พร้อมกันนั้นก็ทรงเริ่มทำการค้า โดยทรงส่งเรือสำเภาบรทุกข้าวสารไปขายยังเมืองมะละกา

ณ ที่นั้น รุย เดอ บริตู ปาตาลิง (Rui de Brito Patalim) เจ้าเมืองมะละกาคนใหม่ ให้การต้อนรับคณะทูต โดยการยิงสลุตตามป้อมรอบเมือง คณะราชทูตต่างประจักษ์ในแสนยานุภาพของโปรตุเกสและเดินทางกลับไปยังอยุธยาด้วยความพึงพอใจที่ได้สานไมตรีกับโปรตุเกสในครั้งนี้

รุย เดอ บริตู ปาตาลิง พยายามดำเนินกิจกรรมทางการค้ากับสยามในทันทีด้วยความหวังอย่างเต็มเปี่ยมว่าการค้ากับอยุธยาคงจะประสบความสำเร็จมาก โดยขั้นแรกได้จัดส่งเรือ ๓ ลำเพื่อค้าขายกับสยาม แต่ต่อมาโปรตุเกสก็ตระหนักว่าผลกำไรที่คาดว่าจะได้รับกลับไม่เป็นไปตามแผนการณ์ที่คาดไว้ เพราะสินค้าที่ซื้อหาได้ในสยาม อาทิ กายาน ไม้กฤษณา งาช้าง ดีบุกและข้าว กลับไม่เพียงพอตามความคาดหวัง โปรตุเกสจึงหันไปสนใจการค้าเครื่องเทศระหว่างภูมิภาคมากกว่า นอกจากนี้ ใน ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕ โปรตุเกสได้สถาปนาความสัมพันธ์กับอาณาจักรพะโค อีกทางหนึ่ง ยิ่งเป็นเครื่องกั่นความสำคัญของการค้าข้าวระหว่างสยามกับมะละกามากขึ้น เพราะข้าวจากพะโคสามารถขนส่งไปยังมะละกาได้เร็วกว่าและในราคาที่ถูกลงกว่าสยามมาก เมื่อโลปู โซอารีซ ดือ อัลแบร์กาเรีย (Lopo Soares de Albergaria) เข้ารับตำแหน่งแทนอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอในตำแหน่งอุปราชเมืองแก้ว^๑ ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายการค้าในภูมิภาคโดยเปิดโอกาสให้บริษัทการค้าเอกชนโปรตุเกสสามารถทำการค้ากับตะวันออกได้อย่างเสรี

---

^๑ อัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ดำรงตำแหน่งอุปราชเมืองแก้วอยู่จน ค.ศ. ๑๕๑๕/ พ.ศ. ๒๐๕๘ จากนั้น โลปู โซอารีซ ดือ อัลแบร์กาเรีย ได้เข้ารับตำแหน่งสืบแทน ซึ่งได้เปลี่ยนนโยบายการค้าของโปรตุเกสให้เป็นแบบเสรีมากขึ้น จึงมีส่วนเอื้อให้พ่อค้ารายย่อยและพ่อค้าเอกชน ตลอดจนขุนนางโปรตุเกสที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถทำการค้าได้อย่างเสรี

ทว่าต่อมาผู้ปกครองโปรตุเกสต่างผิดหวังกับความสำคัญทางการเมืองและอำนาจของสยาม เพราะในราว ค.ศ. ๑๕๒๕ - ๑๕๓๐/ พ.ศ. ๒๐๖๘ - ๒๐๗๓ โปรตุเกสตระหนักว่าสยามมิใช่มหาอำนาจหลักในภูมิภาคนี้ อาณาจักรอื่นเช่นพะโค ล้านช้างก็มีอำนาจมากขึ้นในภูมิภาคเช่นกัน โปรตุเกสจึงไม่มีใครให้ความสนใจอยุธยา มากเท่ากับเมื่อเริ่มแรกและพยายามสร้างสัมพันธกับอาณาจักรในคาบสมุทรมลายู เช่น ปัตตานี (Patane) และเคดาห์ (Kedah) เพราะแห่งแรกมีความสำคัญในฐานะเมืองท่ากับจีน ส่วนเคดาห์นั้นเป็นแหล่งปลูกพริกไทยที่มีคุณภาพ

สำหรับอาณาจักรพะโคนั้นว่าเป็นแหล่งเสบียงอาหารที่สมบูรณ์ของมะละกา ดังนั้นเมื่อพะโคยกทัพเข้ามารบกับอยุธยา โปรตุเกสจึงนิ่งเฉยและไม่ได้แสดงท่าทีที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงที่ทูตโปรตุเกสทั้งสองครั้งได้ให้ไว้ ทั้งพยายามที่จะบังคับให้ชาวโปรตุเกสในอยุธยาเดินทางออกจากอาณาจักรด้วย

นโยบายดังกล่าวของโปรตุเกสดูจะมีน้ำหนักเพียงพอ เพราะต่อมาใน ค.ศ. ๑๕๖๙/ พ.ศ. ๒๑๑๒ อาณาจักรอยุธยาที่ตกอยู่ในอำนาจของพม่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพใน ค.ศ. ๑๕๘๔/ พ.ศ. ๒๑๒๗ นั้น โปรตุเกสดูจะไม่ค่อยเข้าใจความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ กอปรกับระยะเวลาที่โปรตุเกสยังคงติดต่อกับพะโคอยู่ กระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ จึงมีการแลกเปลี่ยนคณะทูตจากราชสำนักของสมเด็จพระนเรศวรกับกัปตันเมืองมะละกาชื่อ ฟรานซิสกู ดา ซิลวา ดือ เมเนซีส (Francisco da Silva de Menezes) และมาติง อาฟงซู ดือ โซซา (Martim Afonso de Sousa) ซึ่งความสัมพันธ์ครั้งนี้กลับไม่เกิดประโยชน์ใดใดทั้งสิ้น ท้ายที่สุดโปรตุเกสจึงไม่ได้ให้ความสนใจที่จะติดต่อกับสยามและก็เป็นเวลาที่ชาวยุโรปชาติอื่นเริ่มเดินทางเข้ามาในภูมิภาคนี้มากขึ้นด้วย

เอกสารโปรตุเกสในยุคแรกที่มีการบันทึกเรื่องกรุงศรีอยุธยา และราชอาณาจักรสยามที่สำคัญและน่าสนใจ เช่น จดหมายของรุย ดือ อาเรอาซู (Rui de Araújo) บันทึกคำสั่งของอัลฟองโซ ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo) บันทึกของดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa) บันทึกของโตเม่ ปิเรส (Tomé Pires) ดังที่ผู้เขียนจะได้นำเสนอเอกสารโปรตุเกส ดังนี้

๑. เอกสารจดหมายของรุย ดือ อาเรอาซู (Rui de Araújo) ถึงอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๑๐/ พ.ศ. ๒๐๕๓ เขียนที่มะละกา

เอกสารฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นเอกสารโปรตุเกสฉบับแรกที่เกี่ยวข้องกับสยาม ปัจจุบันไม่ปรากฏต้นฉบับของเอกสารแล้ว เพราะว่าเอกสารส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ นั้นได้สูญหายไปหมดเมื่อคราวเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่ลิสบอนเมื่อ ค.ศ. ๑๗๕๕/ พ.ศ. ๒๒๙๘ แต่เอกสารฉบับนี้ได้รับการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๒/ พ.ศ. ๒๔๓๕ ในหนังสือ “เอกสารบางฉบับที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติตีพิมพ์ คือ ตอมนู ที่เกี่ยวกับการเดินเรือและการยึดครองของโปรตุเกส”^๑ และตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในหนังสือจดหมายของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๐๓^๒/ พ.ศ. ๒๔๔๖ นับว่าเป็นการให้ข้อมูลเบื้องต้นกับโปรตุเกสเกี่ยวกับอาณาจักรแห่งหนึ่งในโพ้นทะเล

รุย ดือ อาเรอาซู เป็นชาวโปรตุเกสที่เดินทางมาในตะวันออกไกล อาจพร้อมกับกองเรือของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ที่ออกจากโปรตุเกสเมื่อราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และเข้ายึดครองเมืองกัวของอินเดีย แต่รุย ดือ อาเรอาซู คงเดินทางต่อมายังมะละกาและถูกจับเป็นเชลยในที่สุด ช่วงเวลานี้เองที่รุยเขียนจดหมายรายงานสถานที่ต่าง ๆ ไปให้ อัลฟงซู ทราบเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจติดต่อด้านการค้าและการยุทธ ในประเทศไทย เอกสารฉบับนี้เคยแปลเป็นภาษาไทยเพื่อตีพิมพ์รวมในหนังสือเรื่อง ๔๗๐ ปีสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส^๓ โดยได้แปลเฉพาะบางส่วน ทั้งนี้ ผู้เขียนได้อ่านแปลใหม่ดังนี้

---

^๑ Alguns Documentos do Arquivo Nacional da Torre do Tombo ; acerca das Navegações e Conquista Portuguezas, Lisboa, 1892, pp. 220 – 221.

^๒ Cartas de Afonso de Albuquerque, segunda de documentos que as elucidam Academia Real das Sciencias de Lisboa, Tomo 3, Lisboa, 1903 p. 6.

^๓ ๔๗๐ ปีสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส แปลโดยลีนจง สุวรรณโกติน, กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ, ๒๕๓๑ หน้า ๖๗ – ๖๘.

จดหมายของรุษ คือ อาเราชู

คำแปลภาษาไทย

พระเจ้าแผ่นดินมะละกามีได้ทรงได้รับการสนับสนุนจากภาคพื้นทวีปเลย ไม่ว่าจะเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม จะมีก็เพียงความช่วยเหลือจากพระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหัง^๑ที่เป็นพระสหายเท่านั้น ซึ่งพระธิดากำลังจะอภิเสกสมรสกับพระโอรสของพระองค์อยู่ด้วย พื้นที่ของอาณาจักรนี้นับแต่ทางทะเลจรดทางบกนั้นจะใช้เวลาเดินทางราว ๑๕ วันเสียไปทางตอนใต้ ทรงครองอาณาจักรเล็ก ๆ ที่มีไพร่พลไม่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางทะเลนั้น พระองค์ไม่ทรงมีสหายผู้ใดเลย พระองค์กำลังทำสงครามกับพระเจ้ากรุงสยามอยู่ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีผู้คนมากมาย มีท่าเรือหลายแห่ง แต่พลเมืองก็เป็นคนรักสงบ พระเจ้ากรุงสยามพระองค์นี้มีได้เป็นมุสลิม^๒ ระยะทางจากที่นี่ไปยังสยามอยู่ราว ๘๐ ลีค^๓ ระหว่างมะละกากับสยามมีอาณาจักรเปา ซึ่งกำลังทรงมีสงครามทางทะเลกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอารู ที่เป็นพวกมัวร์อยู่ พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้น่าเกรงขามมากเพราะทรงเป็นเป็นผู้ปกครองที่เข้มงวด อาณาจักรของพระองค์จึงไกลถึงเกาะสุมาตรา และเราทราบ ณ บัดนี้ว่ากำลังทรงมีข้อพิพาทกับพระเจ้าแผ่นดินชวา ซึ่งอาจจะยกกองเรือมาในอีกราว ๗ ถึง ๘ เดือนเพื่อยึดเมืองนี้ด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องนี้คงไม่ยุติง่าย ๆ ได้

มะละกามีพื้นที่แห่งแล้ง ไม่สามารถเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ได้ดั่งนัก พืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นมาจากชวา เบงกอล พะโค และซุนดา^๔ รวมทั้งสยามก็มีสินค้ามามากด้วย

^๑ อาณาจักรเปาตามที่เอกสารโปรตุเกสเรียกนี้ อาจหมายถึงรัฐปะหัง หรืออาณาจักรปะหัง

^๒ Cafre หมายถึงการที่อีกกลุ่มหนึ่งไม่ได้นับถือคริสตศาสนา อาจนับถือศาสนาอื่น ๆ หรือความเชื่อลัทธิบูชารูปเคารพ

^๓ มาตรา ๑ ลีค เท่ากับ ๓ ไมล์

^๔ หมายถึงพระเจ้ากรุงสยาม คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^๕ ต้นฉบับเขียน Cunda คือบริเวณช่องแคบซุนดาซึ่งเป็นแหล่งค้าขายและที่แวะพักของชาวเรือ หรือบรรดาพ่อค้าพาณิชย์ต่างภาษามานาน ทั้งอยู่ใกล้มะละกามาก ทั้งโตเม่ ปีเรสก็ยืนยันว่าสยามค้าขายกับพ่อค้าแถบซุนดามากด้วย

๒. คำสั่งของ อัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo) ที่จะเดินทางไปสยาม ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕

อันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู เป็นผู้แทนของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ที่ประจำที่มะละกา สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชาวโปรตุเกสที่ออกเดินทางมาจากโปรตุเกส ในระบอบรัฐอินเดีย^๑ (Estado da Índia) และเป็นกลุ่มผู้ที่มีความสามารถในการ ทูต ซึ่งในแนวนโยบายของโปรตุเกสที่ส่งคนออกเดินทางมาพร้อมกับกองเรือนั้นจะ คัดเลือกผู้ดีมีตระกูล (Fidalgos) ให้เดินทางเข้ามาร่วมด้วย ชาวโปรตุเกสกลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้มีความรู้และเรียนรู้เทคนิคในการเก็บเกี่ยวข้อมูลเพื่อการค้าให้กับราชสำนัก

เมื่ออัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ต้องการที่จะสร้างไมตรีกับราชสำนักสยามและ แจ้งให้ทางสยามทราบว่าโปรตุเกสได้เข้ามายึดครองมะละกา จึงส่งมิรันดาเป็นผู้แทน พร้อมด้วยชาวโปรตุเกสอีกจำนวนหนึ่งเดินทางไปสยามใน ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕ ขณะทูตชุดนั้นนอกจากจะถือสาส์นของอัลฟงซูไปแล้ว ยังมีเครื่องบรรณาการจำนวน หนึ่งไปถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาด้วย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการ รับรองคณะทูตจากตะวันตกเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อยุธยา และบันทึกคำสั่งนี้ คงจะต้องเรียบเรียงขึ้นในก่อน ค.ศ. ๑๕๑๒ เพื่อใช้เป็นข้อปฏิบัติภารกิจในครั้งนั้น

เอกสารคำสั่งของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู นี้รวมพิมพ์ในชุดเอกสารว่าด้วยอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๓^๒/ พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยมีเรื่องราวที่ว่าด้วยสยามอยู่ในหนังสือภาคที่ ๓ บทที่ ๓๕ และ ๓๖

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าเอกสารโปรตุเกสมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะ เอกสารชั้นต้นร่วมสมัยซึ่งจะให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ไม่ปรากฏในเอกสารไทย มีข้อมูลที่ เน้นย้ำให้เห็นสถานะภาพของมะละกาที่กำลังมีสงครามกับสยามอยู่ และที่สำคัญคือ เป็นเอกสารยืนยันการรับราชทูตต่างชาติครั้งแรกในประวัติศาสตร์อยุธยาด้วย

---

^๑ รัฐแบบอินเดีย เป็นนโยบายสำคัญและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของโปรตุเกสเมื่อต้องการเดินทางมายัง โลกตะวันออกคือการแสวงหาชาวคริสต์และการหาเครื่องเทศ อีกประการหนึ่งคือการให้แต่งงานกับชาวพื้นเมือง และมีลูกหลานสืบมาเป็นกลุ่มลูกครึ่ง (Metizos)

^๒ Brás de Albuquerque, *Comentários do Grande Afonso de Albuquerque*, Parte 3, Coimbra : Biblioteca da Expansão Portuguesa, 1923, cap. 35, cap. 36 pp. 24 – 27.

บันทึกคำสั่งของอันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู

คำแปลภาษาไทย

(หน้า ๒๔)

บทที่ ๓๕

เมื่อดูอาร์เต้ เพื่อนันตีชและชาวจีนพร้อมคณะเดินทางถึงเมืองอยุธยา

ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ และได้เข้าเฝ้าถวายสาส์นของ

อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ

ทั้งเรื่องคณะทูตสยามที่จัดส่งกลับไป

เมื่อดูอาร์เต้ เพื่อนันตีชออกเดินทางจากมะละกาพร้อมด้วย
ต้นหนชาวจีน ๒ นาย พร้อมทั้งสาส์น ของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ
สำหรับถวายแด่พระเจ้ากรุงสยามนั้น หลังจากนั้นไม่นานก็ได้เดินทาง
ข้ามชายฝั่งและเดินทางถึงปากแม่น้ำใหญ่ที่จะนำไปสู่เมืองหลวงคือ
อยุธยา^๑ ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ และเมื่อทรงทราบว่า
มีชาวต่างชาติเดินทางมาถึง จึงทรงสั่งให้ขุนนางพร้อมทั้งเรืออีก ๒๐๐ ลำ
ไปรับ เมื่อขุนนางเดินทางไปถึงสถานที่ที่ชาวจีนตั้งมั่นอยู่ ก็ได้ถามดูอาร์เต้
เพื่อนันตีชว่ามาจากที่ใดและผู้ใดส่งมา เขาได้ตอบขุนนางไปว่าเป็นผู้นำ
พระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่มะละกา
พร้อมทั้งกองทัพใหญ่ และมีรับสั่งให้มาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามพร้อมทั้ง
ถวายพระราชสาส์น เมื่อทราบความดังนี้ จึงได้บอกแก่ขุนนางให้ไป
กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินถึงกลุ่มคนที่เดินทางมาและเหตุผลที่มา
พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงทราบการเดินทางมาถึงของอัลฟงซู คือ
อัลบูแกร์เกอที่มะละกา ก็ทรงปรารภว่าจะทราบเป็นอย่างมาก
ว่าขุนนางที่ทรงส่งไปต้อนรับนั้นไปปฏิบัติงานอย่างไร เมื่อพระราชสาส์น

^๑ Udia ในที่นี้ก็อาจสันนิษฐานได้อีกว่าชื่อเมืองหลวงของสยามยังคงเป็น (อ)โยธยา อยู่ ซึ่งเป็นชื่อที่เรียก
อโยธยาศรีรามเทพนคร มาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอยุธยา

มาถึง ขุนนางสยามได้ลงเรือพร้อมกับคูอาร์เต้ เพื่อนันตีซ ส่วนชาวจีนก็ลงเรือตามมาจนถึงอยุธยา เมื่อถึงแล้วก็นำคณะทั้งหมดเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงรอรับอยู่ที่ท้องพระโรง^๑ เหล่าทหารต่างแต่งกายเต็มยศ พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่บนเก้าอี้ทรงสูง^๒ ทรงแต่งกายฉลองพระองค์แบบจีน ส่วนในห้องอีกซีกหนึ่งของท้องพระโรงที่ติดกันนั้น พระมเหสีและพระราชธิดาทั้งปวงก็ประทับนั่งตามลำดับ^๓ ทุกองค์แต่งกายด้วยผ้าไหมงดงาม ประดับเครื่องเพชรพลอย ทองคำ ที่ด้านหลังก็เป็นที่นั่งของเหล่าหญิงผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งแต่งกายเช่นเดียวกัน ทั้งหมดเป็นสิ่งที่น่าชมเป็นอย่างมาก บรรดาสตรีในเมืองนี้มีค้อยต้องตาเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม กังดงามอยู่บ้าง ทั้งบรรดาขุนนางชั้นสูงก็แต่งกายเต็มยศด้วย เมื่อคูอาร์เต้เพื่อนันตีซเดินผ่านเข้าไปในท้องพระโรง ก็ถวายความเคารพพระเจ้าแผ่นดิน และเข้าไปใกล้พระองค์ แล้วจึงถวายสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอและถวายกระบี่ด้ามหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชปฏิสันถารชอบใจหลายคำ^๔ (หน้า ๒๕) ทรงไต่ถามเรื่องเมืองมะละกาและเรื่องพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสว่าทรงพระสำราญอย่างไร คูอาร์เต้ เพื่อนันตีซ ซึ่งเป็นบุคคลเฉลียวฉลาดได้ตอบคำถามที่พระเจ้าแผ่นดินทรงถามหลังจากเสร็จการถวายพระราชสาส์นแล้ว พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ข้าราชการพาพาคูอาร์เต้ ไปยังที่พัก ส่วนพวกชาวจีนนั้นก็ได้รับของกำนัลหลายสิ่ง ในอีกวันหนึ่งทรงโปรดให้พาไปชมเมืองเพื่อเป็นเกียรติยศ และดูช่างเผือก ซึ่งชาวจีนต่างประหลาดใจมากที่ได้เห็น และหากจะเป็นสิ่งของที่ซื้อหากันได้แล้วก็คงจะมีราคาแพงที่จะซื้อไปถวายพระเจ้ากรุงจีนทีเดียว หลังจากนั้นสองสามวัน พระเจ้ากรุงสยามได้

^๑ หมายถึงที่พระที่นั่งสรรเพชรปราสาท ซึ่งเป็นพระมหาปราสาทสำคัญที่พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาทรงใช้ว่าราชการและใช้รับราชทูต

^๒ อาจหมายถึงพระที่นั่งบุษบก หรือพระโอรน

^๓ นับเป็นเอกสารตะวันตกฉบับแรกที่อธิบายประเพณีการรับราชทูตของอยุธยาไว้ว่าให้เจ้านายฝ่ายในออกมารับแขกต่างเมืองด้วย ซึ่งในสมัยต่อมาก็ยังคงได้ใช้ระเบียบประเพณีนี้ปฏิบัติอยู่

^๔ ประเพณีทรงถามแขกเมืองนี้เรียกว่าการพระราชปฏิสันถาร ๓ นาที, ๕ นาที, ๗ นาที หรือ ๙ นาที คือตามจำนวนคำถามที่ยาวขึ้น

ทรงส่งคูอาร์เต้ เพอนันดีชให้เดินทางกลับและทรงแต่งตั้งคณะทูตไป
เจริญสัมพันธไมตรีกับอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ พร้อมทั้งมีพระราชสาส์น
ถึงพระเจ้าดง มานูแอล^๑ มีแหวนประดับทับทิม มงกุฎและพระแสงดาบ
ทองคำตำหนึ่ง ทั้งหมดออกเดินทางจากอยุธยา และหลังจากนั้น ๗ วัน
ก็เดินทางข้ามทะเลมายังฝั่งสุมาตราและเดินทางถึงเมือง ถลาอง
(Tarangue) ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงสยามและได้เดินทางต่อไป
เรื่อยจนถึงสุดจึงเดินทางถึงมะละกา และพบพวกแขกมัวร์ที่ป้อมปราการ
มีเครื่องศัตราวุธภายในพร้อมครบครันตามคำสั่งของอัลฟงซู คือ
อัลบูแกร์เกอ กัปตันชาวจีนคิดว่ามะละกาถูกยึดครองไปแล้ว เมื่ออัลฟงซู
คือ อัลบูแกร์เกอ ทราบว่าคณะทูตสยามได้เดินทางมาพร้อมในคณะทูต
ของคูอาร์เต้ เพอนันดีชด้วย จึงสั่งให้จัดพิธีรับอย่างยิ่งใหญ่พร้อมทั้ง
เหล้ากัปตันทหารทั้งปวง ทูตสยามได้มอบพระราชสาส์นพระเจ้า
กรุงสยามถึงอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์และเพื่อถวายพระเจ้าดง มานูแอล
พร้อมทั้งเครื่องบรรณาการ ในจดหมายถึงอัลฟงซุนั้นมีความว่าพระเจ้า
แผ่นดินทรงยินดีที่จะสร้างไมตรีด้วย และมีความพร้อมทั้งกำลังคนและ
สิ่งของ ตลอดจนสินค้าต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติเพื่อพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส
และทรงปรารถนาที่จะให้โปรตุเกสที่อยู่ในบุรพทิศนี้ได้ปราบปรามพวก
แขกมัวร์ที่กำลังข่มขู่พระเจ้าแผ่นดินมะละกาอยู่ด้วย

---

^๑ คือพระเจ้ากรุงโปรตุเกส Dom Manuel I

บทที่ ๓๖

เมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ ส่งทูตไปยังสยาม โดยมอบให้อันโตนิโย
มีรันดา คือ อาเซเวดูเป็นทูต
พร้อมทั้งคำสั่ง เครื่องบรรณาการที่จะถวาย

หลังจากที่อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอได้ต้อนรับคณะทูตสยามแล้ว และกำลังจะเดินทางไปยังอินเดีย ก็ได้จัดการแต่งคณะทูตโดยมีอันโตนิโย มีรันดา คือ อาเซเวดูเป็นทูต และสั่งให้ออกเดินทางไปพร้อมกับเรือของ ชาวจีนที่คอยอยู่ ทั้งได้มอบคำสั่งให้ปฏิบัติดังนี้

“ท่านจงกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม ในนามของพระเจ้ากรุง โปรตุเกสผู้เป็นนายของข้าพเจ้า ว่าพระองค์ได้ส่งเรามายังเมืองท่ามะละกา แห่งนี้ เพื่อจัดการพระเจ้าแผ่นดินกับเหล่าขุนนางที่ได้เข้ามาจับต้อนเรือและ คนที่เราส่งมาสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับเมืองนี้ และที่ได้จับกุมคนจำนวนมากไป จงกราบทูลต่อไปด้วยว่าหลังจากที่เราได้เดินทางมาถึงมะละกา แล้ว โดยได้สั่งการให้พระเจ้าแผ่นดินมะละกาปล่อยตัวชาวโปรตุเกสที่ถูกจับกุม

จงกราบทูลต่อไปว่า หลังจากที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงท่าเรือแห่ง นี้ ได้ส่งคณะทูตไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหลายครั้งถึงเหตุผลของ ข้าพเจ้าที่จะต้องช่วยเหลือชาวโปรตุเกสที่ถูกจับกุม แต่พวกมัวร์กลับไม่ เชื่อฟังและไม่ยอมที่จะเป็นไมตรีกับเรา ทั้งยังได้สนับสนุนพวกแขกมัวร์ที่มีเรือสินค้าต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสอีก จงกราบทูลว่าเราได้ โจมตีเมืองนี้และยึดไว้ด้วยกองกำลัง ผู้คนได้รับบาดเจ็บเสียชีวิตมาก ช่างหลายเชือกล้มตายลง และเพื่อที่จะไม่ทำลายเมืองให้สิ้นซากลง เรา จึงใช้เวลา ๑๕ วันในการที่พระเจ้าแผ่นดินมะละกาจะได้ยอมสงบศึก และลงนามในสนธิสัญญาไมตรีกับทหารโปรตุเกส

จงกราบทูลต่อไปด้วยว่า เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินมะละกาไม่ เชื่อตรง เราจึงต้องโจมตีเมืองและยึดเมืองไว้และได้ฆ่าผู้คนไปเป็นจำนวนมาก

มากแต่เราได้ให้อภัยแก่ชาวเมืองและเหล่าพ่อค้าวาณิชย์เพื่อที่ว่าการค้าต่าง ๆ และตัวเมืองจะได้ไม่ต้องถูกทำลายลง และเราแน่ใจว่าการที่มะละกาถูกทำลายเช่นนี้ย่อมจะทำให้ทรงพอพระทัยมาก

จนกราบทูลต่อไปว่า พระเจ้ากรุงโปรตุเกสผู้เป็นนายของข้าพเจ้าจะยินดีอย่างยิ่งถ้าเรือสินค้าและผู้คนของสยามจะเดินทางมาค้าขายยังมะละกา และก็เป็นที่ด้วยเหตุผลนี้ที่ข้าพเจ้าจำต้องยึดเมือง หากพระองค์มีพระราชประสงค์จะรับความช่วยเหลือทั้งด้านกองทัพและผู้คนเพื่อดูแลรักษาราชอาณาจักรจากข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าพร้อมทั้งนายทหารก็จะยินดีรับสนองพระราชบัญชาทุกประการ”

พร้อมกับสาส์นฉบับนี้ เราได้จัดส่งเครื่องบรรณาการต่าง ๆ สำหรับพระเจ้ากรุงสยามในพระนามของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ดังนี้ : เสื้อเกราะนวมทำจากหนังสัตว์สีแดงเข้ม เกราะหน้าอกและชิ้นส่วนอื่น ๆ กะบังหมวกทั้งดงามอันหนึ่ง ดาบพร้อมสายโยงทั้งดงามอยู่ในฝักที่ทำจากผ้าไหมแล่ง ผ้าสำหรับห่ออาวุธ ๓ ผืน ผ้าฝ้ายหลากสีซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดินมะละกาที่ได้พระราชทานให้พระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหังใช้ตบแต่งพระราชวัง เขื่อนกั้นน้ำพร้อมที่จับ กาน้ำ ๒ อันที่มีขนาดเดียวกัน อ่างน้ำมนต์รูปร่างดงาม ช้อนด้ามยาวทำจากเงิน ๒ คัน คันศรพร้อมลูกธนู และเครื่องกระสุน ประการังขนาดใหญ่ ๔ อัน เพราะในดินแดนนี้ผู้คนให้ตราค่าสิ่งนี้มาก ผ้าสีแดงผืนหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้จัดเตรียมของกำนัลสำหรับราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งก็ทำให้เขาพึงพอใจมากด้วย

เมื่ออินโดนีซ คือ มินันดาได้รับสาส์นสำหรับถวายพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ก็ออกเดินทางโดยเรือของชาวจีน หลังจากนั้นไม่นานก็ถึงเมืองถลาง^๑ ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงสยาม แล้วจึงแยกกับชาวจีนและเดินทางต่อไปโดยรถม้าและควาย มุ่งตรงไปยังเมืองสยาม ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

^๑ Taranque อาจหมายถึง เมืองถลาง (ภูเก็ต) หรือเมืองตรังก็เป็นได้

อาณาจักรสยามนี้มีช่วงที่แคบมากที่ชาวจีนมักจะใช้แล่นเรือ มีเมืองท่าสองสามแห่ง และจะใช้เวลาเดินทางราว ๑๐ วันจึงจะถึงชายฝั่งเมืองตะนาวศรี^๑ ชายฝั่งเมืองตรัง และสะหวี^๒ จนจรดชายทะเลที่สุมาตรา แต่ก็มีเมืองท่าและเมืองอื่นๆ ที่มีผู้คนมากมายอีกหลายแห่ง คนเหล่านี้มีอิทธิพลดี มีพวกพ่อค้าแขกมัวร์มากหลากหลาย ชาวจีนนั้นได้รับความไว้วางใจมากกว่าคนอื่นมาก พระเจ้ากรุงสยามมักจะทรงทำสงครามกับขมละกาอยู่เสมอ และยังไม่สามารถเอาชนะได้ ยังมีอีกหลายเรื่องที่คุณกล่าวถึงถึงอาณาจักรสยามนี้ แต่ความตั้งใจของข้าพเจ้ามิใช่อยู่ที่การบันทึกเรื่องราวเพียงเท่านั้น

๓. เอกสารของโตเม่ ปิเรส (Tomé Pires) และดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa)

นักประวัติศาสตร์ไทยที่ศึกษาเอกสารต่างชาติจะพบว่า เมื่อกล่าวถึงเอกสารโปรตุเกสแล้ว มีเอกสารเพียงไม่กี่ฉบับเท่านั้นที่เป็นที่รู้จักกันดี ในบรรดาเอกสารเหล่านั้น ชื่อของโตเม่ ปิเรส อาจจะเป็นที่คุ้นหูมากกว่าคนอื่น เพราะอย่างน้อยเอกสารของปิเรสก็ได้รับการอ้างอิงในการศึกษาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งส่วนภาคพื้นทวีปและหมู่เกาะ และมีเนื้อหาของเอกสารที่ “แปลกใหม่” กล่าวคือเป็นการบันทึกสภาพภูมิศาสตร์สังคม และผู้คนที่พบมากกว่าการบันทึกเรื่องการค้าหรือการสงคราม จึงอาจกล่าวได้ว่าบันทึกของโตเม่ ปิเรส เป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโปรตุเกสที่เกี่ยวกับภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นได้ ส่วนชื่อของชาวโปรตุเกสคนอื่น ๆ ที่อาจได้รับการอ้างอิงเช่นดูอาร์เต้ บาร์โบซ่าหรือที่รู้จักในชื่อของเอกสารบาร์โบซ่า ตามที่คนไทยคุ้นหูกันนั้น ก็ยังไม่ได้เป็นเอกสารที่คุ้นเคยกันมากนัก

^๑ Tanaçarim

^๒ Savião

สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ไทยและนักเรียนประวัติศาสตร์ไทยขาดแคลนมากในการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ก็คือเอกสารร่วมสมัย เพราะมีเพียงที่เอกสารภาษาสยามจะถูกทำลายลงไปเป็นส่วนมาก หรือเพราะเนื้อหาในเอกสารชั้นต้นภาษาสยามมีจารีตในการเรียบเรียงที่เป็นไปในทางส่วนตัวของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่เอกสารร่วมสมัยอื่น ๆ ก็แทบจะหาไม่ได้ แม้จะมีเอกสารจีนและญี่ปุ่นบางส่วนที่สามารถจะใช้ข้อมูลเพื่อตรวจสอบลักษณะการค้าและการเจริญสัมพันธ์ไมตรีในฐานะรัฐบรรณาการก็ตาม แต่เอกสารตะวันตกก็ยังไม่ได้รับการใช้ตรวจสอบข้อมูลหรือขยายความประวัติศาสตร์อยุธยามากนัก ดังนั้นจุดประสงค์ในเอกสารนี้จึงต้องการแสดงให้เห็นว่า ข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารโปรตุเกสมีความสำคัญและอาจช่วยให้เข้าใจบริบทของประวัติศาสตร์สังคมอยุธยาได้มากยิ่งขึ้น

เอกสารเรื่อง *Suma Oriental* ของโตเม่ ปิเรส ในส่วนที่ว่าด้วยสยามและเมืองท่า รวมทั้งสินค้าต่างๆ ในอาณาจักร หนังสือ *Suma Oriental* นี้ โตเม่ ปิเรส เขียนขึ้นเมื่อราว ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕ ถึง ค.ศ. ๑๕๑๕/ พ.ศ. ๒๐๕๘ และได้รับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๔/ พ.ศ. ๒๔๘๗ โดย Armando Cortesão ในหนังสือเรื่อง *The Suma Oriental of Tomé Pires and the Book of Francisco Rodrigues, Vol. 1* จัดพิมพ์โดย The Hakluyt Society กรุงลอนดอน

ส่วนเอกสารเรื่อง *Livro do que viu e ouviu no Oriente* ของดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า หรือบันทึกสิ่งที่พบเห็นและได้ยินในถิ่นตะวันออก เฉพาะเรื่องอาณาจักรสยาม เอกสารบาร์โบซ่าอาจไม่ค่อยเป็นที่รู้จักมากนักในบรรดานักประวัติศาสตร์ไทย ต้นฉบับที่ใช้แปลครั้งนี้แปลจากภาษาโปรตุเกสที่พิมพ์ในหนังสือเรื่อง *Livro em que dá relação do que viu e ouviu no Oriente Duarte Barbosa* โดย *Direções et comentários de Luís de Albuquerque* สำนักพิมพ์ Alfa พิมพ์ที่เมืองลิสบอนเมื่อ ค.ศ. ๑๙๘๙/ พ.ศ. ๒๕๓๒ หน้า ๑๔๑ - ๑๔๓

ทั้งโตเม่ ปิเรสและดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า เป็นชาวโปรตุเกสรุ่นแรกที่ได้บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับสยามไว้อย่างค่อนข้างเป็นทางการ เพราะได้กำหนดเรื่องหรือหัวข้อที่จะเขียนเกี่ยวกับสยามไว้อย่างเป็นระบบ มิได้ตั้งใจที่จะพรรณนาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่นเรื่องการค้า หรือการสงคราม แต่ยังคงแสดงข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมสยามด้วย

โตเม่ ปิเรส เกิดราว ค.ศ. ๑๔๖๘/ พ.ศ. ๒๐๑๑ ถึง ค.ศ. ๑๔๗๐/ พ.ศ. ๒๐๑๓ ที่เมืองลิสบอน ประเทศโปรตุเกส บิดาเป็นนักพฤกษศาสตร์ในราชสำนักพระเจ้าดอง จูอว ที่ ๒ และในราว ค.ศ. ๑๔๘๐ ปิเรสได้เข้าทำงานในราชสำนักภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้าชายดง อัลฟงซู

บทบาทหน้าที่ของโตเม่ ปิเรส เด่นชัดขึ้นพร้อมกับภารกิจที่ต้องปฏิบัติในอินเดียในกองทัพเรือโปรตุเกสใน ค.ศ. ๑๕๑๑/ พ.ศ. ๒๐๕๔ ต่อมาเมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูร์แก็ร์เกอสามารถยึดมะละกาได้แล้วนั้น ก็ได้ส่งปิเรสไปประจำที่เมืองมะละกาอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยมีหน้าที่หลักในการเรียบเรียงบันทึกการค้าและการขายสินค้าของบริษัท ใน ค.ศ. ๑๕๑๓/ พ.ศ. ๒๐๕๖ รุย คือ บริตุ ปาตาลิง ส่งตัวปิเรสไปยังชวา เพื่อติดต่อธุรกิจการค้าของบริษัท และเพื่อสำรวจแหล่งเครื่องเทศ หลังจากนั้นโตเม่ ปิเรส ยังได้เดินทางระหว่างอินเดียและจีนอีกหลายครั้งในฐานะผู้ชำนาญการทางการค้า กระทั่งไปเสียชีวิตที่ประเทศจีนใน ค.ศ. ๑๕๔๐/ พ.ศ. ๒๐๘๓

โตเม่ ปิเรส เขียนบันทึกเกี่ยวกับเรื่องภูมิภาคตะวันออกในราว ค.ศ. ๑๕๑๒ – ๑๕๑๕/ พ.ศ. ๒๐๕๕ – ๒๐๕๘ ซึ่งต้นฉบับที่พบเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และอีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่ประเทศโปรตุเกส เชื่อว่าบันทึกนี้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๕๔๐/ พ.ศ. ๒๐๘๓ เป็นภาษาอิตาเลียน แล้วจึงแปลเป็นอีกหลายภาษา ส่วนภาษาอังกฤษนั้นพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๔/ พ.ศ. ๒๔๘๗ โดย The Hakluyt Society แห่งกรุงลอนดอน

ส่วนดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa) เป็นนักเดินทางชาวโปรตุเกสอีกคนหนึ่งที่ได้บันทึกเรื่องราวของตะวันออก บาร์โบซ่าเกิดเมื่อ ค.ศ. ๑๔๘๐/ พ.ศ. ๒๐๒๓ ในตระกูลขุนนาง แต่ก็ไม่ปรากฏเรื่องราวชีวิตมากนัก ทราบเพียงว่าได้เดินทางมาตะวันออกพร้อมกับกองเรือของจูอว คือ โนวา (Joao de Nova) ขณะที่ยังได้ ๒๐ ปี ได้เรียนรู้เรื่องราววิถีชีวิตของคนตะวันออกพื้นเมืองจนชำนาญ หลังจากที่ได้เดินทางกลับโปรตุเกสอีกครั้งใน ค.ศ. ๑๕๐๖/ พ.ศ. ๒๐๔๙ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสมียนบริษัทการค้าประจำเมืองคานานอร์ (Cananor) และไปประจำที่โคชิน (Cochin) และกาลิกัต (Galicut) ในอินเดียอีกหลายปี จนกลับไปประจำที่โปรตุเกสใน ค.ศ. ๑๕๑๗/ พ.ศ. ๒๐๖๐ ได้เดินทางไปฟิลิปปินส์พร้อมกับกองเรือของสเปน และไปจบชีวิตที่เกาะเซบู (Zébu) ใน ค.ศ. ๑๕๒๑/ พ.ศ. ๒๐๖๔

จะสังเกตได้ว่า แม้นักเขียนโปรตุเกสจะไม่เคยเดินทางเข้ามาในสยาม แต่ก็ได้รับรายงานข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับที่ตั้ง สภาพความเป็นอยู่ สินค้า ตลอดจนตำแหน่งขุนนางต่าง ๆ ที่พ่อค้าโปรตุเกสต้องติดต่อ ทำให้เอกสารโปรตุเกส ๒ ฉบับนี้สามารถสะท้อนประวัติศาสตร์สังคมของอยุธยาในช่วงแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ได้ส่วนหนึ่งดังนี้

เอกสารของโตเม่ ปีเรส

คำแปลภาษาไทย

ในสยามนั้นมีเมืองท่าอยู่ ๓ แห่งด้วยกันทางด้านเมืองพะโค ส่วนทางด้านปะหังและจัมปามีหลายแห่ง และมีเมืองท่าเล็ก ๆ อีก เมืองท่าทั้งหมดนี้ขึ้นต่อราชอาณาจักรสยามซึ่งเป็นดินแดนกว้างใหญ่ไพศาลอุดมสมบูรณ์ มีพลเมืองและเมืองต่าง ๆ มากมาย ประกอบด้วยเจ้าเมืองและขุนนาง พ่อค้าต่างประเทศ แต่พ่อส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาวจีน เพราะสยามมีการค้าติดต่อกับประเทศจีนมาก ดินแดนของมะละกาก็เรียกว่าได้ว่าเป็นดินแดนของสยาม ส่วนทางจัมปาและดินแดนใกล้เคียงเรียกว่าจีน

อาณาจักรสยามเป็นประเทศของคนที่ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์ ผู้คนและภาษาที่ใช้ดูจะคล้ายคลึงกับพวกพะโค นับได้ว่าพวกเขาเป็นคนรอบคอบ ฉลาดเฉลียว พวกพ่อค้าก็มีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับสินค้าต่าง ๆ พวกเขามีรูปร่างสูง ผิวคล้ำ ผมเกรียนเหมือนชาวพะโค สยามเป็นมีการปกครองอย่างยุติธรรม พระเจ้าแผ่นดินจะประทับที่อยุธยา^๑ และค่อนข้างจะปฏิบัติพระองค์อย่างมีพิธีรีตองต่อคนต่างชาติ แต่จะทรงเป็นกันเองมากกับชาวสยาม พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีพระมเหสีและพระสนมมากมายเกินกว่า ๕๐๐ คน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ผู้ที่จะมาครองราชย์ต่อไปจะต้องมาจากเชื้อพระวงศ์ โดยปกติจะเป็น

^๑ Odiaa

พระภาคินัยหรือลูกชายของน้องสาว ทั้งนี้ถ้าเขาคอนั้นเป็นคนที่เหมาะสม แต่ถ้าหากเป็นคนที่ไม่เหมาะสม ก็จะมีการประชุมหารือเพื่อตกลงหรือตัดสินว่าผู้ใดจะดีที่สุดในที่สุด คนเหล่านี้จะเก็บความลับไว้อย่างมิดชิด ชาวสยามเป็นคนสงบเสงี่ยม มัธยัสถ์ถ้อยคำ พูดจาด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน อันเป็นผลที่ได้รับจากการอบรมมาอย่างดี พวกขุนนางผู้ใหญ่จะจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน จะปฏิบัติตามพระบรมราชโองการอย่างครบถ้วน

ด้วยความมีเล่ห์กลของชาวสยาม พ่อค้าต่างชาติที่ไปติดต่อทำการค้ามักจะเสียเปรียบถูกกดราคาสินค้าทุกรายไป ยกเว้นพ่อค้าชาวจีนซึ่งอาจจะถูกโกงน้อยหน่อย เพราะความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับพระเจ้าแผ่นดินจีน ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงไม่ค่อยแหวะที่เมืองท่าสยามมากเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามก็ตีสยามเป็นดินแดนอันสมบูรณ์มั่งคั่งเต็มไปด้วยสินค้านานาชนิดซึ่งให้ผลกำไรแก่พ่อค้าอยู่เนือง ๆ มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีใครค้าใดได้เลย

ในสยามมีพวกแขกมัวร์ไม่มากนัก ด้วยเหตุที่ว่าชาวสยามไม่ชอบพวกนี้ อย่างไรก็ตามก็มีชาวต่างชาติอีกหลายชาติ อาทิ อาหรับ เปอร์เซีย เบงกาลี กาลิงค์ ซึ่งมีจำนวนมาก จีน และอื่นๆ แต่การค้าทั้งหมดของสยามนั้นจะอยู่ทางฝั่งจีน นอกจากนี้ยังมีปาเส^๑ เปดีร์^๒ และเบงกอล พวกมัวร์จะอยู่ตามเมืองท่าชายทะเล พวกนี้ซื่อสัตย์ต่อนายของพวกเขา และมักจะทำสงครามกับชาวสยามอยู่เสมอ บางครั้งก็ในประเทศ บางครั้งก็ที่ปะหัง อย่างไรก็ตามพวกนี้จะไม่ไชนักรบที่แท้จริง ชาวสยามนิยมแขวนตะกรุดและของขลังเป็นจำนวนมากพอ ๆ กับผู้ชายชาวพะโค นอกจากจะแขวนของขลังแล้ว พวกขุนนางจะแขวนเครื่องประดับเพชรยอดแหลมและอัญมณีอื่น ๆ ไว้ในบริเวณที่ลับ เพชรนิลจินดานั้นเลือกใช้ตามชั้นบรรดาศักดิ์หรือความนิยมของแต่ละบุคคล

^๑ Paces หรือ Pacey เป็นชื่อเมืองท่าใกล้กับแหลมตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา เดิมเป็นดินแดนการค้าที่สำคัญคู่กับ มะละกาและมัมปาหิต ดู Hobson-Jobson, A Glossary of colloquial anglo-indian words and phrases, and a kindred terms, etymological, historical, geographical and discursive. London, p. 682.

^๒ Pedijr เมืองทางเหนือของเกาะสุมาตรา

พ่อค้าต่างชาติในสยามต้องเสีย (ภาษี) ในอัตราเก้าชักสอง ส่วน พ่อค้าคนจีนต้องเสียภาษีในอัตราลิบสองชักสอง น้ำหนัก ๑ หาบของหนักเท่ากับ ๑ หาบจีน ไม่มากหรือน้อยกว่ากัน ชั่งทองและเงินของสยามนั้นเทียบเท่ากับชั่งครึ่งของมะละกา เบี้ยก็เหมือนกับที่ใช้กันในเมืองพะโค คือเป็นหน่วยเงินที่ใช้กันทั่วราชอาณาจักรสำหรับเงินจำนวนน้อย เงินกับทองสำหรับเหรียญกษาปณ์ที่มีราคามาก เงินนี้มีค่าอย่างเดียวกับที่เมืองพะโค และไม่ต้องสงสัยเลยว่าเขาต้องจ่ายในอัตราลิบห้าชักหนึ่งของสินค้าที่ส่งออก ซึ่งจริง ๆ แล้วเขาต้องจ่ายในอัตราลิบชักสองของสินค้าทุกอย่างในสยาม

เมืองที่อยู่ใกล้ที่สุดกับพะโคไปทางเกาะตะมะ คือเมืองตะนาวศรี ถัดจากนั้นคือ เมืองจิงซีลอน ตรัง และไทรบุรี เมืองนี้เป็นเมืองท่าชายทะเลแห่งหนึ่งในอาณาจักรไทรบุรี ซึ่งก็เป็นเมืองประเทศราชด้วย ระยะทางจากไทรบุรีไปยังมะละกานั้นเป็นเมืองติดต่อกันทั้งสิ้น เช่นเดียวกับที่กล่าวถึงไว้ในเรื่องอาณาจักรและบริเวณใกล้เคียงมะละกา

เริ่มต้นจากปะหัง ไปทางตรังกานู กะลันตัน สาย ปัตตานี นครศรีธรรมราช มาร์ตารา^๑ กาลนาลี^๒ บามชา^๓ โคตินูโอ^๔ เพชรบุรี ปรามบุรี เหล่านี้ล้วนเป็นเมืองท่าซึ่งเป็นของผู้ครองเมืองต่าง ๆ ของสยาม แต่ละคนก็มีเรือสำเภาค้าขาย สำเภาเหล่านี้ไม่ได้เป็นของพระเจ้าแผ่นดินสยาม หากแต่เป็นของพ่อค้าและบรรดาผู้ครองเมือง จากเมืองเหล่านี้ก็มีแม่น้ำอยุธยา ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่เมืองหลวง แม่น้ำนี้มีเรือใหญ่น้อยขึ้นล่อง เป็นแม่น้ำที่กว้างใหญ่และสวยงาม

ไทรบุรีเป็นแคว้นที่เล็กมาก มีผู้คนและบ้านเรือนเพียงเล็กน้อย ตัวเมืองตั้งอยู่ตอนบนของแม่น้ำ เมืองนี้มีการปลูกพริกไทยและผลิตได้ประมาณปีละ ๔๐๐ หาบ มีการส่งพริกไทยไปยังเมืองจีนโดยผ่าน

^๑ Martara ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

^๒ Callinansey ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

^๓ Bamcha ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

^๔ Cantinuo ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

กรุงสยาม บางส่วนก็มาจากปาเสและเปดร์ด้วย เรือสินค้าที่มาจากแควเมือง ตะนาวศรีและต่อไปยังท่าเรือต่าง ๆ ของสยามจะต้องมาเทียบท่าที่ ไทรบุรีเพื่อขายสินค้าต่าง ๆ และผู้คนจากแถบที่มีดีบุกจะมาซื้อทอง เพราะไทรบุรีมีดีบุก จากไทรบุรีเดินทางทางบกเพียง ๓ - ๔ วัน ก็จะถึง ดินแดนสยาม คนเหล่านี้จะนำสินค้าจากไทรบุรีไปขายที่สยาม

เขตด้านหนึ่งของอาณาจักรไทรบุรีติดต่อกับเมืองตรัง อีกด้าน หนึ่งติดกับตอนปลายของอาณาจักรมะละกา และบารูอาช^๑ ในแต่ละปี ชาวปาเสและเปดร์จะมาค้าขายกับไทรบุรี มีเรือลำหนึ่งจากคุชราต^๒ มายังเมืองท่าต่าง ๆ ของสยาม และแควมาที่ไทรบุรีเพื่อขนถ่ายพริกไทย จากนั้นก็จะกลับไปปาเสและเปดร์ เพื่อขนสินค้าที่พอจะบรรทุกได้ขึ้น เรือ แล้วก็จะมาขนดีบุกจากบารูอาช เซลังฮอ^๓ และมิมยาม^๔

ไทรบุรีนั้นอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ชาวไทรบุรีจะเดินทางไปกรุงสยามโดยทางแม่น้ำไทรบุรี ไทรบุรีปลูกข้าว ได้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งพริกไทยด้วย ของใช้ในเมื่อนั้นส่วนมากมาจาก เมืองจีน ไทรบุรีไม่มีเรือสำเภา มีแต่เรือเดินทะเลขนาดเล็ก ไทรบุรีเป็น ประเทศที่มีการค้าขายดี และเนื่องจากไทรบุรีอยู่ใกล้มะละกา ราคาผ้า ในไทรบุรีจึงเท่ากันกับที่มะละกา

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงกรุงสยามทางฝั่งจีน และเมื่อจบเรื่องกรุง สยามและเมืองท่าบางเมืองของสยามแล้ว เราจะเข้าสู่เรื่องของ ราชอาณาจักรกัมพูชาต่อไป

บรรดาสินค้าที่มีในสยามและส่งไปที่มะละกาในช่วงเวลานี้มีดังนี้

สยามมีการปลูกข้าวอย่างเหลือเฟือเป็นอันมาก มีเกลือ ปลาแห้ง ปลาเค็ม ออราแก้ว ผักต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ในแต่ละปีจะมีเรือสำเภา บรรทุกสินค้าเหล่านี้มายังมะละกาถึง ๓๐ ลำ

^๑ Baruz ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

^๒ คือเมืองคุชราต ในอินเดีย

^๓ Calamgor ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

^๔ Mimjam ไม่สามารถระบุได้ว่าเมืองใด

สินค้าต่าง ๆ ที่มาจากสยามได้แก่ ครั่ง กายาน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก เงิน ทอง งาช้าง ไม้คูน พวกเขานำภาชนะทำด้วยทองแดงและทอง แหวนทับทิมและแหวนเพชรมาขาย นอกจากนี้ก็นำผ้าชนิดเนื้อหยาบ ราคาถูกที่ผลิตในสยามมาขายให้คนยากจน

กล่าวกันว่าสิ่งที่พวกเขานำกลับจากมะละกาไปสยามก็มีพวกทาสทั้งชายและหญิงเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นก็ยังสามารถนำไม้จันทน์ชาวพริกไทย ปรอท ซาด ผีน อโซเนเฟ^๑ กานพลู ดอกจันทน์เทศ ลูกจันทน์เทศ ผ้ามัลลินอย่างกว้างและแคบ ผ้าของพวกกลิ้งที่คนสยามนิยมใช้ ผ้าทอขนนอู น้ำกุหลาบ พรหม ผ้าเยียรบับและตาด จากแคมเบย์ หอยเบี้ยสีขาว ชีผึ้ง พิมเสน รากไม้หอม สมอติงู สินค้าอื่น ๆ ที่มาจากเมืองจีนก็เป็นของที่มีราคาด้วย

กรุงสยามไม่ได้ทำการค้ากับมะละกามาเป็นเวลา ๒๒ ปีแล้ว ทั้งสองประเทศมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน เนื่องจากสุลต่านมะละกาหลายองค์ต้องขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม คนสยามกล่าวว่าดินแดนของมะละกาเป็นของสยาม และกล่าวว่าเมื่อ ๒๒ ปีก่อนนี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามได้สูญเสียมะละกาซึ่งเป็นกบฏต่อต้านอำนาจสยาม^๒ และมีคำกล่าวต่อไปอีกว่า เหตุที่สัมพันธ์ภาพเป็นเช่นนี้ เพราะสุลต่านมะละกาสนับสนุนการต่อต้านของชาวปะหัง ด้วยเหตุนี้ทั้งสองจึงมีข้อขัดแย้งกัน

ยังมีคำกล่าวอีกด้วยว่าข้อพิพาทนี้เกิดขึ้นเพราะพื้นที่ที่มีดีบุกเป็นต้นเหตุ พื้นที่นี้อยู่ในฝั่งไทรบุรี ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทรบุรี แต่ต่อมาได้ถูกมะละกายึดครอง แต่โดยแท้จริงแล้ว เหตุผลใหญ่ก็คือการแข็งข้อต่อต้านอำนาจของสยาม และหลังจากนั้นสยามก็ยกทัพเรือมาตีมะละกา ผู้นำทางการเดินเรื่อนั้นเป็นชาวมาเลย์ กล่าวกันว่า ลาสามาน^๓ เป็นแม่ทัพ ซึ่งชื่อของเขาได้รับการยกย่องมากนับแต่นั้นมา

^๑ Azernefe

^๒ หมายถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่โปรดให้แต่งทัพไปตีมะละกาใน ค.ศ. ๑๔๕๔/ พ.ศ. ๑๙๙๘

^๓ Captain lasamane

ชาวสยามส่งสินค้าไปค้าขายกับจีนราว ๖ - ๗ เทียวเรือในแต่ละปี สยามยังได้ขายสินค้ากับเกาะซุนดา ปาเล็มบัง และหมู่เกาะอื่น ๆ สยามค้าขายกับกัมพูชา จัมปา และโคชินจีน และเมื่อไม่มีสงครามก็ได้ทำการค้าขายกับพม่าและเชียงใหม่ ที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ด้วย ทางฝั่งด้านเมืองตะนาวศรี สยามก็ได้ทำการค้ากับชาวปาเส เปตริ์ ไทรบุรี พะโค และเบงกอล ฝ่ายชาวสุรชราต ก็แวะที่เมืองท่าปีละหน พ่อค้าพวกนี้ค้าขายกับต่างประเทศได้อย่างมั่งคั่ง และค้าขายในประเทศได้อย่างเสรี แต่พวกเขาเป็นผู้ปกครองที่กดขี่อำนาจไว้อย่างยิ่ง

พระเจ้าอยู่หัว หมายถึงเจ้าแห่งคนทั้งปวง ตำแหน่งรองลงมาคือ ออกญาจักรี ผู้ซึ่งเป็นอุปราชผู้ปกครองดินแดนทางฝั่งพะโคและกัมพูชา โดยทำสงครามกับพม่าและเชียงใหม่ ออกญาจักรีผู้นี้มีทหารมากมาย และในเขตควบคุมของเขา เขาก็เสมือนพระเจ้าแผ่นดิน

อุปราชคนที่สองคือพญานครศรีธรรมราชชื่อว่าพระยา เป็นผู้ดูแลเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เมืองปะทัง ไปจนถึงอยุธยา ได้แก่ ปะทัง ตรังกานู สายบุรี ปัตตานี นครศรีธรรมราช ไม้ตาราม กาลนาเซ บังคา โซโตมูย เพชรบุรี แพนโกเรย์ เมืองเหล่านี้ล้วนมีเจ้าเมืองปกครอง บ้างเป็นแขกมัวร์ บ้างเป็นพวกนอกศาสนา เมืองท่าแต่ละเมืองมีสำเภามากมาย และออกไปทำการค้ากับกัมพูชา จัมปา โคชินจีน ชาว ซุนดา มะละกา ปาเส เปตริ์ บ้างไปยังอินทรีรี ปาเล็มบัง

จากนั้นก็จะนำสินค้าจากเมืองเหล่านี้กลับไปยังปัตตานี เมืองเหล่านี้ผลิตพริกไทยได้ปีละ ๓๐๐ - ๔๐๐ ทาบ แต่ละเมืองเป็นเมืองท่าสำคัญ มีการค้าขายคึกคัก มีหลายเมืองที่แข็งข้อต่อต้านกรุงสยาม ที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่าผู้สำเร็จราชการคนนี้เป็นที่ร่ำรวยมาก และมีความสำคัญมากพอ ๆ กับออกญาจักรีเลยทีเดียว

ผู้สำเร็จราชการอีกคนหนึ่งคือ พญาสุโขทัย ซึ่งคุมดินแดนด้าน ตะนาวศรี ตรัง และไทรบุรี เป็นบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่งมีอำนาจปกครองดินแดนนี้ เป็นผู้บังคับการถาวรที่ตะนาวศรี ปกครองคนมากมาย รวมทั้งดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร

อีกคนหนึ่งก็คืออุปราช เขาผู้นี้เป็นราชเลขา งานทุกอย่างจะต้องผ่านอุปราชและขุนโกษา ผู้ดำรงตำแหน่งพระคลัง ชาวสยามเล่าว่าบุคคล ๒ คนนี้มีอำนาจและเป็นที่ไว้วางใจของพระเจ้าแผ่นดินเป็นอย่างยิ่ง ขุนโกษานั้นแม้จะมีกำเนิดเป็นสามัญชนก็ตาม แต่ก็ประเพณีของราชอาณาจักรสยามที่ว่าเรื่องราวทุกเรื่องจะต้องผ่าน ๒ คนนี้เสียก่อน คนทั้งสองเป็นผู้เขียนพระราชสาส์นถึงมะละการ่วมกันกับพระเจ้ากรุงสยามด้วย

สคว.เทพสตรี

เอกสารของคูอาร์เต้ บาร์โบซ่า

คำแปลภาษาไทย

เมื่อเดินทางออกจากอาณาจักรพะโคเลียบไปตามชายฝั่งไปทางมะละกา ก็จะถึงอาณาจักรใหญ่มากแห่งหนึ่งที่ชื่อว่าสยาม ซึ่งเป็นอาณาจักรของพวกที่ไม่ได้นับถือคริสตศาสนา พระเจ้าแผ่นดินของอาณาจักรนี้มีพระเดชานุภาพมากและก็มีได้นับถือคริสตศาสนาด้วย

เขตแดนของสยามกว้างจากฝั่งทะเลด้านหนึ่งไปถึงอีกด้านหนึ่ง ซึ่งจะไปจรดเมืองจีนได้ มีเมืองท่าชายทะเลมากมาย

ทั้งมีกองทัพราบ ทหารม้า และพลช้างอีกเป็นจำนวนมาก

พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงอนุญาตให้พวกแขกมัวร์มีอาวุธไว้ในครอบครอง

หากออกจากอาณาจักรพะโคไป ก็จะถึงเมืองใหญ่เมืองหนึ่งชื่อ ตะนาวศรี เป็นเมืองท่าทางทะเล ซึ่งมีพ่อค้าแขกมัวร์และพ่อค้าอื่น ๆ ที่ไม่ได้นับถือคริสตศาสนาเป็นจำนวนมากนำสินค้าหลายประเภทมาขาย

ทั้งพวกนี้ก็เป็นเจ้าของเรือสินค้าหลายลำที่ใช้ติดต่อระหว่างมะละกากับเบงกอล และกับดินแดนอื่น ๆ

ลึกเข้าไปในแผ่นดินนี้มีต้นกำยานคุณภาพดีอยู่มาก ต้นไม้ชนิดนี้พวกแขกมัวร์เรียกว่า loboam ซึ่งในดินแดนตะวันออก ใช้ทำ estoraque

ที่เมืองท่าตะนาวศรี มีเรือทั้งของแขกมัวร์และพวกอื่นจำนวนมากมาชุมนุมกันอยู่ สรรพสินค้าที่นำมาขายมีทองแดง พรอท (azougue) สีแดงย้อมผ้า ผ้าสีแดงเข้ม (panos de gras) ผ้าไหม ก้ามเหยี่เขียนลายจากเมืองเมกกะ^๑ หล้าฝรั่ง ปะการังร้อยเป็นพวง

^๑ Mecca

น้ำกุหลาบ ที่ผลิตในเมกกะและอาเดน^๑ เป็นขวดเล็ก ๆ ทำด้วยทองแดง บ้างตีบุกบ้างแลซ้งขายตามน้ำหนัก ผืนและผ้าหลากชนิดจากแคมเบย์ ลินค้าต่าง ๆ นี้ล้วนมีราคาแพงในเมืองสยาม

ที่เมืองตะนาวศรีเป็นเมืองที่มีการค้าหนาแน่น มีสินค้ามากมาย หลายชนิด มีกำยานจากพะโคและ mantimentos มากด้วย

หากออกเดินทางจากตะนาวศรีผ่านเลียบชายฝั่งไปทางมะละกา จะมีท่าเรือแห่งหนึ่งเป็นของพระเจ้ากรุงสยามชื่อ เคดาห์ ไทรบุรี ซึ่งมีเรือขนาดใหญ่ทอดสมออยู่ เป็นสถานที่การค้าของพ่อค้าวาณิชมากมาย ทั้งเรือของพวกมัวร์และชาวเมืองอื่น ๆ ที่เข้ามาค้าขาย

ที่เมืองเคดาห์นี้ปลูกพริกไทยได้คุณภาพดี และเป็นที่พักของกองเรือที่เดินทางผ่านมะละกาไปจีน

ระหว่างมะละกากับตะนาวศรี มีเมืองท่าสองหรือสามแห่งที่ข้าพเจ้าไม่รู้จักชื่อ ที่เป็นของพระเจ้ากรุงสยาม

นอกจากนี้ยังมีเมืองน้อยใหญ่อีกเป็นจำนวนมาก พลเมืองไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์ และไม่มีพวกมัวร์เข้าไปค้าขายที่นั่น หากว่ามัวร์จะเข้าไปขายสินค้าแล้วไซ้ พวกเขาก็ไม่ยอมให้พวกมัวร์พกวาอาวุธเข้าไปได้

อาณาจักรสยามมีทองคำอยู่มากที่สามารถเก็บรวบรวมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบเมืองปะหัง^๒ ซึ่งอยู่ฝั่ง มะละกากับจีน และก่อนมาเคยอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม แต่เดี๋ยวนี้กลับต่อต้านแข็งข้อและกลับไปสวามิภักดิ์กับมะละกาแทน แต่สยามก็ยังคงมีคนภายใต้การปกครองอีกมากที่ประจำอยู่ในมะละกาเพื่อการค้าขาย รวมทั้งที่อีกเมืองหนึ่งที่ชื่อสะลังงอ^๓ ด้วย พระเจ้ากรุงสยามมีพระเดชานุภาพมาก ในอาณาจักรมีรูปเคารพมากมาย มีบ้านเรือนและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มบุคคล

^๑ Aden

^๒ Pao

^๓ Caranguar

พลเมืองเดินทางไปไหนมาไหนโดยไม่สวมเสื้อ มีเพียงผ้าปกปิด
ด้านล่าง แต่พวกนี้ก็เป็นผู้ผลิตผ้าไหมชั้นดี

ในอาณาจักรนี้มีความอุดมสมบูรณ์ จากเนื้อสัตว์ ข้าว และพืช
พรรณธัญญาหารหลายอย่าง

นอกจากนี้ยังมีม้า *faca* (มีด) *lebréus* มีหมา และสัตว์อื่น ๆ
อีกมาก

พวกผู้ชายเป็นนักล่าสัตว์และนักกีฬาที่มีความสามารถมาก

ลิกเข้าไปในแผ่นดินต่อกับอาณาจักรจีน มีอาณาจักรหนึ่งที่
ขึ้นอยู่กับสยาม ในเมืองนั้นถ้ามีคนตายเกิดขึ้น พ่อแม่พี่น้องหรือญาติ
ผู้ตายจะกินเนื้อของผู้ตาย ด้วยวิธีการดังนี้ ตั้งโรงกับพื้นดินมีเสา ๓ ต้น
ปักอยู่ แล้วก่อกองไฟขนาดใหญ่ขึ้น ที่กึ่งกลางเสาซึ่งโซ่ที่มีตะขอ ๒ อัน
เกี่ยวอยู่ จากนั้นก็นำเอาร่างของผู้ตายที่เจ็บป่วยตายหรือจะตายด้วย
สาเหตุอื่นก็ตามแต่ ไปแขวนไว้ข้างบนไฟนั้น แล้วบรรดาลูกหลานและ
พ่อแม่ ก็พากันร้องไห้ และเมื่อเนื้อสุกดีแล้วก็เขื่อนกินกับเหล้าในถ้วย
ในมือก็ถือมีดไปด้วย พ่อแม่และญาติพี่น้องที่สนิทจะกินก่อนจนกระทั่ง
เหลือแต่กระดูกจึงนำไปเผา

พวกเขากล่าวกันว่านี่คือวิธีการฝังร่างผู้ตายในตัวพ่อแม่ของเขา
เอง เพราะจะไม่มีที่ใดดีไปกว่านี้อีกแล้ว ในอาณาจักรสยามเองกลับใช้
การเผาศพผู้ตายแทน เพราะเป็นธรรมเนียมของดินแดนที่ไม่ได้นับถือ
ศาสนาคริสต์ที่จะมีธรรมเนียมปฏิบัติมากมายที่ต่างกันไป

เอกสารโปรตุเกสแสดงให้เห็นว่าการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่ชาติตะวันตกได้ทำ
ไว้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ นั้นมีประโยชน์และทำให้เราได้รับข้อมูลเกี่ยวกับ
อยุธยาเพิ่มมากขึ้นในหลายประเด็น คือ

๑. เอกสารโปรตุเกสเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าประเทศโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่ได้มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับอยุธยา และได้เริ่มรู้จักอยุธยาผ่านทางมะละกา ซึ่งเป็นเมืองที่โปรตุเกสเข้ายึดครองใน ค.ศ. ๑๕๑๐/ พ.ศ. ๒๐๕๓ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์สำคัญคือในช่วงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งอยุธยา โปรตุเกสเป็นตะวันตกชาติแรกที่ได้เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญสัมพันธ์ไมตรี แต่การสร้างสัมพันธ์ในขั้นแรกนี้อาจสังเกตได้ว่าเกิดจากเหตุการณ์การสงครามที่โปรตุเกสมีต่อรัฐในอารักขาของอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า โปรตุเกสไม่ได้มีความตั้งใจในการสร้างสัมพันธ์ทางการทูตหรือทางการค้ามานับแต่แรก เหตุผลประการหนึ่งคือโปรตุเกสอาจประเมินว่าอำนาจของอยุธยาที่มีอยู่เหนือมะละกานั้นเป็นเพียงอำนาจชั่วคราว เพราะมะละกามักจะแข็งเมืองเองเสมอ ดังที่พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาจะต้องเสด็จไปปราบปรามบ่อยครั้ง ทั้งผู้คนในมะละกาก็มีได้นับถือศาสนาเดียวกับคนในอยุธยา จึงเป็นการยากที่อยุธยาจะสามารถครอบครองดินแดนมะละกาได้นานตลอด

สาเหตุอีกประการหนึ่งคือโปรตุเกสอาจประเมินอำนาจทางกองเรือและการปฏิบัติเชิงนโยบายแบบรัฐอินเดียว่ามีประสิทธิภาพพอสมควร หมายความว่าโปรตุเกสสามารถใช้กองเรือและการรบในการยึดเมืองต่าง ๆ ในมหาสมุทรอินเดียมาได้โดยง่าย จึงไม่มีความจำเป็นใดที่จะต้องแจ้งต่อทางอยุธยาก่อนที่จะยึดมะละกา

๒. ข้อมูลเบื้องต้นที่โปรตุเกสอธิบายเป็นข้อมูลด้านกายภาพ เช่นเรื่องที่ตั้งสภาพโดยทั่วไปของพื้นดิน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าที่จะอธิบายถึงกิจกรรมของชาวโปรตุเกส กองเรือโปรตุเกสที่เดินทางมาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ประการหนึ่งคือการสำรวจสภาพพื้นที่และเมืองท่า เพื่อค้นหาพื้นที่เพาะปลูกและค้าขายเครื่องเทศ จึงทำให้โปรตุเกสสนใจเฉพาะเมืองท่าที่ตั้งอยู่ริมทะเลหรือมหาสมุทรเป็นส่วนใหญ่ ข้อมูลทางกายภาพของเมืองริมชายฝั่งเหล่านี้จะเอื้อต่อการปรับปรุงการเดินเรือและการค้าขายของราชสำนักโปรตุเกสต่อไปในอนาคต

๓. เรื่องราวที่เกี่ยวกับสยามมีทั้งเรื่องที่ได้ยินมาจากแหล่งอื่น เช่น การได้ข่าวจากทางมะละกาว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังทำสงครามกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอรุ และเรื่องที่โปรตุเกสได้สืบหาข้อมูลโดยตรง เช่นลักษณะการค้า หรือเส้นทางการเดินทางจากมะละกามายังอยุธยา

๔. เอกสารโปรตุเกสได้อธิบายประเพณีการรับราชทูตของอยุธยาไว้ส่วนหนึ่ง ซึ่งยังไม่อาจเปรียบเทียบได้ว่ามีความถูกต้องมากน้อยเพียงใด เพราะการรับทูตในปี พ.ศ. ๒๐๕๕ นี้ นับเป็นครั้งแรกของอยุธยา แต่ก็แสดงให้เห็นว่าอยุธยาได้เริ่มมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับโปรตุเกสมานานเกือบ ๕ ศตวรรษแล้ว

*****

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ, ๔๗๐ ปีสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส. แปลโดยลินจง สุวรรณโกคิน, กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ, ๒๕๓๑.

กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑, กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๔๒.

ขจร สุขพานิช. “หนังสือพระราชสาส์นไทย อักษรไทย ภาษาไทย สมัยอยุธยา” วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๓ (กันยายน ๒๕๐๓) หน้า ๔๓ - ๕๔.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐.

ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แปลโดยมจรุส ศุภผล. กรุงเทพฯ: ออร์คิด, ๒๕๔๗.

นิโกลาส์ แชรแวส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๑. กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์). โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก, กรุงเทพฯ: อูซาคเนย์, ๒๕๕๑.

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุของวิเลกาเคทะระเรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ๒๑ มีนาคม ๒๕๐๘.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดารภาค ๘๐ จดหมายเหตุฟอร์บิง. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๒๗.

Alguns Documentos do Arquivo Nacional da Torre do Tombo ; acerca das Navegações e Conquista Portuguezas. Lisboa, 1892.

- Antonio da Silva Rego, Luis de Matos, Alberto Iria and Hélder de Mendonça e Cunha. **Thailand and Portugal 470 Years of Friendship**. Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation, 1982.
- Brás de Albuquerque. **Comentários do Grande Afonso de Albuquerque**. Parte 3, Coimbra : Biblioteca da Expansão Portuguesa, 1923, cap. 35, cap. 36.
- Cartas de Afonso de Albuquerque**. segunda de documentos que as elucidam Academia Real das Sciencias de Lisboa, Tomo 3, Lisboa, 1903.
- Center for the Portuguese Studies. **The Portuguese and Pacific**. International colloquium at Santa Barbara, University of California, 1995.
- David K. Wyatt (ed.). **Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya: The British Museum Version**. The Center for East Asian Cultural Studies for UNESCO, 1999.
- F.J. Moorhead. **A History of Malaya and her neighbours**. vol. 1, London: Longmans, Green and Co, 1957 chap. X – XI.
- Luís Filipe Thomaz. **De Ceuta à Timor**. Lisboa: Difel, 1998.
- Maria da Conceição Flores, **Os Portugueses e o Sião no século XVI**, Lisbon: Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 1991.
- Pierre Davity, **Description Générale de l'Asie**, Paris, 1660.
- Sanjay Subrahmanyam. **The Portuguese Empire in Asia 1500 – 1700: A Political and Economical History**. Yale: Longman, 1993.

O grande reino de Sião

Indo mais ao diante, deixando este reino de Pegu, ao longo da costa do mar contra Malaca, está um muito grande reino que chamam de Sião, o qual reino é de gentios. O rei dele é gentio e muito grande senhor.

Toma desta costa até outra costa que de Malaca vai contra a China, de maneira que, de ambas as bandas, tem portos de mar.

É senhor de muita gente de pé e de cavalo e de muitos elefantes.

Não consente que em sua terra nenhuns mouros tragam armas.

Logo saindo do reino de Pegu tem um muito grande cidade de porto de mar, que chamam Tenaçarim, onde há muitos mercadores mouros e gentios que tratam em toda sorte de mercadoria.

Assim têm muitas naus que navegam para Bengala, para Malaca e para outras muitas partes.

Ao sertão mesmo deste lugar nasce muito beijoim e bom, que é resina de árvore a que os mouros chamam loboam. Deste beijoim fazem em Levante o estoraque.

Ao qual porto de Tenaçarim vêm muitas naus de mouros de muitas partes. Trazem muito cobre, azougue, vermelhão, panos de grã, seda, veludos de Meca pintados, açafraão, coral branco enfiado, águas-rosadas (que trazem de Meca e Adém em uns barris pequenos, de cobre, estanhados, as quais vendem a peso com o mesmo barril) e muito anfião e panos de Cambaia. De maneira que tudo isto tem muito grande valia neste reino de Sião.

Do qual lugar de Tenaçarim tiram os mercadores todas as mercadorias que há no reino de Pegu muito beijoim e muitos mantimentos.

Passando este lugar de Tenaçarim, de longo da costa, contra Malaca, está outro porto de mar do rei de Sião que chamam Queda, onde também há muitas naus grandes, o qual lugar grande é de muito grande trato de muitas mercadorias onde, cada ano, vêm muitas naus de mouros de muitas partes tratar.

No qual lugar e terra de Queda há pimenta muito formosa que em a terra nasce, que mesmo daqui levam caminho de Malaca e para a China.

Tem este rei de Sião nesta costa, entre Malaca e Tenaçarim, outros dois ou três portos de mar que não sei os nomes.

Assim tem muito grandes cidades e vilas, afora outras muitas povoações que estão pelo sertão, de gentios; onde não entram nem vivem nenhuns mouros; se alguns mouros lá vão negociar com eles não lhes consentem trazer armas.

Neste reino de Sião há muito ouro que nele nasce e se apanha, principalmente, no senhorio de Pão, que é além de Malaca contra a China, que sempre foi do mesmo reino de Sião. Agora é levantado contra ele e não lhe obedece e está à obediência de el-rei de Malaca. Assim também neste mesmo reino de Sião há outro senhorio de gentios que estão à sua obediência, onde se apanha muito e bom estanho que trazem à cidade de Malaca por mercadoria e dali se estende para muitas partes, o qual lugar chamam Çaranguar.

Este rei de Sião é muito grande senhor gentio, honra muito os ídolos e tem, em sua terra, muitas casas de oração e outros muitos costumes desviados dos outros gentios.

Andam nus; somente cobrem suas vergonhas da cinta para baixo com panos de algodão; deles trazem umas roupetas de pano de seda.

Tem, em sua terra, muitos mantimentos, muito arroz e muitas carnes criadas e outras montesas.

Têm muitos cavalos e facas e muitos lebréus e outros cães de muitas maneiras.

Eles são muito grandes monteiros e caçadores.

No sertão mesmo desta terra, contra a China, tem um reino de gentios que está à sua obediência, em que, quando morrem, os parentes ou amigos do morto o comem assado desta maneira: fazem uma muito grande fogueira, de muito grande brasido de fogo, no meio de um grande terreiro; ali mesmo, sobre aquele brasido, armam três paus em pé, à maneira de uma forca e, do meio deles, penduram uma cadeia com dois ganchos de ferro; então, trazem o corpo do morto que morreu de sua doença e o penduram, pelas curvas, em cima do lume; ali o estão assando seus filhos e parentes e o estão pranteando e, quando é muito bem assado, tomam todos muitos vinhos em seus vasos, e facas em as mãos, e põem-se derredor e começam a cortar nele e comer, estando pranteando e bebendo seu vinho. De maneira que o parente mais chegado o começa até que lhe não fica senão os ossos que ali acabam de queimar e fazer em cinza.

Eles dizem que fazem este enterramento a seus parentes, porque é mesmo a sua própria carne e que, em nenhuma parte, podem ser melhor enterrados que dentro em o seu corpo.

De maneira que, em todo o reino de Sião, queimam os corpos mortos, porque assim fazem em toda a terra dos gentios, que, entre eles, é muito acostumado e não o estranham.

เอกสารภาษาโปรตุเกสเรื่องราชอาณาจักรสยาม ของคูร์เต้ บาร์โบซ่า

แผนที่สยามและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นักเดินเรือโปรตุเกสยุคแรกทำขึ้น
(วัชชัย ตั้งศิริวานิช, ๒๕๔๙ หน้า ๓๔)

สศท.เทพสถิต

สยามในหลักฐานสเปนสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช*

เป็นที่ทราบกันดีว่า ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น การต่างประเทศที่สำคัญคือการติดต่อกับกลุ่มบาทหลวงสเปนที่เมืองมะนิลา เหตุเพราะในช่วงก่อนหน้านั้นบาทหลวงคริสตนิกายโรมันคาทอลิกเสียชีวิตลง ทำให้ขาดการสืบทอดงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยาม บรรดาบาทหลวงที่เมืองมะละกาจึงเห็นว่าสมควรที่จะขอบาทหลวงจำนวนหนึ่งจากเมืองมะนิลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของการเผยแผ่ศาสนาของสเปนมาก่อนหน้านั้นแล้ว บาทหลวงสเปนบางรูปจึงเดินทางมายังสยาม พะโค และกัมพูชา ทั้งด้วยวัตถุประสงค์ทางการค้าและการศาสนา

บันทึกของบาทหลวง Gabriel Quiroga de San Antonio เรื่อง Breve y verdadera relacion de los successos del Reyno de Camboxa ซึ่งบาทหลวงท่านนี้อาจมีโอกาสดำเนินการเกี่ยวกับสยามในช่วงระยะเวลานั้น ได้พรรณนาเรื่องสยามและที่สำคัญคือมีความเกี่ยวข้องถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชด้วย บันทึกฉบับนี้พิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาสเปนเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๔/ พ.ศ. ๒๑๔๗ ต่อมาได้รับการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๙๑๔/ พ.ศ. ๒๔๕๗ และต่อมาแปลเป็นอังกฤษโดยสำนักพิมพ์ White Lotus เมื่อ ค.ศ. ๑๙๙๘/ พ.ศ. ๒๕๔๑ ตามลำดับ การแปลในครั้งนี้ได้ใช้ฉบับภาษาอังกฤษเป็นหลักในการแปล

ในบทที่ ๒ ของบันทึกเล่มดังกล่าว บาทหลวง Gabriel Quiroga de San Antonio ได้พรรณนาเหตุการณ์ทั้งที่กัมพูชาและสยาม และสิ่งที่เกิดขึ้นกับกองเรือของ Don Luis Perez Dasmariñas โดยเฉพาะในหัวข้อย่อยที่ ๒.๒.๕ เป็นการพรรณนาว่าด้วยราชอาณาจักรสยาม คณะราชทูตของกัปตัน Juan Tello de Aguirre และการเสียชีวิตของ Juan de Mendoza ดังนี้

---

* พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกพุทธศักราช ๒๕๖๔

บทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๒.๕ พรรณนาว่าด้วยราชอาณาจักรสยาม
คณะราชทูตของกัปตัน Juan Tello de Aguirre และการเสียชีวิต
ของ Juan de Mendoza

คำแปลภาษาไทย

แม่น้ำตราด (Gart) ไหลลงทะเลที่ชายฝั่งก่อนที่จะมุ่งขึ้นไปสู่
โคชินไชน่า อันเป็นพื้นที่ระหว่างอาณาจักรปัน (Pan) และกัมพูชาได้
นี่คือจุดเริ่มต้นของอาณาจักรสยาม เมืองหลวงของอาณาจักรนี้ตั้งอยู่
ทางตอนใต้ลึกเข้าไป ๔๐ ลิเออร์ ตลิงทั้ง ๒ ฝั่งของแม่น้ำดูสงบ ปกคลุม
ไปด้วยแมกไม้และบ้านเรือนแบบชนบท แม่น้ำนี้โอบล้อมเมืองที่มี
กำแพงสูง ๕ ฟาท่อม กว้าง ๓ ฟาท่อม มีช่องปูกาที่โอบล้อมเป็นจำนวน
มาก ภายในเมืองมีหนองน้ำเก่ากว่า ๑๐๐ แห่ง มีแห่งหนึ่งที่เรือหลายลำ
สามารถเข้าจอดทอดสมอได้ แม้ว่าจะหนักถึง ๕๐๐ ตัน บ้านเรือนที่พัก
อาศัยล้วนน่าอยู่มาก ก่ออิฐถือปูน หากแต่พระราชวังของพระเจ้า
แผ่นดินนั้นงดงามที่สุด และสร้างมั่นคงแข็งแรง ภายในพระราชวังมี
พระที่นั่งสำคัญ ๔ องค์ มีหอคอย ๔ แห่ง มีวัดวาอาราม และมีบันได
กว้างขวาง ประตูหน้าต่างทำจากไม้มะเกลือสีดำ บานกระฉากเป็นแก้วใส
ในพระที่นั่งมีห้องขนาดใหญ่หลายห้อง รวมทั้งห้องบรรทมและห้อง
ขนาดเล็กเชื่อมต่อกัน แขนงประดับพรมและเครื่องแขวนต่าง ๆ ใน
พระราชวังยังมีพระเจดีย์หรือ Varellas อีกหลายแห่ง ดังที่พวกเรา
เรียกว่า temples ซึ่งมีพระสงฆ์และรูปเคารพจำนวนมาก วัดของพระเจ้า
แผ่นดินที่ทรงสร้างอุทิศให้กับพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในเทพดาของ
พระองค์และอาจเปรียบเทียบกับอาคารที่ยิ่งใหญ่ในยุโรป โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งซุ้มประตูขนาดใหญ่ที่งดงามมากที่สุดในบรรดาสรรพสิ่งที่รู้จักกัน
ในโลกปัจจุบัน ภายในวัดหรือ Varella มีเทวรูปแห่งสงคราม เทวรูป
แห่งสันติภาพ เทวรูปแห่งแผ่นดิน เทวรูปแห่งสายน้ำ เทวรูปแห่งสุขภาพ
เทวรูปแห่งความเจ็บป่วย และเทวรูปแห่งความสงบเยือกเย็น ซึ่งล้วน
ประดิษฐ์ขึ้นอย่างงดงามราวกับมีชีวิตจริง รูปเคารพพระอาทิตย์ซึ่งวัดนี้
ได้สร้างอุทิศให้ นั้น หล่อขึ้นจากโลหะเงิน พื้นประดับเพชร ดวงตาเป็น

หินสีต่าง ๆ กัน แขนขาทำจากหินที่ประเมินค่ามิได้ ที่เคียรมีรูให้น้ำไหล
พวยพุ่งออกมาจากรูอื่น ๆ ที่อยู่ทั่วบริเวณร่างกายของเทวรูป ชาว
สยามคิดว่าน้ำนั้นศักดิ์สิทธิ์ และพวกเขาบอกว่าน้ำนั้นสามารถทำให้
หญิงสาวที่เป็นหมันสามารถมีลูกขึ้นมาได้ ในวัดทุกแห่งโดยเฉพาะแห่งที่
กล่าวมานั้นมีพระสงฆ์จำพรรษามาก พระสงฆ์เหล่านี้จะสวดมนต์อ่อน
วอนเพื่อตนเอง โดยว่าเป็นผู้มีจิตใจตรงม ต้อนรับแขกหรือที่มาพบ
ด้วยไมตรียิ่ง และเพื่อจะได้รับความประทับใจ พระสงฆ์ก็จะล้างเท้าแขก
ที่มาเยี่ยมเยียนนั้น ส่วนที่ศีรษะพวกเขาจะตัดผมสั้น ตัดเล็บ และเพื่อ
เป็นการต้อนรับแขกด้วยมิตรไมตรีนั้น พวกเขาจะยื่นช่อดอกไม้ให้
เหมือนกับที่พวกอินเดียแห่งเมืองสเปนใหม่ (New Spain) จะยื่นพริก
ให้กับพวกคาโชปินส์ (Cachopines) ฉะนั้น

พระเจ้าแผ่นดินทรงพลาอนุภาพมาก ทรงมีเหล่าทหารถึง
๓๕๐,๐๐๐ นาย ในกองทัพ และมีช้างอีก ๓,๐๐๐ ถึง ๔,๐๐๐ พัน เชือก
ช้างเหล่านี้มีที่อยู่อย่างมั่นคง มีผ้าห่มกำมะหยี่ นอนบนที่นอนอ่อนนุ่ม
และดื่มน้ำจากถังหรืออ่างที่ทำจากเงิน ในขณะที่พระเจ้ากรุงกัมพูชานั้น
ทรงสร้างความมั่งคั่งให้กับเมืองท่าและท้องพระคลังโดยทรงได้รับความ
ช่วยเหลือจากโปรตุเกสนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงมีชาวโปรตุเกสรับ
ราชการอยู่ในราชสำนักและตามเมืองท่ามาหลายปีแล้วด้วยเช่นกัน
โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ปัจจุบันนี้ ทรงต้อนรับ
Diego Perea Tibao, Manoel Pereyra, Marcos Gomez และ
บาทหลวง Friar Juan de Santo Domingo ซึ่งถึงแก่กรรมในสยาม
และบาทหลวง Jorge de Mota ที่ทรงโปรดปรานมาก

หลังจากที่พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนือพระเจ้ากรุงกัมพูชาแล้ว
พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงส่งราชทูตไปยังเมืองลูซอน ผู้ปกครองเกาะ
ฟิลิปปินส์ และทรงสร้างสัมพันธไมตรี เพื่อยืนยันว่าชาวสเปนนั้นจะไม่
ก่อสงครามกับสยามเพื่อแก้แค้นที่สยามได้โจมตีกัมพูชา รวมทั้งเพื่อชักจูง
ให้เดินทางมาค้าขายที่เมืองท่าของสยามด้วย Don Francisco Tello de
Guzman เจ้าเมืองลูซอนต้อนรับคณะราชทูตสยามด้วยไมตรี และเมื่อ

ทูตจะกลับนั้น สเปนได้ส่งกัปตัน Juan Tello de Aguirre และ Juan Ruiz de Ycoaga ในฐานะราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีกับอยุธยา

ขณะที่คณะทูตสเปนเดินทางมาถึงอยุธยาแล้ว ทูตสยามที่ส่งไป ยังเดินทางมาไม่ถึงเพราะว่าเรือพบกับมรสุม ทูตสเปนจึงกลายเป็น ถูกจ้องมองว่าเป็นโจรหรือสายลับแทน ต่อเมื่อทูตสยามเดินทางตาม มาถึงพร้อมแล้วนั้น ก็ได้้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า ตนได้รับการรับรองเป็นอย่างดีจากเจ้าเมืองฟิลิปปินส์ที่มะนิลา รวมถึง ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติกับราชทูตสเปน หลังจากนั้น ราชทูตก็ได้เข้า ใฝ่อย่างสมเกียรติ หลังจากใฝ่ฯแล้ว พระราชทานเลี้ยงอาหารให้ รวมทั้งพระราชทานอัญมณีเครื่องประดับจำนวนมาก เพียงพอที่เมื่อ เดินทางกลับไปนั้นจะกลายเป็นเศรษฐีเลยทีเดียว ราชทูตสเปนได้แสดง ความกล้าหาญในการกราบบังคมทูลกับพระเจ้ากรุงสยามในขณะที่ยืน ถูกรุกไว้ด้วย และไม่ได้หมอบกราบหน้าพระพักตร์ พวกเขาเองก็ไม่ได้ ปฏิบัติอย่างมีพิธีรีตองมากนัก โดยอ้างว่าเป็นเพราะเขาเป็นราชทูตจาก พระเจ้าแผ่นดินที่เป็นคริสต์

หลังจากที่ราชทูตจากมะนิลาเดินทางกลับออกไปแล้ว พระเจ้า กรุงสยามทรงพิโรธชาวโปรตุเกสมาก โดยไม่ทราบเหตุผลที่แท้จริง รับสั่ง ให้จับชาวโปรตุเกส ๒๘ คน ย่างบนตะแกรงไฟ บ้างก็ถูกต้มในหม้อน้ำ เดือด ซึ่งน่าโหดร้ายอย่างไม่เคยมีมาก่อน

เมื่อราชทูต Juan Tello de Aguirre และ Juan Ruiz de Ycoaga เดินทางกลับถึงมะนิลา ก็ไม่สามารถจะให้ข้อมูลใดใดเกี่ยวกับ นายพล Don Luis Perez Dasmaringas และข้อมูลที่แน่นอนเกี่ยวกับ กัมพูชาได้ ด้วยเหตุตั้งนั้น เจ้าเมือง Don Francisco Tello de Guzman จึงตัดสินใจที่จะส่งคำเตือนโดยใช้เรือเล็กไปยังกัมพูชา จึงเร่ง รีบติดอาวุธที่เรือ และเลือก Juan de Mendezza ให้เป็นกัปตัน Miguel de Chavez เป็นต้นหน และบาทหลวง Friar Juan de San Pedro Martir รวมทั้งทหารอีก ๑๘ - ๒๐ นาย แล้วสั่งให้ออกเรือทันที กองเรือ ออกเดินทางถึงท่าเรือที่กัมพูชาในบริเวณที่ชาวมาเลย์และญี่ปุ่นกำลัง

ต่อสู้กับชาวสเปนอยู่ แต่ก็ไม่สามารถช่วยได้ เพราะกระแสน้ำและ
กระแสนลมที่หมุนวนกลับ และต้องออกจากแม่น้ำโขงโดยที่ไม่ได้ไป
ปรากฏกายเลย เพียงแต่ได้เห็นความกล้าหาญและการสละชีพที่มีคุณค่า
ยิ่งของทหารสเปน จากนั้นเรือของเขาได้เข้ามาจอดยังท่าเรือของสยาม
ที่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงต้อนรับ แม้ว่าครั้งนี้จะต้องบังคับให้กับต้น
Juan de Mendez ต้องหมอบกราบเบื้องพระพักตร์ก็ตาม

ชาวสเปนถูกต่อว่าตู่อย่างมากมาย พวกเขาและชาวโปรตุเกส ซึ่ง
อาจถูกจับขึ้นเตาย่างได้ทุกเมื่อ เพราะเคยมีตัวอย่างเห็นกันมาแล้วก็ตกลง
กันอย่างลับ ๆ ที่จะหนีจากท่าเรือนั้น พอพวกเขาหลบหนี ชาวศรี
แลพระกระจายไปทั่ว ชาวสยามกว่า ๘,๐๐๐ คนก็กรูกันเข้ามาล้อมจับ การ
ต่อสู้จึงเริ่มต้นขึ้น แม้ว่าในบรรดาทหารของพวกเรา ต้นหน Miguel de
Chavez จะตายในหน้าที่ ส่วนกัปตัน Juan de Mendez และบาทหลวง
Friar Juan de San Pedro Martir ได้รับบาดเจ็บจากการต่อสู้และ
เสียชีวิตสองสามวันให้หลัง คนที่เหลือก็ยังต่อสู้อย่างเข้มแข็งจนสามารถ
ฆ่าชาวสยามได้จำนวนมาก ได้ยิงพวกที่หลบหนีกลับไปเมืองมะละกา

ข้าพเจ้าเองคอยรับใช้พวกเขาที่มะละกาในทุกสิ่งที่สามารถจะ
อำนวยความสะดวก ทั้งสิ่งของจำเป็น และหาของจำเป็นให้เขาเพื่อใช้เดินทาง
ไปมะนิลา ข้าพเจ้าได้มอบถ้วยโลหะโอชาม เครื่องประดับและหนังสือที่
ข้าพเจ้านำกลับมาจากกัมพูชาให้ไปด้วย พวกเขาเดินทางถึงมะนิลาใน
เวลาเดียวกับที่นายพล Don Luis Perez Dasmarinas เดินทางถึง
พร้อมกับที่ข่าวความล้มเหลวของการออกสำรวจกัมพูชาครั้งที่ ๒ ที่ยังไม่
ประสบความสำเร็จได้แพร่กระจายไปทั่ว ผสมผสานกับความตกใจและ
ความชื่นชม

*****

บรรณานุกรม

Gabriel Quiroga de San Antonio. **A Brief and Truthful Relation of Events in the Kingdom of Cambodia.** Chaing Mai: White Lotus, 1998

Folio. I.

N.º 399

BREVE
Y VERDADERA
relacion de los sucesos
del Reyno de Camboxa.

AL REY DON PHILIPPE
nuest. o Señor.

POR FRAY GABRIEL DE
S. Antonio de la orden de
S. Domingo.

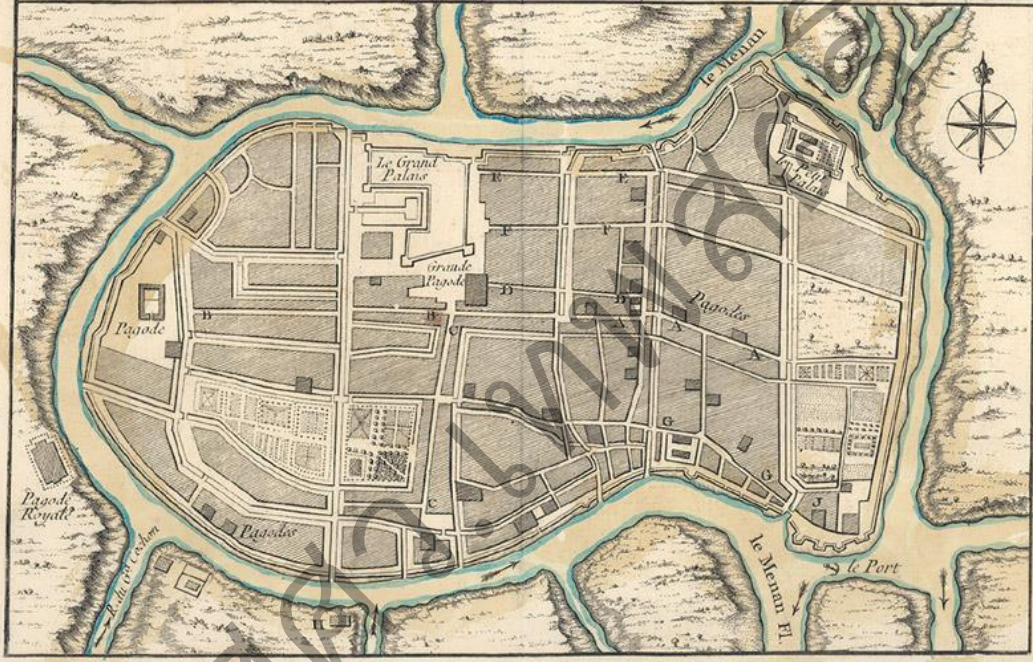
EN S. PABLO DE VALLADOLID.
Por Pedro Lasso. 1604

Original title page of the Spanish Edition

VILLE DE SIAM
ou
JUTHIA.

Echelle de Six Cent Toises .
100 200 300 600

A. Rue des Maures
B. Rue Napetat
C. Rue du Barcelon
D. Rue au Feu
E. Rue des Elephans
F. Rue du Palais
G. Rue Chinoise
H. Pagode de la Reine
J. Pagode Chinoise
K. Ancien Quartier des Francois

แผนที่เมืองพระนครศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
(รัชชชั้ย ตั้งศิริวานิช, ๒๕๔๙ หน้า ๘๑)

สศท.เทพสถด

สยามในหนังสืออักขรานุกรมเมืองต่าง ๆ ในเอเชีย

ค.ศ. ๑๖๖๐*

ความนำ

เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๐/ พ.ศ. ๒๒๐๓ ซึ่งตรงกับต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ – ๒๒๓๑) มีหนังสือเล่มหนึ่งออกมาจำหน่ายในประเทศฝรั่งเศส ผู้เขียนคือ Pierre Davity ชื่อว่า Description générale de l'Asie, première partie du Monde avec tous ses empires, royaumes, états et républiques หรือแปลเป็นภาษาไทยว่า “ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเอเชีย ปฐมบรรพในโลก: จักรวรรดิ อาณาจักร รัฐ และสาธารณรัฐ” ต่อมา Jean Baptise de Rocolles ซึ่งเป็นบาทหลวงและนักประวัติศาสตร์ประจำราชสำนักได้ตรวจทานแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียด อาจนับได้ว่าเป็นอักขรานุกรมเมืองต่าง ๆ ในเอเชีย ที่มีข้อมูลมากที่สุดเล่มหนึ่งเมื่อ ๓๐๐ ปีก่อน

ในส่วนที่เกี่ยวกับสยามนั้น ปรากฏในชื่อ “Royaume de Sian” ที่หน้า ๗๕๔ ถึงหน้า ๗๕๗ เป็นข้อมูลที่เรียบเรียงขึ้นจากเอกสารภาษาโปรตุเกส เอกสารอังกฤษ และเอกสารภาษาอื่น ๆ เช่นเอกสารโตเม่ ปิเรส (Tomé Pires) เอกสารโจอาว ดือ บารอส (João de Barros) เอกสารปีเตอร์ ฟลอริส (Peter Floris) เพราะที่ริมขอบข้างเอกสารระบุที่มาของข้อมูลและผู้เรียบเรียงได้นำมาประมวลไว้ อย่างไรก็ตาม หนังสือฉบับนี้พิมพ์ขึ้นในต้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ ซึ่งกลุ่มเอกสารฝรั่งเศสยังปรากฏมากนัก เนื้อหาที่น่าสนใจเป็นเรื่องสังคมไทยที่ต่างไปจากตะวันตกทั้งวิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อ การเขียน ส่วนประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้นยังคงเป็นที่จดจำกันอยู่แม้จะผ่านระยะเวลานั้นมาราว ๑๐๐ ปี แล้วก็ตาม การแปลเอกสารชิ้นนี้นับเป็นครั้งแรกที่แปลจากภาษาฝรั่งเศส ซึ่งผู้แปลได้วงเล็บชื่อสถานที่และนามเฉพาะภาษาฝรั่งเศสไว้เพื่อให้ผู้สนใจเทียบเคียงต่อไป

---

* ปรับปรุงจากบทความเรื่อง “สยามในหนังสืออักขรานุกรมเมืองต่าง ๆ ในเอเชีย พ.ศ. ๒๒๐๓” ในหนังสือสยามศึกษาในสายตาฝรั่งเศส สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑

อาณาจักรสยาม

คำแปลภาษาไทย

บางคนเรียกอณาจักรแห่งนี้ว่าเสียน (Sian) บ้างก็เรียกว่าสยาม (Siam) หรือซียง (Sion) ชื่อของอาณาจักรนำมาจากชื่อของแม่น้ำเสียน (Sian) ที่ไหลผ่านอาณาจักรนี้ บางครั้งเราก็จะเรียกว่าซอร์เนา (Sornão) นับตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๕๖๘ (พ.ศ. ๒๑๑๑) เป็นต้นมา กษัตริย์แห่งอาณาจักรนี้เสียดำนาจการปกครองแก่กษัตริย์แห่งพะโค กษัตริย์องค์อื่น ๆ ที่เคยอยู่ใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์สยามต่างปฏิเสธการเข้าควบคุมในครั้งนี้อย่างแสวงหาประโยชน์จากทุกข้อเสียครั้งนี้ และได้แบ่งแยกอำนาจอธิปไตยออกเป็นรัฐอิสระต่าง ๆ หากแต่ยังอยู่ภายใต้ชื่อเดิมของอาณาจักรเสียน

อาณาจักรสยามทิศเหนือจรดอาณาจักรพะโค หรือไกลออกไปถึงมะตะวัน (Martavan) และจังโกมา (langoma) หรือเชียงใหม่ ทางตะวันตกจรดอ่าวเบงกอล ทิศตะวันออกจรดประเทศจีนและอาณาจักรกัมพูชา ส่วนทางทิศใต้จรดอาณาจักรมะละกา ซึ่งบางครั้งก็อยู่ในพระราชอำนาจด้วย

เมืองรายรอบอาณาจักรเริ่มจากทวาย (Tauay) ที่ปลายสุดของเมืองพะโค หรือปลายสุดของอาณาจักรมะตะวัน จากจุดนี้จนกระทั่งถึงแหลมมะละกา มีเมืองตะนาวศรี (Ternassery) ลงกูร (Longur) เตตัม (Tetam) เกอดัม (Quedam) หรือเคดา (Queda) เปดัม (Pedam) เประ (Pera) ซาลังกอร์ (Solungor) แล้วจึงถึงมะละกา ซึ่งตั้งอยู่ที่ระดับ ๒ องศา ๕๐ ลิปดา จากมุมด้านเหนือ ทั้งอยู่เหนือปลายแหลมและเมืองสิงคโปร์ (Singapura) เป็นระยะทาง ๑ องศาวัดจากขั้วโลกอาร์กติก หากจะนับจากที่แห่งนั้น จนถึงปากแม่น้ำใหญ่ของสยาม มีเมืองต่างๆ ตั้งอยู่ได้แก่ ปันหรือปัม (Pan, Pam) ไกล ๆ เมืองนี้คือเมืองยะโฮ (Ior) ปงติกัม (Ponticam) กะลันตัง (Calantiam) ปัตตานี (Patane) ลิกอร์ (Lugor) กุย (Cuy) เพชรบุรี (Perperij) และบ้านปลากด (Bamplacot) หรือที่ชาวอันนัมเรียกว่าบัมบลาย (Bamblaer) อันที่จริงสถานที่ที่ใกล้

กับปากแม่น้ำของอาณาจักรบางเมืองตามที่ระบุมานี้ก็เป็นเมืองสำคัญ เทียบเท่ากับเมืองหลวงของอาณาจักรเลยทีเดียว

บางคนได้ระบุที่ตั้งของเมืองหลวงไว้ว่าตั้งอยู่ริมแม่น้ำสยาม หรือแม่น้ำ (Ménam) ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีประชากรหนาแน่น และเป็นที่พักประทับของพระมหากษัตริย์ในเมืองอยุธยา (Odia) ในอาณาจักรเมืองตาก (Muantag) หากแต่ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าชื่อทั้ง ๒ แห่งนั้นเป็นที่เดียวกัน ทั้งสถานที่ตั้งที่อยู่ริมแม่น้ำ และบางคนที่ไม่เคยเอ่ยถึงเมืองในสยาม ก็จะต้องรู้จักเพียงเมืองหลวงคืออยุธยา (Odia) ยูเดีย (Hudia, Udia) ซึ่งล้อมรอบไปด้วยน้ำเช่นเดียวกับเมืองเวนิส เรือใหญ่และเล็กกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ลำ ลอยอยู่เต็มลำน้ำ ในทัศนะของข้าพเจ้าแล้ว กระแสน้ำได้ทำให้เมืองสองเมืองนี้กลายเป็นหนึ่งเดียว นั่นคือสิ่งที่บางคนได้ตั้งสมญาให้กับเมืองเสียน โดยมีกล่าวอ้างถึงยูเดีย หรือมีฉะนั้นเมื่อพูดถึงเมืองยูเดียแล้ว ก็จะกล่าวว่ามีชุมชนชาวมัวร์ราว ๓,๐๐๐ หลังคาเรือนอยู่รายรอบ เช่นนั้น เราจะประเมินคร่าว ๆ ได้ว่าเขากำลังกล่าวถึงเมืองหลวงของอาณาจักร

ในส่วนของแม่น้ำในสยามหรือที่คนเรียกว่า “แม่น้ำ” อันหมายถึงแม่ของลำน้ำ ทั้งนี้มีสาเหตุจากความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากแม่น้ำนี้ ต้นน้ำเกิดจากทะเลสาบเซียงใหม่ (Chiamay) ซึ่งอยู่ทางเหนือ ลำน้ำสามสายได้มาบรรจบกันเป็นแม่น้ำสายใหญ่ให้ไหลลงมหาสมุทรที่ระดับความสูง ๑๓ องศาเหนือ แล้วก็ตกตะกอนรวมกับน้ำทะเล กลายเป็นพื้นที่ใหญ่กว่า ๖๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

จากแม่น้ำของสยามนี้ เราจะเห็นบริเวณตารูอานา (Taruaana) และแหลมกัมพูชา (Cap de Camboya) ส่วนในภาคพื้นทวีปก็จะมีเมืองสำคัญเช่นเมืองเซื้อจัน (Cheujan) อูเอ็ดัว (Auedoa) และกำแพงเพชร (Capetit) ซึ่งเป็นเมืองสำคัญและที่ประทับของอุปราช

ประเทศนี้มีความอุดมสมบูรณ์จากแม่น้ำหลายสาย นับได้ว่าเป็นประเทศที่ดีประเทศหนึ่ง มีความอุดมสมบูรณ์จากภูเขา ความเขียวขจีจากพืชพรรณธัญญาหาร เป็นประเทศที่ผลิตข้าว พริกไทยและผลผลิต

อื่นเช่นกำยาน ไม้กฤษณา ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์มากพอที่จะนำไป แลกเปลี่ยนกับเรือสินค้าจากที่อื่น โลหะอันมีค่าเช่นทองคำ เงิน ตะกั่ว ดีบุก ก็มีมากเช่นกัน เพียงแต่ทองคำนั้นมีไม่มากนัก ส่วนสัตว์ต่าง ๆ ก็มี มากเช่นช้าง หรือ แรด เสือ ที่ชาวเมืองนี้เรียกว่าเรย์ มานี (Rei Mani) หรือที่ชาวอันนัมรู้จักว่าคล้ายกับม้า สัตว์ที่มีขนสีแดง มีเคราสีดำยาวเท่า ๆ กับสิงโต และพวกมาริช (mariches) ที่มีหน้าคล้ายสตรีเพศและมีหาง เหมือนแมงป่อง

เราพบว่าไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงมากนักในเรื่องของ ธรรมชาติของอาณาจักร เมื่อเทียบกับอาณาจักรมะละกา หรือกับ ประเทศอื่น ๆ พวกผู้ชายรักผู้หญิงมาก และมีการใช้เป็นหัวข้อในการ สนทนาด้วย มักจะแสวงหาเสื้อผ้าที่สวยงาม และสำแดงความมียศถาบรรดาศักดิ์ มีอารมณ์สุนทรในเรื่องดนตรี และสิ่งบันเทิงทุกอย่าง ส่วนใหญ่แล้วผู้ชายจะมีความเหนียวอาย แต่มีเมตตาสูง และเก็บ ความลับ อ่อนน้อมถ่อมตนในวาจา มักจะให้คำแนะนำที่ดี เข้าใจเจรจา มีความสามารถในด้านเกษตรกรรม

ชาวเมืองในอาณาจักรนี้ได้ประกอบอาชีพทางโลหกรรมเลย แต่ จะปล่อยให้เป็นที่ของไพร่-ทาสทำแทน มีโรงเรียนสำหรับบุคคล ทั่วไปที่สอนวิชากฎหมายและศาสนาด้วยภาษาพื้นเมือง ชาวสยามมักจะ ออกไปล่าสัตว์ โดยเฉพาะช้าง ดังเช่นที่ชาวอาระกันปฏิบัติ โดยจะจับ ช้างโดยล้อมเป็นวงกลมในป่าทึบ ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงที่มั่นคง ๒ – ๓ ชั้น มีประตูเล็ก ๆ ๒ ประตู คนจะไล่ช้างพร้อมกับตีเกราะเคาะไม้ ตะโกนไล่ช้างด้วยเสียงอันดัง และเสียงอุปกรณ์อื่น ๆ อีก อันจะทำให้ ช้างตกใจและหลบเข้ามายังด้านใน เมื่อช้างเข้ามาในเพนียดได้จำนวน เพียงพอแล้ว พรานก็จะปิดประตู และวางบาศก์เพื่อจับช้าง โดยจะใช้ ความหิว การข่มขู่และลอบโยนเป็นตัวล่อจับ

ชาวสยามมีวิธีการเขียนหนังสือแบบชาวยุโรป กล่าวคือมีอักษรวิธี ที่คล้ายคลึงกับอักษรละติน ชาวสยามมีภรรยาหลายคนและมีคำประพันธ์ ร้อยกรองแบบโคลงกลอนด้วย ดังที่ข้าพเจ้าได้ค้นพบในพะโค กลุ่มคนที่

นับถือพระโมฮัมหมัดต่างปฏิเสธสิ่งเหล่านี้เพราะตรงข้ามกับธรรมชาติ แต่พวกต่างศาสนายังคงยึดถืออย่างเหนียวแน่น

ชาวสยามไม่นิยมฝังศพ แต่จะเผาศพในกองไฟกองใหญ่ ศพจะถูกบรรจุในโลงศพที่มีลวดลายเขียนสีและจัดองค์ประกอบงดงาม เวลาเผาศพนั้น ชาวสยามจะนำโลงศพใส่ในกองเพลิง พร้อมกับพ่นลมเข้าไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของชนชั้นกลาง ก็จะมีการพ่นรำทำเพลงประกอบ ชาวสยามยังตั้งบาตรแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วย ลางท่านได้กล่าวว่า ขึ้นอยู่กับว่าคนผู้นั้นได้บูชาเทพเจ้าองค์ใด เช่นหากบูชาเทพเจ้าแห่งไฟ เขาก็จะประกอบพิธีเผาศพ หากแต่ถ้าบูชาเทพแห่งดิน เขาก็จะฝังศพแทน หากเป็นพระแม่คงคา เขาก็จะทิ้งลงน้ำ ถ้าเป็นเทพเจ้าแห่งอากาศ ก็จะทำพิธีชกศพให้แรงกาทิน เป็นต้น

การค้าขายในอาณาจักรนี้ มีทั้งทองคำ ตะกั่ว เหล็ก ข้าว และกำยาน ต่างเป็นสินค้าส่งออกไปยังมะละกาและที่อื่น ๆ ตลาดการค้าที่สำคัญของอาณาจักรคือจีน ปาเซ็ม เปอร์เซีย เบงกอล ชุนดา กัมพูชา พม่าและเชียงใหม่

พระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระปรีชาสามารถที่จะรวบรวมกองกำลังพล ทั้งพลทหารราบและพลม้าได้ง่าย ในคราวสงคราม เมืองอุฎฐยา (Udia) จะมีประชากรราว ๕ หมื่นคน พระเจ้าแผ่นดินทรงสามารถรวบรวมพลม้าได้ ๒ หมื่นคน และพลราบราว ๒ แสน ๕ หมื่นคน ช้างกว่า ๓ หมื่นเชือกในพระนครนั้น ราว ๓ พันเชือกเป็นช้างศึกสงคราม ลางคนว่ามีช้างราว ๑ หมื่น ๒ พันเชือก ซึ่งประมาณ ๔ พันเชือกนั้นพร้อมสำหรับสงคราม นอกจากนี้ ยังมีกองเรือที่เรียกว่าไพร่ (praie) ที่มีลักษณะคล้ายเรือรบยาวของเรา

พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” ทั้งหมดในราชอาณาจักร และพระราชทานที่ดินแก่ไพร่ ชวนา ให้ทำงานตลอดทั้งปี หรือพระราชทานให้แก่ขุนนางเป็นรางวัล ทั้งเป็นสิทธิ์ตลอดชีวิต หรือชั่วคราวก็มี ขุนนางมีหน้าที่รับใช้พระเจ้าแผ่นดินในยามสงคราม พร้อมพลรบหรือพลม้า พลช้าง แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีการสืบทอดสิทธิการเป็นขุนนาง

ในความคิดของข้าพเจ้าแล้ว ดูจะเป็นความจริงที่ต้องยอมรับว่า สยามเป็นรัฐบรรณาการ พระเจ้าแผ่นดินมิทรงอนุญาตให้ชาวต่างชาติ คนใดได้เข้าไปชมพระราชวัง หากมิใช่บรรดาราชทูตหรือเข้ามาเป็นทาส ในพระราชวัง พระราชวังด้านนอกบุด้วยดีบุกและบุทองคำที่ด้านใน พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกให้ประชาชนเฝ้าฯ เพียง ๒ ครั้งต่อปี แต่ละครึ่งที่เสด็จออกจะเสด็จพร้อมด้วยขุนนางและช่างกว่า ๒๐๐ เชือก นอกเหนือไปจากช่างเหล่านี้ พระเจ้าแผ่นดินยังทรงสั่งให้ทหารมา ประดับเครื่องม้าทองคำ ๑๒ ตัว ออกไปด้วย พระเจ้าแผ่นดินประทับบน พระคชาธารเชือกหนึ่งทีประดับอย่างงดงาม เดินนำหน้า มหาดเล็กก็ขึ้น นั่งบนช้างตัวอื่นถือพระแสงดาบทองคำในมือ ส่วนพระมหากษัตริย์ก็ ทรงถ้อยขนาดใหญ่ทำจากเงินที่จะทรงโปรยไปตามทาง โดยปกติแล้ว กำลังพลที่อารักขาพระมหากษัตริย์จะมีราว ๕ - ๖ พันนาย เราอาจมี โอกาสเห็นพระมหากษัตริย์พระองค์นี้จากคนอื่นที่อยู่ในฐานะราชทูต แม้ว่าจะไม่ได้เข้าไปถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง อันเป็นสัญลักษณ์แห่ง ความภักดี พระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานหมวกทองคำและเรือที่มี ลักษณะเหมือนกับพวกเราที่ใส่เครื่องกำยาน ด้วยพระเดชานุภาพอัน ยิ่งใหญ่เกรียงไกร ทุกปีจะมีเรือสำเภาจากพระเจ้ากรุงจีนนำราชทูตมา ถวายเครื่องมงคลราชบรรณาการ ที่สุดแล้วหากจะมีพวกมุสลิมที่ ต้องการเข้าไปในเขตพระราชวัง เขาก็ไม่อนุญาตให้พวกเขาแต่อย่างใด

อาณาจักรนี้เป็นต้นกำเนิดของลัทธิบูชาเทวรูปมาก ความเชื่อ ทางศาสนาประกอบด้วยนิกายต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางใน แถบจีน ญี่ปุ่น พะโค มีศาสนาอยู่หลายศาสนาหรือบางที่เรียกว่าสงฆ์ผู้ อูทิศตนทางศาสนา โดยจะอาศัยอยู่ในเมืองและมีอำนาจมาก พระสงฆ์ นั้นแต่งงานไม่ได้หรือแม้แต่จะพบกับสตรีเรื่องความตาย ท่านต้องไม่สวม รองเท้า ใส่เสื้อผ้าชอมซ่อ ไม่มีราคา และฉันเฉพาะข้าวกับพืชผักตามที่ได้ บิณฑบาตมา พระสงฆ์จะต้องออกไปยืนกลางแดดจัด รู้จักการทน ทุกข์ทรมานอย่างยาวนานกับความร้อนและแมลงที่มีมากมายใน ประเทศนี้ ทั้งจะเป็นบาปอย่างมากที่ดื่มสุราเมรัย ในอาคารพระอุโบสถ ของพวกเขาจะมีที่ประกอบกิจทางศาสนา โดยมีที่นั่งทั้ง ๒ ผังสำหรับ

สวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนเย็นและเที่ยงคืน หลังจากที่ได้อ่านระฆัง แล้ว พระสงฆ์จะตีระฆังในตอนเช้าเพื่อเป็นสัญญาณออกบิณฑบาต หมายถึงพระสงฆ์จะเดินทางไปบิณฑบาตอาหารจากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่งพร้อมบาตร (panier) ในมือ พระสงฆ์จะสวดให้พรแก่คน ว่าโลกในปัจจุบันขณะนี้ไม่มีพระเจ้าที่ปกครอง เพราะพระเจ้าที่ผ่านมา ๓ พระองค์สิ้นไปแล้ว และกำลังรอองค์ที่ ๔^๑ พระสงฆ์จะอ่านและสวดชาดกต่าง ๆ

ในศาสนา นี้ พระสงฆ์บางรูปจะได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งมหาสังฆราช (Massauchaches) ที่จะเป็นหลักและจะปฏิบัติศาสนากิจกับพระเจ้าแผ่นดิน ลำดับที่สองเรียกว่า Nascesdechets ซึ่งเทียบเท่ากับสังฆราช (Evêques) ของพวกเรา ชั้นที่สามเรียกว่า Mitiers มีค่าเท่ากับบาทหลวง ซึ่งในกลุ่มนี้อาจประกอบด้วยทั้งตำแหน่ง Chapuzes และ Sazes ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ต่ำสุด

บางคนยืนยันว่าชาวสยามนับถือเทพเจ้าแห่งข้างด้วย แต่คนที่ได้ข้อมูลมาใหม่ก็บอกว่าพวกเขาบูชาพระเจ้าที่ชื่อว่า Probar Missur ซึ่งเป็นผู้สร้างโลกและท้องฟ้า อีกองค์หนึ่งชื่อ Pralocussur ซึ่งมีพลาณุภาพเป็นหนึ่งในสามเรียกว่า Praissur จากพลาณุภาพทั้งหมดของ Probar Missur อีกองค์หนึ่งมีชื่อว่าพระศรีอาริยมตไตรย (Praput Prasur Metrie)

ชาวสยามนับว่าสวรรค์ที่ ๒๗ ชั้น เหมือนกับสวรรค์ของพวกพระมะหะหมัด ที่ซึ่งพวกเขาจะได้เสพ ต้มอาหารรสทิพย์พร้อมด้วยอัปสรหน้าตางดงาม สวรรค์ชั้นสูงสุดนั้นสำหรับพระสงฆ์ในศาสนาของพวกเขา

อาณาจักรนี้มีผู้นำถือศาสนาพระมะหะหมัดอยู่มาก ในเมืองหลวงมีมัสยิด ๗ แห่ง และมีสุเหร่าสำหรับพวกตุรกีและอาหรับ มีบ้านเรือนพวกมัวร์ราว ๓,๐๐๐ หลังคาเรือน ที่สวดคัมภีร์อัลกุรอานเพียง

^๑ ตามความเชื่อในพุทธศาสนา ภัทรกัปนี้มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้แล้ว ๔ พระองค์ องค์ปัจจุบันคือพระศากยโคตมะ ส่วนพระองค์ที่ ๕ คือพระศรีอาริยมตไตรย

อย่างเดียว โดยอ้างว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงขัดขวางผู้ใดในด้านการศาสนา เพราะทรงเป็นเจ้าของชีวิตแต่เพียงกายเท่านั้น หาใช่จิตใจด้วยไม่

สำหรับชาวคริสต์ ภารกิจด้านศาสนาในสยามเริ่มต้นขึ้น ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๖ ในเดือนกันยายน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหม่^๑ ทรงส่งราชทูตนายหนึ่งไปเฝ้าอุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัว เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีกับโปรตุเกส รวมทั้งเพื่อการเจรจาการค้าในเมืองท่าต่าง ๆ ด้วยเหตุฉะนี้ บาทหลวงบัลตาซาร์ คือ ซีโอไกร่า (P. Baltazar de Sequeira) จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นบาทหลวงประจำภูมิภาคในอาณาจักร บาทหลวงผู้นี้เดินทางมาถึงอยุธยา และพบว่ามิชชันนารีชาวคริสต์เป็นจำนวนมาก หลากหลายเชื้อชาติ และท่านได้ดูแลปกครอง อารามคริสต์ต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อบาทหลวงแห่งโคชิน ซึ่งได้มอบอำนาจเต็มทางจิตวิญญาณให้แก่ท่าน ท่านได้ประกอบพิธีเข้ารีตให้กับพ่อค้าชาวญี่ปุ่นคนหนึ่ง และได้ประกอบศาสนกิจต่าง ๆ กับประชาชนในประเทศ โดยเฉพาะกับพวกพระสงฆ์ในพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ค่อยได้รับประโยชน์อะไรมากนัก ท่านได้เฝ้ากราบบังคมทูลกับพระเจ้าแผ่นดินถึง ๒ ครั้ง ซึ่งพระราชทานเกียรติแก่ท่านมากกว่าพระสงฆ์รูปอื่น ๆ

พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสยามมีพระนามว่าศรีเชษฐาธิราช (Siri Zacobedera)^๒ ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๒๒ หากแต่พวกอันนัมกลับเรียกชื่อเมืองออกเป็น ๒ นาม ตั้งแต่ที่เรารับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของประเทศนี้จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๕๖๗ อันเป็นปีที่พระเจ้าแผ่นดินพะโคพร้อมด้วยกองทัพประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน เข้ามายึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์สยามในพระราชวัง ในระยะเวลา ๒๑ เดือน พระมหากษัตริย์สยามทรงถูกวางยาพิษเสด็จสวรรคต ทำให้พระราชโอรสและพระราชอาณาจักรทั้งปวงต้องตกอยู่ในอุ้งมือของผู้ชนะ

^๑ หมายถึงสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ทรงส่งราชทูตไปเฝ้าอุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัว ในอินเดีย

^๒ หมายถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ดังที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐจติไว้ว่า “ศักราช ๘๕๓ กุนศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าฉันทพาน จึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดี”

พระราชโอรสของพระองค์ถูกนำตัวไปยังเมืองพะโค แต่ทรงหลบหนีมาได้ พระราชโอรสองค์โตมีพระนามตามภาษามาลายูว่า “ราชาอะปิ หรือราชาอภัย” (Raja Api) ซึ่งหมายถึงมหाराช (พระราชาทิทรงมหิธานุภาพ) หรือบ้างก็เอ่ยนามพระองค์ว่าพระองค์ดำ หลังจากที่พระเจ้าแผ่นดินเมืองพะโคสวรรคตแล้ว พระองค์ได้เสด็จไปตีเมืองกัมพูชา ล้านช้าง (Lanangh) นครศรีธรรมราช (Ligor) ปัตตานี (Patane) ตะนาวศรี และเมืองอื่นๆ อีกมาก จนเสด็จสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๕ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ไม่มีพระราชโอรส ดังนั้นราชบัลลังก์จึงตกอยู่แก่พระอนุชาที่เรียกว่าพระองค์ขาว และเป็นช่วงเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้เสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ โดยออกกรมนายไวย^๑ (lockrommeway) ซึ่งเป็นขุนนางที่สำคัญคนหนึ่งในราชสำนัก (ที่พยายามแย่งชิงราชสมบัติ) ได้จับพระราชโอรสพระองค์หนึ่งที่ยังทรงพระเยาว์^๒ และทรงลี้ภัยในบัลลังก์ไปประหารชีวิต ต่อมาอาณาจักรกัมพูชาและอาณาจักรล้านช้างเป็นกบฏ ใน ค.ศ. ๑๖๑๓ พระเจ้ากรุงล้านช้างยกทัพเข้ามาประชิดกรุงศรีอยุธยา ใช้เวลาเดินทาง ๓ วัน แล้วพระเจ้ากรุงกัมพูชาและพระเจ้าล้านช้างก็ร่วมมือกันต่อสู้กับพระเจ้ากรุงสยามที่มีพระชนม์เพียง ๒๒ พรรษา เพื่อกำจัดออกจากราชบัลลังก์ และหลังจากนั้นเป็นต้นมา เราก็ไม่ได้รับข่าวอันใดอีกเลย

*****

บรรณานุกรม

ปรีดี พิศภูมิวิถี. สยามศึกษาในสายตาฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑

Pierre Davity, *Description Générale de l'Asie*, Paris, 1660.

^๑ ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

^๒ พระศรีเสาวภาคย์

DESCRIPTION GENERALE DE L'ASIE

PREMIERE PARTIE DU MONDE

AVEC TOVS SES EMPIRES, ROYAVMES,
ESTATS ET REPVBLIQUES.

OV SONT DEDVITS ET TRAITÉZ PAR ORDRE LEVRS
Noms, Assiettes, Confins, Mœurs, Richesses, Forces, Gouvernement &
Religion; Et la Genealogie des Empereurs, Roys, & Princes
Souuerains, lesquels y ont dominé iusques à present.

Composé premierement par PIERRE DAVITY, Seigneur de Montmartin, Gentil-homme
ordinaire de la Chambre du Roy; Et dans cette

NOUVELLE EDITION, Recueu, Corrigé & augmenté, tant pour les Descriptions
Geographiques, que pour l'Histoire, iusques à nostre temps.

Par IEAN BAPTISTE DE ROCOLES: Conseiller & Aumosnier du Roy,
& Historiographe de sa Majesté.

A Troyes, &

A PARIS,

Chez { DENYS BECHET, au Compas d'Or.
ET
LOVIS BILLAINE, à S. Augustin. } rue S. Iacques.

M. DC. LX. 1660

Avec Approbation & Priuilege du Roy.

fort requis en Portugal pour les nauires qui vont aux Indes. Barbofa dit qu'ils font de porcelaine, verniffiez de noir, & fort estimez des Mores, qui les emportent delà comme la meilleure marchandise qu'ils puissent auoir. Au reste ^{a Tacta, li. 6. c. 31.} la commodité du port enrichit aussi ce païs, d'autant qu'on y peut entrer en toute saison, & qu'il ne se bouche pas avec des amas, ou monceaux de sable: mais est toujours profond & capable de recevoir beaucoup de nauires, & les tenir à couuert. Ce qui cause qu'on y vient traffiquer de plusieurs endroits, comme de Cochin, Negapatan, sainct Thomas, Mussalapatan, Bengala, Reytava, Tanassary, Lunçalao, Achen, Malaca & autres.

GOWER.
NEMENT.

CE Royaume dependoit du Roy de Pegu, ayant toutesfois son legitime Roy nommè Benhalay. Mais apres la mort du Roy Brame, le Roy de Sian les reduisit à l'extremité leur faisant la guerre; de sorte que plus de deux cens mille deses habitans s'estoient retirez dans les forests & les montagnes de peur d'estre massacrez. Benhalay tenoit encor en l'an 1569 vne ou deux villes sur le riuage de la Mer. Mais le Roy de Sian ayant esté repoussé deux fois, desirant auoir ce Royaume, pource qu'il possedoit desja les autres qui l'auoisinent du costé d'Orient, s'en rendit maistre la troisieme fois qu'il l'attaqua; & le Prince ne pouuant resister se retira dans les forests avec son oncle Benhalay.

ROYAUME DE SIAN.

b Linsc. c. 17.
c Ofori, li. 7.
d Nic. Pimentia Rel. hist.
Iarrie, li. 6.
e Anan. tr. 1.
f Linsc. c. 17.

Quelques vns ^b nomment ce Royaume Sian, & les autres ^c Siam, & ^d Sion. Il tire son nom de la grande riuere de Sian, qui passe par ce Royaume. On l'appelle aussi Sornao. Or combien que ^e depuis l'an 1568. le Roy de ce païs ayant esté vaincu par le Roy de Pegu, beaucoup de petits Rois qui releuoient de celuy de Sian refusassent le tribut accoustumé, sans leur profit de ce mal-heur, & diuisans cette Monarchie en plusieurs Estats, toutesfois ils demurerent tous compris sous le nom general du Royaume de Sian.

Ce Royaume a pour ses limites du Nord le Royaume de Pegu, ou plustost de Martauan, & celuy de langoma, du Couchant le golfe de Bengala, du Levant celuy de la Chine, & le Royaume de Camboya, & du Su le Royaume de Malaca, compris autrefois sous cette Monarchie.

Il commence depuis ^f Tauay, fin du Pegu, ou plustost du Royaume de Martauan; & depuis ce lieu iusqu'à Malaca l'on trouue Ternassery, ou Tanassery, Longur, Tetam, Quendam, ou Queda, Pedam, Pera, Solungor, puis la ville de Malaca, qui a deux degrez & demy d'elevation de pole du costé du Nord, & plus auant le Cap & le lieu de Singapura sous le premier degre de hauteur du Pole Arctique; & delà iusqu'à l'embouchure du grand fleuve de Sian, l'on trouue les places remarquables de Pan, ou Pam, (prés de laquelle est Ior,) Ponticam, Calantiam, Patane, Lugor, Cuy, Perperij, & Bamblacot, ou selon Ananie, Bamblaer, assise à l'embouchure de la riuere de Sian, ou Menam. Il est vray que plusieurs de ces villes sont capitales d'autant de Royaumes qui portent leur nom, comme vous verrez.

g Mag. Geog.
Boter p. 1. 1.

Quelques vns ^g mettent en ce païs vne ville de Sian assise sur la riuere de Sian, ou Menam, fort peuplée, puis establissent le sejour du Roy dans la ville d'Odia au Royaume de Muantag. Mais ie tiens que ces deux ne sont qu'une chose, tant à cause de leur assiette sur mesme riuere, que d'autant que les autres ^h ne parlent point de la ville de Sian, & reconnoissent seulement pour ville capitale de Sian celle d'Odia, Hudia, ou Vdia, qui est toute sur l'eau comme Venise: tellement qu'on tient pour certain qu'il y a plus de deux cens mille bateaux grands ou petits. Ce sont les eaux de la grande riuere de Menam, sur lesquelles elle est assise. Mais ce qui leur a fait, selon mon aduis, faire deux villes d'une seule, c'est que quelques vns ⁱ ont nommè la ville de Sian, sans parler d'Vdia, ou bien ^k apres auoir parlé d'Vdia disent apres qu'en cette ville de Sian il y a trente mille maisons de Mores; & toutesfois

h Anan. tr. 1.
Est. Rom. l. 4.
Iarrie, li. 6.
c. 36.
i Maiffe, li. 6.
Juan. de Barros, li. 9. c. 1. dec. 1.
i Esteuan.
Rom. li. 4.
k Linsc. c. 17.
l Est. Roman. li. 4.

สศท.เกษตรสด

ราชอาณาจักรสยามในบันทึกของฌอง-บัพติส ตาแวร์นิเยร์ (Jean-Baptiste Tavernier)*

ความนำ

ชื่อฌอง – บัพติส ตาแวร์นิเยร์ (Jean – Baptiste Tavernier) อาจไม่เป็นที่รู้จักเท่ากับชาวฝรั่งเศสคนอื่นร่วมสมัยในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น บาทหลวงกีเย่ ตาซาร์ด (Guy Tachard) หรือบาทหลวงเดอชัวซี (De Choisy) เพราะไม่ได้มีบทบาทด้านการศาสนาและการเมืองโดดเด่นเทียบเท่า หรืออาจเป็นเพราะผลงานที่เป็นหลักเกี่ยวกับสยามของชาวฝรั่งเศสท่านนี้ไม่มีโดยตรง ทว่าเป็นบันทึกเรื่องราวของการเดินทางในหลากหลายภูมิภาค และเก็บข้อมูลเรื่องราวมาจากการได้ยิน ได้ฟังบุคคลอื่น ดังนั้น หากจะกล่าวไปแล้ว งานของฌอง – บัพติส ตาแวร์นิเยร์ อาจเป็นเอกสารสังเคราะห์ขึ้นจากเอกสารชิ้นต้นอีกครั้งหนึ่ง

ฌอง – บัพติส ตาแวร์นิเยร์ เป็นชาวฝรั่งเศส เกิดเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๕/พ.ศ. ๒๑๔๘ ในครอบครัวโปรแตสแตนต์ และได้รับการศึกษาเอกเซนผู้ดีคือเรียนรัฐสรรพวิทยาการสมัยใหม่ในขณะนั้น เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ทั้งนี้ ตาแวร์นิเยร์ได้รับรู้เรื่องราวของโลกจากผู้เป็นอา คือ เมลช็ออร์ ตาแวร์นิเยร์ (Melchior Tavernier) ซึ่งเป็นนักแผนที่ที่มีชื่อเสียง ดังที่เขาเองได้ระบุไว้ในคำนำของหนังสือชุดแรกในเรื่อง “การเดินทาง” (Voyages) ว่าขณะที่มีอายุได้ ๒๒ ปี ได้มีโอกาสเห็นภาพแผนที่ของยุโรปอันงดงาม และสำหรับตะวันออกแล้วเป็นภูมิภาคที่มั่งคั่งและมีชื่อเสียงมาก

งานเขียนของตาแวร์นิเยร์ที่มีคุณค่ามากคือการเปิดเผยให้เห็นเส้นทางการค้าระหว่างทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและภูมิภาคตะวันออก และอาจนับได้ว่าเป็นนักการค้า (รุ่นบุกเบิก) เครื่องประดับและอัญมณีด้วยก็ได้ เพราะชื่อเสียงของท่านเกี่ยวข้อง กับตำนานเรื่องเล่าเพชรสีน้ำเงินซึ่งเขายอมขายให้กับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๘/ พ.ศ. ๒๒๑๑ ด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากเขาแต่งงานกับมารี กิวซ์ (Marie Goisse)

---

* ปรับปรุงจากบทความเรื่องราชอาณาจักรสยามในบันทึกของฌอง-บัพติส ตาแวร์นิเยร์ (Jean-Baptiste Tavernier) ในหนังสือ ๘๐ ทัศน์ หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, ๒๕๕๕

ธิดาของพ่อค้าเครื่องประดับนั่นเองที่ทำให้เขาต้องออกเดินทางไปทุกที่เพื่อค้าขายและแสวงหาทรัพย์ากรอันมีค่า

ใน ค.ศ. ๑๖๖๙/ พ.ศ. ๒๒๑๒ เขาได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางและได้รับตำแหน่งบารอนแห่งโอบอนน์ (la baronnie d'Aubonne) ในสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเป็นที่ที่เขาต้องหลบภัยมาจากประเทศฝรั่งเศสหลังการประกาศยกเลิกพระราชกำหนดเมืองน็องต์ (la révocation de l'Édit de Nantes)

ตาแวร์นิเยร์เสียชีวิตราว ค.ศ. ๑๖๘๙/ พ.ศ. ๒๒๓๒ บ้างก็ว่าที่เมืองมอสโควหรือบางเอกสารว่าที่เมืองโคเปนเฮเกน มีผลงานสำคัญคือหนังสือว่าด้วยเรื่องการเดินทางครั้งสำคัญ ๖ ครั้ง (Les six voyages de Jean-Baptiste Tavernier) นับเป็นบันทึกสำคัญของการค้าที่บรรจุเนื้อหาทั้งเส้นทางการค้า ลักษณะการค้า เงินตรา มาตราชั่งตวงวัด ตลอดจนกฎเกณฑ์การเก็บภาษี และวัฒนธรรมประเพณีของเมืองต่าง ๆ จึงนับได้ว่าผลงานของตาแวร์นิเยร์เป็นคู่มือที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งที่พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๖/ พ.ศ. ๒๒๑๙ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในส่วนที่เกี่ยวกับสยามนั้นปรากฏอยู่ในบทที่ ๑๘ ว่าด้วยราชอาณาจักรสยาม ตาแวร์นิเยร์อาจไม่ได้เดินทางเข้ามายังอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่สันนิษฐานว่าได้เดินทางเข้ามาทำการค้าที่เมืองตะนาวศรีและได้รับข้อมูลเกี่ยวกับอยุธยา และการค้า ตลอดจนเรื่องราวของผู้คน ประเพณีของอยุธยาไปจากพ่อค้าและลูกค้าวาณิชที่เดินทางเข้าออกอยุธยาอย่างสม่ำเสมอ ในครั้งนี้ ผู้แปลได้แปลจากภาษาฝรั่งเศสเรื่อง Les six voyages de Jean-Baptiste Tavernier en Turquie, en Perse et aux Indes, Paris : Gervais Clouzier et Claude Barbin พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๖/ พ.ศ. ๒๒๑๙ หน้า ๔๓๑ - ๔๓๗ และได้ทำเชิงอรรถเพิ่มเติมเพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย

*****

บทที่ ๑๘ เรื่องเกี่ยวข้องกับราชอาณาจักรสยาม

คำแปลภาษาไทย

พื้นที่ส่วนใหญ่ของราชอาณาจักรสยามตั้งอยู่ระหว่างอ่าวที่มีชื่อเดียวกันและอ่าวเบงกอล ต่อเนื่องกับพะโคทางเหนือ และคาบสมุทรมะละกาทางตอนใต้ เส้นทางส่วนที่แคบที่สุดและดีที่สุดในที่ชาวยุโรปพึงจะใช้ได้เพื่อที่จะเดินทางไปสู่สยามนั้น คือเดินทางจากเมืองอิสฟาฮาน^๑ ไปถึงฮอร์มุซ^๒ จากฮอร์มุซมาถึงเมือง สุรัต^๓ จากสุรัตมายังเมืองกอลกอนดา^๔ จากกอลกอนดามาเมืองมาสุลีปะตัม^๕ แล้วจึงเดินทางขึ้นบกไปเมืองตะนาวศรี ซึ่งเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่งของสยาม จากตะนาวศรีไปถึงเมืองหลวงที่ชื่อเดียวกับอาณาจักรใช้เวลาเดินทางราว ๓๕ วัน ช่วงหนึ่งต้องลงไปตามลำน้ำแล้วจึงต้องอาศัยเกวียนหรือขึ้นช้างไป ถนนหนทางทั้งทางบกและทางน้ำไม่ค่อยสะดวกสายนักเพราะทางบกต้องระมัดระวังสิงโตและเสือ ส่วนทางน้ำนั้นก็เป็เพราะกระแสน้ำไหลเชี่ยวในหลายแห่ง จนยากที่เรือจะแล่นฝ่าไปได้ เว้นเสียแต่จะมีเครื่องมือกลช่วยเหลือเท่านั้น

หากแต่ก็เป็นเส้นทางที่ข้าพเจ้าแนะนำให้สังฆราช ๓ ท่าน ที่ข้าพเจ้าพบเมื่อคราวที่ข้าพเจ้าเดินทางกลับไปอินเดีย สังฆราชทั้ง ๓ นั้น คือ ท่านบิชอปแห่งเบริธ^๖ ที่ข้าพเจ้าพบที่เมืองอิสฟาฮาน ท่านที่ ๒

^๑ อิสฟาฮาน (Isfahan) เคยเป็นเมืองหลวงของอิหร่านในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗

^๒ ฮอร์มุซ (Hormuz) ช่องแคบระหว่างอ่าวโอมานและอ่าวเปอร์เซีย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอิหร่านเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญแต่โบราณ

^๓ สุรัต (Surat) เมืองท่าสำคัญของอินเดียทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สินค้าที่มีชื่อเสียงของเมืองนี้คือ ผ้าประเภทต่างๆ ที่อยู่ยมนำเข้ามาใช้ทั้งในราชสำนักและในวิถีชีวิตของคนทั่วไป

^๔ กอลกอนดา (Golconda) เมืองค้าขายสำคัญของอินเดียทางตอนใต้ เป็นแหล่งอัญมณีที่สำคัญ

^๕ มาสุลีปะตัม (Masulipatam) เมืองท่าของอินเดียชายฝั่งตะวันออก เป็นเส้นทางการค้าที่จะตัดข้ามมหาสมุทรอินเดียเพื่อมายังสุวรรณภูมิ

^๖ L'évêque de Beryte คือ สังฆราชลอมแบร์ เดอ ลามอตต์ (Lambert de la Motte)

คือ ท่านเมเทลโลโปลิส^๑ ข้าพเจ้าสวนทางกับท่านเมื่อผ่านแม่น้ำยูเฟรติส^๒ และสังฆราชเฮลิโอโปลิส^๓ ซึ่งมาถึงเมืองอเล็กซานเดรีย^๔ ในขณะที่ข้าพเจ้าจะออกเดินทางกลับไปยุโรป

ราชอาณาจักรสยามทั้งหมดนั้นอุดมสมบูรณ์มาก ทั้งข้าวและไม้ผล ส่วนใหญ่แล้วมีชื่อเรียกว่ามะม่วง ทุเรียนและมังคุด ผืนป่าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยกวาง ช้าง เสือ แรด และสิง ป่าทุกแห่งล้วนอุดมไปด้วยต้นไม้ที่สูงยาวเป็นปล้องลุ่มไปมาแต่แข็งแรงกับเหล็กกล้า ที่ส่วนปลายสุดต้นไม้มีรังแมลงขนาดเท่าศีรษะคนแขวนอยู่ รังเหล่านี้เป็นสิ่งที่แมลงทำขึ้นจากดินเหนียว มีรูเล็ก ๆ ที่กันรังที่แมลงสามารถเข้าไปได้ และในรังเหล่านี้เหมือนกับรังผึ้งที่จะแบ่งเป็นห้องเล็ก ๆ แยกกัน แมลงจะสร้างรังไว้บนยอดไม้ เพราะถ้าสร้างรังไว้บนพื้นดินแล้ว ในฤดูฝนที่กินเวลาราว ๔-๕ เดือน รังก็จะถูกทำลายไปหมด เพราะน้ำท่วมเมือง บางคนต้องระมัดระวังงูเมื่อเดินทางกลางคืน มีงูบางประเภทที่ยาวถึง ๒๒ ฟุต และมี ๒ หัว แต่หัวข้างหนึ่งจะกลืนกินหางตัวเอง พอกินหมดแล้วก็จะไม่อ้าปากเลย ทั้งไม่ขยับอยู่หลายเดือน ยังมีสัตว์มีพิษมากอีกในสยามที่ยาวไม่ถึงฟุต แต่หางของมันมีลักษณะเป็น ๒ ง่าม^๕ รูปร่างหน้าตาเหมือนกับที่เราเรียกชาลาแมนเดอร์

แม่น้ำในอาณาจักรนี้คงงามมาก และสายหนึ่งในสยามก็มีขนาดไล่เลี่ยกันทั้งหมด สายน้ำสะอาดมาก แต่ก็เต็มไปด้วยจระเข้หลายขนาดที่มักจะกินคนที่ลงไปโดยไม่มีคนคอยป้องกัน แม่น้ำจะเอ่อท่วมในช่วงฤดูที่พระอาทิตย์ยกผ่านขึ้นไปทางทิศเหนือซึ่งจะทำให้ผืนดินอุดมสมบูรณ์ และด้วยเหตุของน้ำท่วมนี้ทำให้ข้าวเจริญเติบโตดีด้วย

^๑ L'évêque de Metellopolis หมายถึง ท่านสังฆราช Cotelendi ซึ่งในบันทึกของอาเดรียง โลเนย์ระบุว่าได้พบกับตาแวร์ นิเยร์ขณะที่ผ่านแม่น้ำยูเฟรติส (Euphrates)

^๒ แม่น้ำยูเฟรติสมีต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขาบริเวณประเทศตุรกี ไหลไปลงอ่าวเปอร์เซีย

^๓ L'évêque d'Héliopolis ท่านสังฆราช ฟร็องซัวส์ ปัลลู (François Pallu)

^๔ Alexandretta เมืองสำคัญแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทั้งในด้านการค้าขายและศิลปวัฒนธรรม

^๕ อาจหมายถึง แมลงป่อง

เมืองหลวงของอาณาจักรนี้ชื่อสยาม^๑ พระราชวังที่ประทับของ
พระมหากษัตริย์นั้นล้อมรอบด้วยกำแพงโดยรอบยาวราว ๓ ลิเออ^๒ เมือง
นี้ตั้งอยู่บนเกาะ มีแม่น้ำล้อมรอบทุกด้าน^๓ คูคลองจึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้น
แทนถนนได้ง่ายที่สุด เพียงพระเจ้าแผ่นดินจะทรงอุทิศทองคำส่วนหนึ่งที่
ทรงใช้สอย อย่างในการสร้างรูปเคารพทางศาสนา^๔ มาไว้เพื่อสร้างขึ้น

ชาวสยามมีตัวอักษร ๓๓ ตัว เขียนจากซ้ายไปขวาเช่นเดียวกับ
เรา และตรงกันข้ามกับพวกญี่ปุ่น จีน โคชินจีน และตังเกี๋ยที่เขียนจาก
ขวาไปซ้าย และจากบนลงล่าง

คนทั่วไปในสยามล้วนเป็นไพร่ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะขึ้นตรงกับพระเจ้า
แผ่นดินหรือกับขุนนาง ผู้หญิงตัดผมสั้นเหมือนชาย เลื้อยผ้าเครื่องประดับ
ก็ไม่ค่อยโดดเด่นนัก ในบรรดากฎเกณฑ์ของเมืองที่พวกเขาฝึกปฏิบัติ
ระหว่างกัน ข้อหนึ่งคือจะไม่ส่งผู้ใดผู้หนึ่งไปพบคนที่เราเคารพมากกว่า
โดยไม่ขออนุญาตเสียก่อน นั่นคือจะต้องยกมือทั้งสองขึ้นพนม คนที่
ร่ำรวยมากมักมีภรรยาหลายคน เหมือนเช่นในรัฐอัสสัม^๕ นั้นแล

เงินตราที่ใช้กันในเมืองนี้เป็นแร่เงิน มีรูปทรงเกือบจะเท่ากระสุน
ปืน^๕ อัตราเงินต่ำที่สุด คือ เบี้ยหย่อยที่ต้องนำเข้ามาจากมะนิลา แต่
อย่างไรก็ดี ในสยามก็มีเหมือนแร่ดีบุกที่ดีด้วย

^๑ ชาวต่างชาติจะเรียกเมืองหลวงของอาณาจักรว่า “สยาม” แทนที่จะเป็น “อยุธยา” แต่ในเอกสารของนิโกลาส์ แชรแวงส ได้อธิบายเรื่องเมืองหลวงของอาณาจักรว่า “นครหลวงนั้นคนสยามเรียกว่าเมืองศรีอยุธยา Meuang Sijouthia และชาวต่างประเทศเรียกว่าอยุธยา Juthia หรือโอเดีย Odiat อันเป็นนามที่คนจีนตั้งให้ ชาวต่างประเทศ เรียกสยาม Siam เป็นนามราชาอาณาจักร แต่คนพื้นเมืองรู้จักแต่คำว่าเมืองไทย Meuang – Thay หรือไม่กี่เมืองกรุงเทพมหานคร Meuang Croung Thap Maanacone”, นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา หน้า ๕๓

^๒ ๑ ลิเออ เท่ากับ ๔ กิโลเมตร

^๓ กรุงศรีอยุธยามีแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งทางทิศตะวันตกและทิศใต้ แม่น้ำลพบุรีอยู่ทางทิศเหนือ และแม่น้ำป่าสักทางทิศใต้และทิศตะวันออก

^๔ คงหมายถึงพระพุทธรูป

^๕ คือเงินพดด้วง

พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงรำรวยที่สุดพระองค์หนึ่งในดินแดน ตะวันออก และทรงเรียกพระองค์เองว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่ง แผ่นฟ้าและแผ่นดิน^๑ อย่างไรก็ตาม ทรงรับเป็นเมืองใต้บรรณาการของ พระเจ้ากรุงจีน พระองค์ได้ปรากฏพระองค์แก่ประชาชนด้วยแต่น้อย ครั้ง นึก และมักเสด็จออกขุนนางเฉพาะแต่ในราชสำนักเท่านั้น ผู้คนแปลก หน้าย่อมไม่มีสิทธิ์ล่วงเข้าในเขตพระราชฐาน พระองค์ทรงว่าราชการ ผ่านเสนาบดีต่าง ๆ ซึ่งมักจะใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ชอบเสมอเพื่อให้ ได้มาซึ่งผลประโยชน์ของตน พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกให้ประชาชน ได้เฝ้าเพียง ๒ ครั้งต่อปีเท่านั้นซึ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินอย่าง ยิ่งใหญ่ ครั้งแรกจะเสด็จพระราชดำเนินยังพระอารามในพระนคร มีพระ ปรารงค์ปิดทองทั้งภายในและภายนอก คุสูงเด่นเป็นสง่า^๒ พระอารามนี้ ประดิษฐานรูปเคารพ ๓ องค์ สูงตั้งแต่ ๖-๗ ฟุต และหล่อขึ้นจากทองคำ แท้ ทรงบริจาคตานแก่คนจน และพระราชทานสิ่งของแก่พระสงฆ์ ซึ่ง ทรงเชื่อว่าพระกรรมกิจเหล่านี้ล้วนแต่จะสร้างความสุขและความพึง พอใจให้เกิดขึ้น แก่พวกเขา พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จพร้อมด้วยข้าราช สำนัก ด้วยกระบวนเสด็จอันงดงามหรูหรา ในกระบวนนี้สิ่งทีแสดง ความ ยิ่งใหญ่คือเหล่าช้างกว่า ๒๐๐ เชือกในสยาม เชือกหนึ่งเป็นช้างเผือก และดูเหมือนว่า เจ้าแผ่นดินจะมีพระนามอีกอย่างหนึ่งว่า “พระเจ้าช้างเผือก” บรรดาช้างเหล่านี้ต่างมีชีวิตอยู่มานานหลาย ศตวรรษดังที่ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นนั้นแล

การเสด็จพระราชดำเนินครั้งที่ ๒ ของพระเจ้าแผ่นดินออกไปสู่ สาธารณะคือการเสด็จไปยังพระอารามอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ไกลออกไป ๕-๖ ลีเออ จากเมืองหลวงขึ้นไปตามแม่น้ำ^๓ ไม่มีผู้ใดสามารถเข้าไปใน

^๑ หมายถึง ทรงเป็นเจ้าของฟ้าเจ้าแผ่นดิน

^๒ อาจหมายถึง วัดพระราม เพราะตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับหนองโสน และมีพระปรารงค์ที่สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนต้น หรืออาจเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็ได้ เพราะข้อความที่ระบุว่ามีรูปเคารพสูง ใหญ่ผู้นั้นอาจหมายถึงพระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์ที่ประดิษฐานในพระวิหารหลวง

^๓ อาจหมายถึงการล่องขึ้นไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออาจล่องไปตามลำน้ำป่าสักก็เป็นได้ เพราะที่ อำเภอนครหลวงนั้นมีพระตำหนักนครหลวงเป็นที่ประทับพักร้อนอยู่ แต่ความที่อธิบายดูจะเป็นการล่อง

พระอารามได้ยกเว้นพระเจ้าแผ่นดินและพระสงฆ์เท่านั้น สำหรับประชาชนแล้ว ทันทีที่เขามองเห็นเพียงจากประตูก็ต้องก้มหน้าลงกับพื้น ในโอกาสนี้เองที่พระเจ้าแผ่นดินจะปรากฏพระองค์ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคด้วยเรือพระที่นั่งราว ๒๐๐ ลำที่งดงามไปด้วยทองประดับตกแต่งเรืออย่างวิจิตร บางลำยาวมากมีฝีพายราว ๔๐๐ นายทีเดียว การเสด็จพระราชดำเนินออกมาของพระเจ้าแผ่นดินครั้งนี้จะอยู่ในเดือนพฤศจิกายน^๑ เมื่อระดับน้ำเริ่มลดลง พระสงฆ์ได้สั่งสอนให้เชื่อว่า มีเพียงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวเท่านั้นที่จะทรงห้ามน้ำได้โดยที่จะต้องทรงสวดมนต์และพระราชทานสิ่งของแก่พระอารามนี้ คนเหล่านี้จึงเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระแสงพื้นน้ำ และทรงสั่งให้น้ำไหลไปลงทะเลโดยเร็วได้^๒

นอกจากนี้ พระเจ้าแผ่นดินยังเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอารามที่ตั้งอยู่บนเกาะซึ่งโรงสินค้าของพวกคัตซ์ตั้งอยู่โดยไม่มีผู้ใดติดตามพระองค์ด้วย^๓ ที่พระอารามนี้มีรูปเคารพในอิริยาบถนั่ง เฉกเช่นพวกอิริยาบถของพวกเรา กล่าวคือเอามือหนึ่งวางบนหัวเข่า ส่วนอีกข้างหนึ่งวางที่ด้านข้าง รูปเคารพนี้สูงราว ๖๐ ฟุต รอบ ๆ นั้นยังมีรูปเคารพขนาดต่าง ๆ อีกกว่า ๓๐๐ องค์ ซึ่งมีอิริยาบถต่างกันทั้งชายและหญิง รูปเคารพทั้งหมดหล่อขึ้นจากทองคำ และมีคุณภาพดีที่สุดในพระอารามทั้งหลายในเมืองนี้ ทั้งนี้เป็นผลมาจากที่ว่าชาวสยามที่ร่ำรวยมาก

แม่น้ำเจ้าพระยาลงไปด้านใต้มากกว่าทวนขึ้นเหนือ แต่ถ้าเป็นไปตามที่อธิบายนี้ก็หมายถึงเสด็จขึ้นไปยังอำเภออ่างทอง เช่น ที่วัดป่าโมกซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำ หรืออาจจะไปตามลำน้ำป่าสักที่วัดใหม่ประชุมพล

^๑ กฎมณเฑียรบาลในกฎหมายตราสามดวงระบุว่าเดือนพฤศจิกายนมีพระราชพิธีอาสยุขในเดือน ๑๑ คือพระราชพิธีแข่งเรือ และพระราชพิธีจองเปรียงลดชุดลอยโคมในเดือน ๑๒

^๒ หมายถึง พระราชพิธีไล่เรือเกิดขึ้นในเดือนอ้าย ตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง

^๓ หากสันนิษฐานตามเอกสารของตาแวร์นิเยร์ระบุนี้ก็หมายถึงวัดพนัญเชิง เพราะตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณบ้านฮอลันดาที่อยู่ถัดลงมาทางทิศใต้ไม่ไกลนัก และประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยขนาดใหญ่ “เอามือหนึ่งวางบนหัวเข่า ส่วนอีกข้างหนึ่งวางที่ด้านข้าง” ที่ตาแวร์นิเยร์ว่าตั้งอยู่บนเกาะนั้นแสดงให้เห็นว่าแนวคลองสวนพลู และแนวคลองเดิมที่มาจากปากน้ำแม่เปี้ยซึ่งปากคลองอยู่ถัดไปจากบ้านฮอลันดานั้น ยังคงใช้การอยู่ จึงทำให้บริเวณวัดพนัญเชิงมีสภาพเป็นเกาะ

จะสร้างวัดขึ้นแห่งหนึ่งเป็นที่ระลึก วัดเหล่านี้มีหอรระฆัง^๑ และระฆังแขวน ผาผนังด้านในเขียนลวดลายและปิดทองฐานชุกชีประดิษฐาน รูปเคารพที่มีค่า โดยทั่วไปมี ๓ องค์ที่มีขนาดลดหลั่นกันไป พระอารามทั้ง ๒ แห่ง ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงว่าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปนี้ ที่ด้านนอกมีพระเจดีย์งดงามมากมาย ทั้งหมดปิดทองอร่าม ส่วนบริเวณเกาะนั้นก็เป็นที่ตั้งของโรงสินค้าของฮอลันดาซึ่งอยู่ติดกับวัดด้วยซึ่งมีหน้าบันที่งดงามประณีตมาก ตอนกลางของวัดมีวิหารขนาดใหญ่สีทองอร่าม ภายในมีอักษกลับ และเทียน ๓ เล่ม จุดสว่างหน้าฐานชุกชีตลอดเวลา มีรูปเคารพที่ทำจากทองคำแท้และทองแดงปิดทอง พระอารามที่อยู่กลางพระนคร และอีกหนึ่งในสองแห่งที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปครั้งหนึ่งต่อปี ดังที่ข้าพเจ้าพูดถึงนั้น ประดิษฐานรูปเคารพกว่า ๔,๐๐๐ องค์ และรอบ ๆ เมืองราว ๖ ลีเออนั้น มีพระเจดีย์จำนวนมาก รายรอบ ความงามที่ประจักษ์นี้ทำให้ผู้คนต่างประหลาดใจกับการอุตสาหกรรมของชนชาตินี้

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินปรากฏพระองค์ ประตุน้ำต่างของบ้านเรือนต้องปิดหับหมด ประชาชนต้องลงมาหมอบกราบที่พื้นโดยไม่กล้ามองพระองค์ และเนื่องจากว่าไม่มีผู้ใดจะอยู่บนพื้นที่ที่สูงกว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินผ่านไปทางถนน ผู้คนที่อยู่ในบ้านก็ต้องลงมาอยู่ที่พื้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่องใหญ่^๒ บาทบริจาริกาผู้หนึ่งของพระองค์จะรับหน้าที่นี่ เพราะไม่พระราชทานพระราชอนุญาติให้เจ้าพนักงานยกมือสูงเกินพระเศียร พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้^๓ ทรงผูกพันกับข้างบางเชือกเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นพระราชนิยมส่วนพระองค์ และเป็นเครื่องแสดงเกียรติยศแห่งราชอาณาจักร เมื่อข้างเหล่านี้ล้มป่วยลง ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของอาณาจักรจะรับเป็นธุระใน

^๑ ต้นฉบับใช้ว่า Tour

^๒ ตัดผม

^๓ ต้นฉบับใช้คำว่า prince ซึ่งโดยทั่วไปในเอกสารฝรั่งเศสจะมีความหมายถึงพระมหากษัตริย์ คือหมายถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่อย่างไรก็ตามก็อาจหมายถึงเจ้าชายก็ได้ กล่าวคือหมายถึง พระเพทราชาซึ่งว่ากรรมคชบาล

การเยียวารักษาเพื่อเอาใจพระเจ้าแผ่นดินด้วย และเมื่อช่างล้มก็จะมีพิธีเผาศพเช่นเดียวกับขุนนางของอาณาจักร พิธีการเผาศพขุนนางจะกระทำขึ้นโดยลำดับดังนี้ – โภคศพจะได้รับการประดับตกแต่งด้วยไม้จำพวกอ้อไผ่และประดับทั้งสองด้านด้วยกระดาษหลากสี ศพจะบรรจุอยู่ตรงกลางของโกศ จากนั้นพระสงฆ์จะสวดมนต์จนกระทั่งเผาไหม้เป็นเถ้าถ่าน ผู้มีอันจะกินจะเก็บเถ้าไว้ในโกศที่ทำจากทองหรือเงิน แต่สำหรับคนยากจนแล้วก็จะปล่อยไปกับสายลม หากแต่สำหรับนักโทษที่ตายอย่างไร้เกียรติยศ ชาวสยามจะไม่เผาศพนั้น แต่จะฝังแทน

พระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงอนุญาตให้มีหญิงงามเมือง^๑ ได้ แต่จะมีย่านที่อยู่แยกเป็นของตนเองต่างหาก มีผู้ควบคุมคอยปกป้องจากการว่ากล่าวนินทา เมื่อผู้หนึ่งผู้ใดตายลง ร่างก็จะไม่ได้รับการเผาเช่นเดียวกับหญิงชั้นสูง แต่จะโดยไปให้เป็นอาหารสุนัขและฝูงกา

ในราชอาณาจักรนี้มีพระสงฆ์อยู่ราว ๒๐๐,๐๐๐ รูป ซึ่งได้รับการเคารพนับถือทั้งจากในราชสำนักและจากบุคคลทั่วไป พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือบางรูปว่ามีคุณวิเศษและถ่อมตนต่อหน้าพระองค์ ความเคารพอย่างสูงสุดที่ทุกคนมีให้พระสงฆ์นี้ทำให้บางครั้งก่อให้เกิดความทะเลาะเถียงกันมากไป ถึงกับพยายามจะยึดครองราชบัลลังก์ก็มี หากเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงค้นพบความจริงแล้ว ก็จะทรงสำเร็จโทษทั้งสิ้นเหมือนกรณีหนึ่งนานมาแล้วที่พระสงฆ์รูปหนึ่งเป็นกบฏ^๒ เป็นต้น

พระสงฆ์เหล่านี้มีจีวรสีเหลือง และมีผ้าสีแดงคาดที่เอว^๓ พระสงฆ์ได้แสดงให้เห็นความอ่อนน้อมถ่อมตนอย่างยิ่งใหญ่ และจะ

^๑ ต้นฉบับใช้ว่า des femmes publiques คือหญิงสาธารณะ เช่นบริเวณทิศใต้ภายในเกาะพระนครศรีอยุธยา มีย่านนายกายหรือนายไก่อ หรือที่ลาลูแบร์ระบุชื่อว่ามี ออกญามินเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์จากหญิงงามเมืองเหล่านี้

^๒ อาจหมายถึงคราวกบฏพระศรีศิลป์ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็เป็นได้ เพราะพระศรีศิลป์ออกบวชอยู่ช่วงเวลาหนึ่งแล้วคิดกบฏ โดยไปขอฤกษ์จากพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทราบความก็สั่งประหารชีวิตทั้งหมด

^๓ ประคดเอว หรือรัดประคด คือผ้าคาดเอวของพระสงฆ์

ไม่ให้เห็นความอยากใดๆ ให้ปรากฏเลย พระสงฆ์จะตื่นขึ้นราว ๔ นาฬิกาเวลาเช้า ย่ำระฆังเพื่อบอกให้พระลูกขึ้นมาสวดมนต์และจะกระทำการเช่นอีกครั้งในตอนเย็น มีบางช่วงเวลาใน ๑ ปีที่พระสงฆ์จะงดพูดจาซึ่งกันและเข้าอยู่ในระหว่างพรรษา^๑บางรูปดำรงชีวิตอยู่ด้วยการรับบริจาค บางรูปมีอารามพำนัก トラบเท่าที่พระสงฆ์ยังครองผ้าอยู่นั้นจะมีภรรยาไม่ได้ และต้องลาสิกขาหากต้องการจะแต่งงาน ส่วนใหญ่แล้วพระสงฆ์ไม่ค่อยรู้เรื่องอะไร และไม่รู้ด้วยว่าตนนั้นเชื่ออะไรอย่างไรก็ดีพระสงฆ์พวกนี้ก็เหมือนกับพวกนับถือรูปเคารพในอินเดียคือเชื่อในเรื่องสังสารวัฏที่จิตวิญญาณจะเข้าไปสิงสู่ในร่างกาย พระสงฆ์ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แต่บางทีก็ไม่มีศีลห้ามเกี่ยวกับการกินเนื้อสัตว์ที่ถูกฆ่าหรือตายตามธรรมชาติ พระเจ้าที่พวกเขา นับถือคือผี ซึ่งพวกเขาจะพูดถึงอย่างคนตาบอด พวกเขามุ่งมั่นที่จะเก็บความผิดพลาดอันนี้ไว้และยากที่จะทำให้พวกเขาอุมจำนน เขาบอกว่าพระเจ้าในคริสต์ศาสนา และพระเจ้าของพวกเขาเป็นพี่น้องกัน แต่ของพวกเขาแก่กว่าเท่านั้น แต่หากใครมาถามว่าแล้วพระเจ้าอยู่ที่ไหนละก็ เขาจะบอกว่าท่านหายตัวไปและไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนด้วย กองทัพของอาณาจักรประกอบด้วยกองทหารราบ ที่ค่อนข้างมีระบบ พวกทหารคุ้นเคยกับความเหน็ดเหนื่อย และมีเพียงผ้าดิบชิ้นเดียวพันกายเอาไว้ ส่วนอื่นของร่างกายตั้งแต่คาง แผ่นหลัง แขน และต้นขา ล้วนเปลือยเปล่า ผิวหนังก็สักเต็มไปหมด เป็นทั้งลายสัตว์และดอกไม้หลายอย่าง หลังจากที่สักลงไปบนผิวหนังแล้ว เลือดก็ไหลออกมา แล้วรูปรอยลายดอกไม้หรือรูปสัตว์ก็จะปรากฏขึ้น เป็นสีตามที่ตั้งไว้ ครั้นเมื่อเห็นทหารเหล่านี้ในระยะไกล เราอาจบอกว่าพวกเขานุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าไหมทอลายดอกไม้ หรือผ้าดิบพิมพ์ลายก็เป็นได้ เพราะสีที่ลงไว้นั้นลงเพียงครั้งเดียวก็ไม่ซีดจางไป พวกทหารมีอาวุธ คือ ธนู ลูกศร หน้ากาก หอก และทวนยาว ๕-๖ ฟุต ปลายเป็นเหล็กแหลมที่สามารถทำให้คู่ต่อสู้เจ็บปวดได้

^๑ ปกติเริ่มนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี (หรือเดือน ๘ หลัง ถ้ามีเดือน ๘ สองหน) และสิ้นสุดลงในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

ในปี ค.ศ. ๑๖๖๕ มีบาทหลวงจากอิตาลีท่านหนึ่งชื่อโทมัส^๑ เดินทางมายังสยาม ท่านได้ไปสร้างที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำ^๒ ทั้งยังได้ไปสร้างแนวรั้วของทั้งสองฝั่งไว้ด้วย ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินจึงอนุญาตให้ท่านได้พักอยู่ในเมือง มีโบสถ์ขนาดเล็กพร้อมบ้านพัก ซึ่งทั้งท่านลอมแบร์ด มุขนายกแห่งเบริชก็ได้เคยมาพักอาศัย ขณะท่านมาอยู่ในสยาม แต่ทั้งสองท่านนี้ก็ไม่ถูกกันมานานแล้วและท่านมุขนายกเองก็มีโบสถ์แห่งใหม่ของท่านเองต่างหาก

ท่าเรือซึ่งบรรดาเรือที่มาจากโคชินจีนและจากที่อื่นเดินทางมาถึงนั้น อยู่ห่างจากเมืองเพียงครึ่งลิเอเท่านั้น และเนื่องจากว่ามีชาวคริสต์มากมายเดินทางไปมาท่านมุขนายกแห่งเบริช จึงได้สร้างบ้านพักขนาดเล็กพร้อมโบสถ์ไว้เพื่อประกอบพิธีมิสซาด้วย

เอกสารของฌอง - บัปติส ตาแวร์นิเยร์ อาจไม่ได้เป็นที่รู้จักมากเท่ากับชาวฝรั่งเศสท่านอื่นที่พรรณนาถึงกรุงสยาม เพราะเนื้อหาทั้งหมดของหนังสือเรื่อง “การเดินทาง (Voyages)” ล้วนพรรณนาถึงเมือง และเส้นทางการค้าต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อโลกตะวันออกและตะวันตก อย่างไรก็ตามเนื้อหาของบทที่ว่าด้วยสยามก็มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

๑. แม้ว่าฌอง - บัปติส ตาแวร์นิเยร์ อาจจะไม่เคยเดินทางเข้ามาถึงพระนครศรีอยุธยาก็ตาม แต่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสยามก็มีความน่าเชื่อถือและเป็นไปในทางเดียวกับเอกสารที่ชาวต่างชาติผู้อื่นเรียบเรียงไว้ในช่วงเวลาเดียวกัน ในแง่ของสถานะของผู้เขียนเอกสารอาจนับได้ว่าองค์ความรู้เรื่องตะวันออกเป็นที่รับรู้และ

---

^๑ บาทหลวงโทมัส วัลนาเกร่า (Thomas Valnageira) ชาวอิตาลีเป็นผู้ออกแบบพระราชวังเมืองละโว้และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ในลพบุรี เช่น ป้อมปราการ แนวกำแพงเมือง ประตู ตลอดจนอาคารอื่นๆ ที่ใช้ในการรับรองชาวฝรั่งเศส แต่ปี ค.ศ. ๑๖๖๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) ที่ให้ไว้ยังคงสืบสนอยู่ เพราะสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างพระราชวังเมืองลพบุรีขึ้นในราว พ.ศ. ๒๒๐๘ - ๒๒๐๙ โดยได้รับอิทธิพลการก่อสร้างและแนวคิดจากอิหร่านเปอร์เซีย เป็นไปได้ว่าบาทหลวงโทมัส อาจเข้ามาปรับปรุงอาคารและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เพิ่มเติมขึ้นหรือก่อป้อมปราการแบบตะวันตกเพิ่มขึ้นก็เป็นได้

^๒ คือสร้างพระราชวังเมืองละโว้ ซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

แพร่หลายพอประมาณในยุโรป ทั้งความก้าวหน้าในการศึกษาดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นส่วนช่วยให้การเข้าถึงข้อมูลมีเพิ่มมากขึ้น

๒. เป็นที่สังเกตได้ว่าเมื่อชาวตะวันตกเริ่มบันทึกเรื่องอันน่าสนใจใคร่รู้ที่เกี่ยวกับตะวันออกนั้นจะเริ่มด้วยภูมิศาสตร์ที่ตั้งเสมอ ดังเช่นที่ตาแวร์นิเยร์บันทึกถึงที่ตั้งของสยามไว้อย่างถูกต้องว่า “พื้นที่ส่วนใหญ่ของราชอาณาจักรสยามตั้งอยู่ระหว่างอ่าวที่มีชื่อเดียวกันและอ่าวเบงกอล ต่อเนื่องกับเมืองพะโคทางเหนือ และคาบสมุทรมะละกาทางตอนใต้” แม้จะไม่ได้ให้รายละเอียดของเมืองใด ๆ หรืออาณาเขตเมือง หรือรัฐข้างเคียงใด ๆ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าวิชาภูมิศาสตร์เป็นเรื่องสำคัญของชาวตะวันตกมาก ตาแวร์นิเยร์ไปให้ความสำคัญกับการเดินทางมาสยาม เพราะได้พยายามอธิบายเส้นทางการเดินทางที่ใกล้ที่สุดที่สามารถเข้าสู่สยามโดยไม่ต้องประสบอุปสรรค

๓. ข้อมูลด้านความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินสยาม เป็นประเด็นสำคัญต่อจากสภาพภูมิประเทศ ตาแวร์นิเยร์พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ของสยามเช่นเดียวกับที่ลาลูแบร์ (La Loubère) ได้เขียนไว้ เช่น เรื่องผลไม้ประเภททุเรียน มะม่วง ป่าไผ่ รวมไปถึงสัตว์ต่างๆ แต่บันทึกของตาแวร์นิเยร์นี้เขียนขึ้นก่อนที่ลาลูแบร์จะเดินทางเข้ามา จึงแสดงว่าข้อมูลเรื่องผลไม้และพืชพรรณต่าง ๆ ของสยามนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดาพ่อค้าแล้ว

๔. ตาแวร์นิเยร์พรรณนาชื่อเมืองสยามได้สอดคล้องกับที่เอกสารต่างชาติระบุไว้ ทั้งลักษณะเมืองอยุธยาที่เป็นเกาะ มีคูคลองมากมาย รวมทั้งเรื่องตัวอักษรก็มีความถูกต้องเช่นกัน แต่ตาแวร์นิเยร์ว่าสยามมีตัวอักษร ๓๓ ตัว ซึ่งต่อมาลาลูแบร์อธิบายว่า “ภาษาสยามมีพยัญชนะ ๓๗ ตัว และภาษาบาลีมี ๓๓ ตัว” แสดงว่าในที่นี้ตาแวร์นิเยร์อาจนับพยัญชนะไม่ครบหรือเข้าใจว่าภาษาบาลีเป็นภาษาสยามก็เป็นได้

๕. เรื่องของพระเจ้าแผ่นดินเป็นข้อมูลที่มอง - บัพติส ตาแวร์นิเยร์ให้น้ำหนักในการพรรณนามากที่สุด เพราะได้กล่าวถึงที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินและความมั่งคั่งของราชสำนักไว้ในหลายครั้ง รวมทั้งได้เล่าถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินในช่วงการเสด็จพระราชดำเนินออกให้ประชาชนได้เข้าเฝ้า คือการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอารามทั้งในและนอกพระนคร และการพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งดูเหมือนว่าตาแวร์นิเยร์จะได้ข้อมูลในช่วงที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกในพระราชพิธี

ไล่เรือ และพระราชพิธีจองเปรียงในช่วงเดือนพฤษภาคม - มกราคม ในกระบวน พุทธยาตราทางชลมารค แต่ด้วยเหตุที่ผู้บันทึกไม่ได้เข้ามาที่อยู่อย่างแท้จริง จึง สับสนในทิศทางของกระแสน้ำที่กระบวนพุทธยาตราทางชลมารคเกิดขึ้น เพราะหาก เป็นพระราชพิธีไล่เรือแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จลงไปทางทิศใต้ถึงบริเวณบ้านรุน และจะทรงโบกพัดขึ้นไล่ลม เพื่อให้น้ำลดเร็วขึ้นแต่ก็มีบางคราวที่กระบวนนี้จะเสด็จขึ้น ทางลำน้ำป่าสัก เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะเสด็จยังพระราชวังเมืองลพบุรี ซึ่งอาจจะทรงหยุดพักที่บริเวณปราสาทนครหลวง หรือเจ้าปลุกก็เป็นได้

๖. ตาแวร์นิเยร์ยังสนใจเรื่องพระสงฆ์ด้วย ทั้งการแต่งกายของพระสงฆ์และกิจ ของสงฆ์ รวมทั้งความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิญญูณ ประเด็นนี้ดูเหมือนบรรดาบาทหลวง ต่าง ๆ จะให้ความสนใจและเปรียบเทียบกับความเชื่อทางคริสต์ศาสนาอยู่บ่อยครั้ง

สรุปได้ว่าข้อมูลที่ได้จากบันทึกของฌอง - บัปติส ตาแวร์นิเยร์ เป็นข้อมูลจาก เอกสารชั้นต้นที่บันทึกเกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ มิได้ให้ภาพของเมือง อื่นในพระราชอาณาจักรหรือแม้แต่เมืองท่าทางการค้า เช่น ตะนาวศรี มะริด ทวาย ซึ่งได้เดินทางเข้ามาโดยตรง ดังนั้น เนื้อหาของข้อมูลจึงสันนิษฐานได้ว่าถูกนำมาจาก แหล่งอื่นหรือผ่านคำบอกเล่าของคนอื่นซึ่งในนี้คงเป็นกลุ่มพ่อค้าที่เดินทางเข้าออก สยามและแวะพักตามเมืองท่าต่าง ๆ ซึ่งฌอง - บัปติส ตาแวร์นิเยร์ ค้นชินอยู่แล้วก็ เป็นได้ข้อมูลที่พบปรากฏทั้งเรื่องภูมิศาสตร์ที่ตั้งของอยุธยา เรื่องพระมหากษัตริย์ ช่าง พระสงฆ์ และเรื่องอื่น ๆ ที่ “ดูแปลก” ในสายตาตะวันตก นับได้ว่าบันทึกนี้ช่วยให้ เห็นภาพความคึกคักของเมืองอยุธยาได้ส่วนหนึ่ง

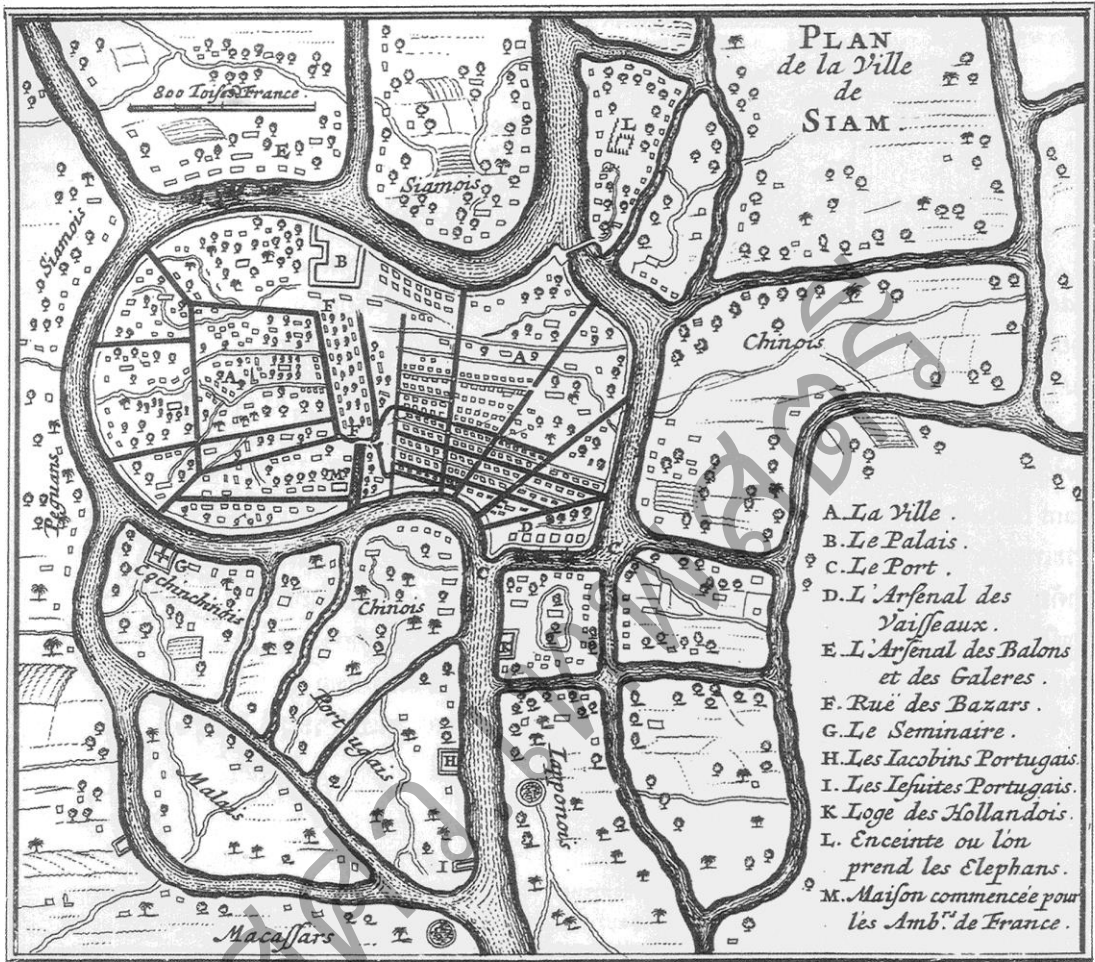
*****

บรรณานุกรม

ศุภวัฒน์ เกษมศรี, หม่อมราชวงศ์. ๘๐ ทัศ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา, ๒๕๕๕

LES SIX
VOYAGES
DE JEAN BAPTISTE
TAVERNIER,
ECUYER BARON D'AUBONNE,
EN TURQUIE, EN PERSE,
ET AUX INDES,

Pendant l'espace de quarante ans, & par toutes les routes que l'on peut tenir : accompagnez d'observations particulieres sur la qualité, la religion, le gouvernement, les coûtumes & le commerce de chaque païs, avec les figures, le poids, & la valeur des monnoyes qui y ont cours.

แผนที่อยุธยาที่ชาวฝรั่งเศสเขียนไว้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สศท.เกษตรสด

ราชอาณาจักรสยามในสารานุกรมประวัติศาสตร์ ค.ศ. ๑๖๘๙*

เรื่องราชอาณาจักรสยามนี้ เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือสารานุกรมประวัติศาสตร์ ชื่อ Supplément ou Troisième Volume du Grand Dictionnaire Historique ou mélange curieux de l'Histoire sacrée et profane qui contient des matières de même nature..., tome troisième พิมพ์ที่ Denys Thierry Paris ปี ๑๖๘๙/ พ.ศ. ๒๒๓๒ เป็นสารานุกรมประวัติเมืองต่าง ๆ ในโลกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ โดยรวบรวมเนื้อหาข้อมูลมาจากแหล่งต่าง ๆ เช่น บันทึกการเดินทาง จดหมายราชการ เอกสารสัญญาการค้า ฯลฯ และประมวลรวมเป็นความรู้สำหรับคนที่สนใจ ซึ่งในเล่ม ๓ นี้มีเรื่องราชอาณาจักรสยามและเมืองอยุธยารวมอยู่ด้วยที่หน้า ๑๑๐๔ ถึง ๑๑๐๙

*****

ราชอาณาจักรสยาม

คำแปลภาษาไทย

เป็นราชอาณาจักรขนาดใหญ่เกือบจะเท่าเกาะในอินเดีย ตั้งอยู่เหนืออ่าวเบงกอล ทางเหนือของอาณาจักรติดกับอาณาจักรพะโคและอังวะ ทางตะวันออกจรดอาณาจักรกัมพูชา อาณาจักรลาว อาณาจักรเชียงใหม่ และอาณาจักรตองอู ทางตอนกลางติดกับอ่าวสยาม และทางทิศตะวันตกติดกับอ่าวเบงกอล ลักษณะรูปทรงจึงเป็นเกือบครึ่งวงกลม มีระยะทางราว ๔๕๐ ลีเยอร์ มีบางคนบอกว่าอาณาจักรสยามทอดยาวลงไปจรดทะเลคาทังใต้ จรดอาณาจักรพะโคและอาณาจักรลาว ซึ่งเป็นพรมแดนทางเหนือ มีทะเลจีนทางทิศตะวันออก และมีกลุ่มบุรพทวีปทางทิศตะวันตก ด้วยเหตุตั้งนั้นจึงดูเหมือนว่าสยามมีรูปทรงเหมือนเกาะขนาดใหญ่ พวกเขาจึงเสริมไว้ด้วยว่า แผนที่ภูมิศาสตร์ที่มีนั้นไม่ได้

* พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกพุทธศักราช ๒๕๖๔ ผู้แปลได้จัดแบ่งย่อหน้าใหม่เพื่อให้อ่านได้ง่ายขึ้น

ระบุภาพชัดเจนถึงเมืองและพรมแดนของอาณาจักรนี้ และว่ากำลังมีการทำงานเพื่อทำแผนที่ที่ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น

โดยทั่วไป เราแบ่งเขตจังหวัดในอาณาจักรสยามออกเป็น ๑๑ เมือง ซึ่งเมืองเหล่านี้ในอดีตต่างก็เคยเป็นอาณาจักรมาก่อนทั้งสิ้น เมืองทั้ง ๑๑ เมืองได้แก่ สยาม เมาะตะวัน ซีอารา ตะนาวศรี เคนาห์ ประยะโฮร์ จังซีลอน ปราณ ปารานะ และลิกอร์ เมืองบางเมืองยังคงใช้นามเมืองประเทศราช แต่ผู้ครองเมืองก็ต้องถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงสยาม บางเมืองยังคงรักษานามเมืองเดิมไว้และยังเป็นเมืองภายใต้อำนาจของพระเจ้ากรุงสยาม ดังเช่น อาณาจักรกัมโพช อาณาจักรยะโฮร์ อาณาจักรปาตานี อาณาจักรเคนาห์ อาณาจักรสิงคโปร์ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเข้ามาถวายดอกไม้ทองทุกปี สภาพอากาศของราชอาณาจักรสยามดีมาก และชาวต่างชาติก็คุ้นชินเป็นอย่างดี ริมชายฝั่งทะเลมีประชากรอยู่หนาแน่น เพราะว่าเป็นพื้นที่การค้าขาย

สยามค้าขายกับทางญี่ปุ่น จีน หมู่เกาะในฟิลิปปินส์ ตังเกี๋ย โคชินไชน่า จามปา กัมโพช หมู่เกาะในช่องแคบซุนดา และทุกส่วนของอินเดียเหนือลุ่มแม่น้ำคงคาและอ่าวเบงกอล คือไปถึงเปอร์เซียและอารเบีย รวมทั้งค้าขายกับอาณาจักรหลายแห่งในยุโรปด้วย ประเทศสยามมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีเมล็ดพันธุ์พืชมากมาย ส่วนใหญ่แล้วคือข้าวและผลไม้เกือบทุกประเภท มีการทำเหมืองตะกั่ว เหมืองดีบุก เหมืองเงินและเหมืองทองคำ แต่ก็ได้ปริมาณไม่มากนัก ช้างในสยามให้ปริมาณมากพอสมควร การค้าขายส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่มีราคามากในเอเชีย เช่นผ้าไหม ผ้าฝ้าย ไม้จากเมืองจีน เครื่องกระเบื้อง ทองคำ เงิน เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องมุก และอัญมณีต่าง ๆ ชาวฝรั่งเศสเองก็มีโรงสินค้าตั้งอยู่แห่งหนึ่ง ชาวโปรตุเกสมีจำนวนมาราว ๆ ๙ หรือ ๑๐ ครอบครัวที่เป็นชาวโปรตุเกสแท้ ๆ และมากกว่า ๑,๐๐๐ คนเป็นลูกครึ่ง หมายถึงคนที่เกิดจากพ่อเป็นโปรตุเกสและแม่เป็นชาวสยาม มีครอบครัวชาวโคชินไชน่าประมาณ ๑๐๐ ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นชาวคริสต์ ส่วนชาวตังเกี๋ยที่ตั้งรกรากในสยามนั้น ประมาณ ๗ ถึง ๘

ครอบครัวนับถือคริสต์ศาสนา ส่วนพวกอาร์เมเนียก็มีบ้างเช่นกัน ประมาณ ๑๔ ถึง ๑๖ ครอบครัว ทั้งหมดเป็นชาวคริสต์นิกายคาทอลิก ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษต่างก็มีโรงสีนึ่งข้าวแห่งหนึ่งเช่นกัน เราพบเห็นพวกตุรกีจำนวนมากและพวกที่นับถือพระมะหะหมัดด้วย ส่วนชาวพระโคก็มีจำนวนเกือบเท่า ๆ กับจำนวนของชาวสยามแท้ ๆ เลยทีเดียว

บ้านเรือนของชาวสยามนั้นสร้างด้วยไม้ ยกพื้นสูงด้วยเสา เพราะว่าทุกปีจะเกิดน้ำท่วมเสมอ แต่ชาวจีนและแขกมัวร์จะตั้งบ้านเรือนของตนโดยก่ออิฐ ถือปูน รูปทรงสวยงาม ความร่ำรวยของอาณาจักรนี้อาจปรากฏผ่านพระเจดีย์หรือวัดวาอารามที่มีผลงานประณีตทำจากทองคำเป็นจำนวนมากที่ใช้เป็นเครื่องประดับ โครงสร้างสถาปัตยกรรมวัดก็งดงามยิ่งใหญ่มากและมีจำนวนมาก ในราชอาณาจักรสยามมีแม่น้ำขนาดใหญ่ที่งดงามหลายสายซึ่งส่วนใหญ่จะท่วมทันตลิ่งเมื่อพระอาทิตย์ยกขึ้นราศีเมษทางทิศเหนือ ในราวเดือนมีนาคมจนถึงเดือนกันยายน ภาวะที่น้ำท่วมนี้ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตามชนบทด้วยเหตุนี้ต้นข้าวจึงทะลุขึ้นพ้นน้ำ ในราชอาณาจักรนี้มีคนพบงูประหลาด ตัวยาวกว่า ๒๐ ปีเย็ด มีสองหัว หัวข้างที่อยู่ปลายข้างหางจะไม่อ้าปากเลย และก็ไม่ขยับเขยื้อนใด ๆ เรายังพบสัตว์มีพิษร้ายอีกด้วย ยาวประมาณ ๑ ปีเย็ด หางมีลักษณะเหมือนแล้มีสองแฉกรูปลักษณะเหมือนกับที่เรารู้จักกันว่าเป็นตัวซาลามานเดอร์

พระเจ้ากรุงสยาม

พระเจ้ากรุงสยามทรงไว้ยั้งพระราชอำนาจสูงสุดและไพร่ฟ้า
ประชาราษฎร์ทั่วไปต่างก็จงรักภักดีต่อพระองค์ยกย่องเทิดทูน แต่เมื่อ
ปรากฏพระวรกายให้เห็นนั้นย่อมเป็นสัญญาณที่สำคัญยิ่ง ในที่ประชุม
เสนาบดีบางคราวซึ่งอาจกินเวลากว่า ๔ ชั่วโมง เหล่าเสนาบดีขุนนางจะ
หมอบกราบราบพื้นเฉพะเบื้องพระพักตร์ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินออก
ทุกคนก็ต้องถอยหลัง ไม่มีใครกล้าที่จะขวางทางเสด็จพระราชดำเนิน
เว้นเสียแต่คนที่ได้รับคำสั่งเป็นการเฉพาะเท่านั้น บ้านเรือนผู้คนที่อยู่
ตามทางเสด็จต้องหีบประตูหน้าต่างทั้งสิ้น การเสด็จนี้ก็จะเข้าไปเฉพาะ
คราวที่เสด็จออกในงานพระราชพิธีเท่านั้น

เมื่อคราวที่ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าในปี ๑๖๘๕ พวกเราเองก็ได้
แจ้งแก่ชาวฝรั่งเศสไว้ให้อยู่ในย่านบ้านของตน ไม่มีใครได้รับอนุญาตให้
เข้าไปใกล้พระบรมมหาราชวังขณะที่พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ หาก
เสด็จพระราชดำเนินไปในเมืองพระองค์จะประทับบนพระราชยานทอง
มีเจ้าพนักงาน ๑๒ นายหามพระราชยานบนบ่า หากเป็นพระราชพิธี
พิเศษสำคัญที่จัดขึ้น พระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินโดยช้างพระที่นั่ง
โดยประทับบนพระสัปคับทอง หากเสด็จพระราชดำเนินทรงสำราญพระ
ราชอิริยาบถในแม่น้ำก็จะประทับเรือพระที่นั่งทรงอั่งดงมยั้ง ทอด
พระราชอาสน์ หุ้มผ้าตาดทอง แวดล้อมด้วยเหล่าขุนนาง ขุนนาง
คนอื่น ๆ และผู้ใหญ่ในราชสำนักตามเสด็จพระราชดำเนินแต่ละคนก็
จะมีเรือของตน บางครั้งบางคราวรวมเรียกว่า ๑,๐๐๐ ลำ ในวันเทศกาล
เฉลิมฉลอง เหล่าขุนนางจะสวมใส่ชุดที่มีสีเหมือนกันทุกคนซึ่งสีนี้จะต้อง
เป็นสีซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงเลือกเองว่าจะโปรดสีใด พระเจ้ากรุงสยาม
จะเสด็จออกปรากฏพระองค์เพียงสองครั้งต่อปีเท่านั้นพร้อมกับความ
ยิ่งใหญ่แห่งพระบรมราชกฤดาภินิหาร พระองค์จะเสด็จพระราชดำเนิน
ตามทางลาดพระบาท ทรงฉลองพระองค์อย่างงดงาม การปรากฏ
พระองค์ครั้งแรกนั้น เจ้าพนักงานจะต้อนช้างกว่า ๑๐๐ เชือกให้
ทอดพระเนตร ซึ่งในบรรดาช้างทั้งหมดนั้น จะมีช้างเผือกช้างหนึ่งที่

พระเจ้าแผ่นดินโปรดปรานมากที่สุด ทำให้พระองค์ทรงได้รับพระราชสมัญญาว่า พระเจ้าอยู่หัวช้างเผือก เมื่อนำอาหารไปให้ช้างเผือกกิน เจ้าพนักงานจะเชิญใส่ถาดทองคำ และถ้าช้างเผือกล้มก็จะมี การประกอบพิธีกรรมอย่างยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับผู้ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรเลย ที่เดียว ครั้งที่สองที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกปรากฏพระองค์เป็นทางชลมารค พระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเรือกว่า ๒๐๐ ลำ แต่ละลำมีฝีพาย ๔๐๐ คน และประดับประดาอย่างงดงามด้วยสีทอง และสีต่าง ๆ

เนื่องจากการเสด็จพระราชดำเนินครั้งที่สองนี้เกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายนและเป็นช่วงที่น้ำในแม่น้ำเริ่มลดลง พระสงฆ์ก็จะบอกกับไพร่ฟ้าประชาชนทั่วไปว่ามีเพียงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวเท่านั้นที่จะทรงหยุดกระแสน้ำได้ ประชาชนจึงเฝ้าขอให้พระองค์ทรงพินน้ำด้วยพระแสงดาบเพื่อให้น้ำไหลลงทะเลโดยเร็วที่สุด นอกจากการเสด็จออกทั้งสองครั้งนี้แล้วพระองค์ยังเสด็จพระราชดำเนินออกไปยังวัดอีกสองครั้ง วัดหนึ่งตั้งอยู่ในพระนครศรีอยุธยา (Siam) อีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ทางเหนือทวนกระแสน้ำขึ้นไปราว ๖ ลีเยอร์ ครั้งหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระบรมมหาราชวังโดยไม่มีหมายกำหนดการก่อนเพื่อเสด็จไปยังวัดแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บนเกาะซึ่งชาวฮอลันดาได้ตั้งโรงสินค้าอยู่ วัดทั้งสามแห่งนั้นสวยมากประดับประดาอย่างงดงามยิ่งทั้งสถาปัตยกรรมก็น่าชม แทนฐานชุกชีประดิษฐานรูปเคารพทำจากทองคำหรือเงิน วัดที่ตั้งอยู่ในเมืองมีรูปเคารพสีทองเกือบ ๔,๐๐๐ องค์ แต่มีอยู่สามองค์สำคัญที่หล่อขึ้นจากทองคำทั้งองค์ ส่วนวัดที่ตั้งอยู่นอกเมืองออกไป ๖ ลีเยอร์นั้น จะเปิดให้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเสด็จเข้ามัสการเท่านั้น หรือเฉพาะพระสงฆ์ที่ได้รับอนุญาต ส่วนไพร่ฟ้าประชาชนจะอยู่รอดได้เฉพาะตรงประตูและกั้นกราบหน้าผากจรดพื้น วัดอีกแห่งหนึ่งที่อยู่บนเกาะใกล้กับโรงสินค้าฮอลันดา มีแนวกำแพงรอบวัดขนาดใหญ่ มีรูปเคารพขนาดใหญ่องค์กลางและมีรูปเคารพขนาดต่าง ๆ รายรอบอีกกว่า ๓๐๐ องค์มีท่าทางต่างๆ กันด้วย ทุกปีพระเจ้ากรุงสยามทรงส่งเรือขนาดใหญ่ ๕-๖ ลำซึ่งเราเรียกว่า ซอมเมส (sommès) ไปยังเมืองจีน

เพื่อนำสินค้าที่เมืองจีนต้องการไปขาย นอกจากนี้ยังทรงส่งเรือสินค้าไป
ยังกัมพูชา โคชินไชน่า ตังเกี๋ย ในทุกภาคส่วนของอินเดียและเปอร์เซีย
โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองสุรัต ในทุกที่นั้นก็ทรงค้าขายสินค้าได้อย่างเสรี
ในราคาที่ทรงปรารถนาด้วย

พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชธิดาเพียงพระองค์เดียวซึ่งเรามักจะ
ยกย่องเสมอด้วยพระราชินี แต่ก็ยังทรงมีพระสนมอีกเป็นจำนวนมาก
ทรงดูแลพระองค์เป็นอย่างดีเสวยแต่พระสุธารสเท่านั้น เพราะศาสนาที่
ทรงนับถือห้ามให้สุราเมรัยกับผู้มีคุณลักษณะดีรวมทั้งพระสงฆ์
ราชาณาจักรแห่งนี้สืบเชื้อสายต่อกันไปตามลำดับชั้น ดังนั้นส่วนใหญ่
พระอนุชาธิราชของพระเจ้าแผ่นดินจะทรงครองราชย์สืบต่อกันมา
มากกว่าที่จะเป็นการสืบราชบัลลังก์ไปยังพระราชโอรสซึ่งหากจะขึ้น
ครองราชย์ได้ก็ต่อเมื่อสืบต่อจากพระปิตุลาธิราชเท่านั้น

พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงครองราชย์อยู่ในปัจจุบันนี้ (ค.ศ. ๑๖๘๘)
มีพระอนุชาธิราชสองพระองค์ที่ประทับอยู่ด้วยในพระบรมมหาราชวัง
และทรงมีพระราชโอรสบุญธรรม ๑ องค์ ตามธรรมเนียมของชาว
ตะวันออกด้วย พระราชโอรสบุญธรรมนี้พระเจ้าแผ่นดินจะทรงพาไป
ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้วย และดูจะได้รับสิทธิพิเศษบางอย่าง

พระราชธิดาซึ่งเป็นพระราชธิดาเพียงพระองค์เดียวมีราชสำนัก
ฝ่ายในบังคับบัญชา ซึ่งมีเหล่านางในที่เป็นภรรยาของขุนนางประกอบ
กันขึ้นเป็นคณะที่ปรึกษา ทรงเฉลียวฉลาดมีไหวพริบในการบริหาร
ราชการแผ่นดินตามที่พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานสิทธิอำนาจไว้
พระองค์เองมีแต่ข้าทาสบริวารที่เป็นผู้หญิงเท่านั้น และบุรุษเพศก็ไม่มี
สิทธิ์ที่แม้แต่จะมองเมื่อเสด็จออกภายนอกหรือแม้แต่อยู่ใน
พระบรมมหาราชวัง เมื่อพระองค์จะเสด็จออกไปข้างนอก จะทรงพระ
ศขาธารมีพระสัปคับตั้งกลาง ซึ่งพวกเราก็อาจจะไม่เห็นพระองค์แล้ว
พระเจ้ากรุงสยามซึ่งข้าพเจ้าเฝ้าถึงพระองค์นี้โปรดชาวต่างชาติมาก
โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งเศส ที่นับตั้งแต่พวกเราได้กราบบังคมทูลพระ
กรุณาเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระเจ้าแผ่นดิน

พระองค์อื่น ๆ ในยุโรปให้ทรงทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินเรานั้นได้ทรง
แสดงพระองค์อย่างไรกับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ และกับ
ชาวต่างชาติอื่น พระเจ้ากรุงสยามมีพระชนมายุราว ๕๕ พรรษา
มีพระวรกายเล็กแต่ดูคล่องแคล่ว สิ่งสำคัญคือความรักที่ทรงมีต่อ
พลนิกรของพระองค์เป็นสิ่งที่ทำให้พลนิกรเทิดทูนบูชาและก่อให้เกิด
ความสงบสุข แต่ถ้าไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ก่อการปฏิวัติหรือว่าเจ้าชายจาก
ประเทศเพื่อนบ้านกระทำย่ำยีไม่ชอบธรรมแล้วนั้น ก็ไม่มีพระเจ้า
แผ่นดินในภูมิภาคตะวันออกพระองค์ใดที่จะทรงแก้แค้นได้เท่ากับ
พระองค์ พระองค์ไม่ทรงผูกพันกับเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระสงฆ์
นัก และเราก็คาดหวังได้ว่าจะทรงเข้าถึงความจริงแท้ของศาสนาของ
พวกเรา สิ่งที่เป็นตัวห้ามและการเผยแพร่ศาสนาในอาณาจักรนี้ก็คือ
ความคิดของพวกเขาที่ว่าพระเจ้าสามารถอยู่ได้ในทุกที่ และยังมี
ความกลัวที่ว่าความเปลี่ยนแปลงทางศาสนาจะเป็นสาเหตุของ
ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในอาณาจักร

เจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในอาณาจักร

ในราชสำนักสยามมีเจ้านายอยู่ ๓ ชั้นคือ กลุ่มแรกคือเจ้านายที่สืบสายพระโลหิตพระเจ้ากรุงเก่าโพช กรุงยะโฮร์ และอาณาจักรอื่นที่เป็นเมืองขึ้นของสยาม กลุ่มที่สองคือเจ้าชายจากลาว เชียงใหม่ บังคา ซึ่งกวาดต้อนมาเป็นเชลยตั้งแต่ครั้งสงคราม และอีกบางเมืองที่ยอมอยู่ใต้อารักขาของสยาม กลุ่มที่สามคือกลุ่มที่พระเจ้าแผ่นดินทรงชุบเลี้ยงขึ้นให้เป็นเจ้า ในพระราชพิธีสำคัญเจ้านายแต่ละชั้นจะถือกระบองทองคำหรือเงินเป็นเครื่องหมายของตน

ในสยามนั้นมีขุนนางอยู่ทั้งสิ้นเจ็ดลำดับชั้นด้วยกัน มหาอุปราชคือตำแหน่งสูงสุดรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดินและทรงสิทธิประทับนั่งเมื่อเสด็จออกขุนนางได้ ถัดมาคือจักรี ดูแลด้านทหารสงครามและยุติธรรม แต่ตำแหน่งทั้งสองนี้ยังว่างอยู่จนทุกวันนี้ และเราก็คิดว่าพระเจ้าแผ่นดินก็คงจะยกเลิกการแต่งตั้งด้วยเพราะทั้งสองตำแหน่งนี้มีอำนาจอยู่มาก ต่อมาคือกลาโหมซึ่งเป็นแม่ทัพบกและแม่ทัพเรือ ตำแหน่งออกญาวิังคฤพลพระราชวังและราชสำนัก ตำแหน่งออกญาพระคลังหรือที่พวกเราเรียกว่าบาร์กาลอง (Barcalon) มีหน้าที่ดูแลชาวต่างชาติและพระคลังของหลวง ตำแหน่งออกญาพลเทพดูแลเงินรายได้ภาษีอากรเข้าท้องพระคลัง ตำแหน่งออกญากรมราชตัดสินพิพาทภาคคีความทั้งปวง นอกจากตำแหน่งขุนนางสำคัญทั้ง ๗ นี้แล้วพระเจ้าแผ่นดินยังทรงแต่งตั้งออกญาภักดีเป็นผู้ดูแลทรัพย์สินส่วนพระองค์ด้วย ขุนนางที่มีตำแหน่งสูงในแผ่นดินจะถวายความเห็นเรื่องต่าง ๆ ให้ทรงทราบและดูแลปฏิบัติหน้าที่ทุกสิ่งอย่าง นอกจากขุนนางทั้ง ๗ นี้แล้วยังมี ออกญา ออกพระ ออกหลวง ออกขุน ออกหมื่นอีกท่านราชทูตที่เดินทางไปฝรั่งเศสเมื่อปี ๑๖๘๖ ก็เป็นท่านออกพระอุปทูตเป็นออกหลวง ตรีทูตเป็นออกขุน ส่วนขุนนางที่เดินทางมาด้วยก็มีออกขุนสองนาย คนอื่น ๆ เป็นออกหมื่น ขณะที่ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดินประกอบไปด้วยขุนนางหลายคนที่ถวายความเห็นแต่พระองค์ และพระเจ้าแผ่นดินจะทรงตัดสินพระทัยว่าจะทรงดำเนินการอย่างไร

พระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งขุนนางและตำแหน่งอื่น ๆ ในสยามตามที่ทรง
ปรารถนาโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติวุฒิ เพราะว่าพลานุภาพของ
พระองค์ทุกคนล้วนเป็นทาสที่ทรงดูแลชุบเลี้ยงหรือลงโทษก็ได้ตาม
พระราชประสงค์ และก็เป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกเช่นกันที่ทรงตัดสินคิด
ความแม้ว่าขุนนางจะได้ตรวจตราดูคดีและสำนวนต่าง ๆ ไว้ก่อนหน้านั้น
แล้ว พวกเขาก็ยังต้องส่งสำนวนขึ้นถวายให้ทอดพระเนตรขณะที่เสด็จ
ประทับบนพระโอรนัยกพื้นสูง และมีพระราชวินิจฉัยลงมาโดยที่
เจ้าพนักงานคอยจดบันทึกไว้เบื้องเฉพาะพระพักตร์ หากเป็นคดีความ
ทั่วไปจะมีคณะลูกขุนตามหัวเมืองต่าง ๆ คอยพิพากษาตามตัวบท
กฎหมายที่คัดลอกไปจากคณะผู้พิพากษาในกรุงศรีอยุธยาเมืองหลวง
คณะลูกขุนนี้จะประกอบด้วยหัวหน้าลูกขุนหนึ่งคนและลูกขุน อีก
๑๒ คน วิธีพิพากษาในสยามนี้ก็คล้ายกับการพิพากษาในฝรั่งเศสอยู่บ้าง
เว้นแต่บทลงโทษที่รุนแรงมากกว่านัก

ธรรมเนียมประเพณีของชาวสยาม

ชาวสยามไม่ค่อยแต่งกายงดงามมากนักทั้งชายและหญิงต่างก็แต่งกายคล้ายกันพวกเขาจะนุ่งผ้าโจงกระเบน (Longuis) ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายยาวประมาณ ๒ เมตรครึ่งและกว้างประมาณสามส่วนสี่ส่วน พวกเขาจะเอาผ้าพันรอบร่างกายเสมือนหนึ่งว่ากำลังใส่กระโปรงชั้นในโดยพันรอบตั้งแต่เอวลงไปจนถึงหัวเข่า แต่ถ้าเป็นผู้หญิงก็จะพันยาวรอบข้อเท้า ถ้าอากาศหนาวหรือฝนตกหรือแดดร้อนผู้ชายก็จะมีผ้าอีกผืนหนึ่งปกคลุมส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ส่วนผู้หญิงก็จะมีผ้าคลุมไหล่สีขาว ทั้งหญิงและชายตัดผมสั้น ส่วนเครื่องแต่งกายของเหล่าขุนนางนั้น ถ้าอยู่บ้านก็ไม่ต่างอะไรจากคนทั่วไปเว้นแต่เนื้อผ้าจะมีราคาและมีความละเอียดมากกว่า แต่ถ้าต้องออกไปข้างนอกก็จะนุ่งโจงผ้าไหมหรือผ้าลายอย่างยาว ๖-๗ เมตรพันยาวลงไปจนถึงหัวเข่า เหล่าขุนนางที่นุ่งโจงนี้จะใส่กางเกงชั้นในไว้ด้วยโดยขอบของกางเกงจะโผล่พ้นโจงออกมาให้เห็นว่าขลิบด้วยทองหรือเงิน พวกเขายังสวมเสื้อคลุมด้วยโดยส่วนตรงลำตัวและแขนจะทำจากผ้าเนื้อบางเบา สวมรองเท้าแบบอินเดียไม่มีสายรัดหรือกระดุมเพื่อว่าจะได้ถอดง่ายเวลาที่เข้าไปในเขตพระราชฐานที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน

ในวันที่มีพิธีสำคัญที่เสด็จออก พวกขุนนางจะสวมลอมพอกซึ่งเป็นหมวกยอดแหลมสูงคล้ายประมิตผูกที่คางด้วยเชือก ลอมพอกนี้พระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานแก่ขุนนางบางคนเท่านั้นโดยศักดิ์ของลอมพอกจะขึ้นอยู่กับดอกไม้ไหวเงินหรือทองที่ล้อมรอบลอมพอกเช่นเดียวกับยศศักดิ์ของพวกดยุค หรือ มาร์กีส ของฝรั่งเศส

ชาวสยามเป็นคนซื่อสัตย์มากและก็ปราณีชาวต่างชาติเสมอ แต่ส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยแสดงออกและไม่ไว้ใจความยุติธรรม ในการพิพากษาคดีความยังไม่ค่อยดีมากนักส่วนมากเป็นมิตรไมตรีและความสงบสุขมากกว่า หากว่ามีเรือบางลำล่มที่ชายฝั่งก็จะมีกฎหมายที่แจ้งให้รีบไปส่งข่าวที่เมืองหลวงว่าได้รวบรวมสิ่งของอะไรไว้ได้บ้าง เพื่อจะได้นำส่งคืนเจ้าของ

ชาวสยามไม่ชอบทำงานและจะสั่งให้พวกทาสและผู้หญิงออกไปทำงานไถพรวนที่ดินในขณะที่เขาทำงานอื่น ชายชาวสยามไม่มีทักษะในการเดินเรือเหมือนชาติอื่นในตะวันออก และเป็นชาวยุโรปที่คอยบังคับบัญชาเรือหลวงของพระเจ้าแผ่นดิน สำหรับเรือสำเภา (Jonkos) ซึ่งเป็นเรือจีนก็เป็นชาวจีนที่เป็นต้นหนเดินเรือ และแม้ว่าบางคนจะอ้างว่าพวกเขาได้ประดิษฐ์เข็มทิศมานานับ ๑,๐๐๐ ปีแล้ว แต่เขาก็ยังไม่ได้เก่งกาจอะไรในการเดินเรือสัก

ชาวสยามมีตัวอักษรใช้ ๓๓ ตัว พวกเขาเขียนเหมือนพวกเราจากซ้ายไปขวาซึ่งต่างจากชาวญี่ปุ่น จีน โคชินไชน่า และตังเกี๋ย ที่เขียนหนังสือจากขวาไปซ้ายและจากบนลงล่าง ส่วนเงินตราของประเทศนี้ทำจากแร่เงิน รูปทรงเหมือนกึ่งลูกกระสุนแต่แบนกว่าเล็กน้อย หน่วยเงินที่มีราคาต่ำที่สุดคือหอยเบี้ยที่นำเข้ามาจากเกาะมัลดีฟส์

ชาวสยามเชื่อว่าเขาจะไม่ไว้วางใจผู้ชายที่มีฟันขาวราวกับฟันสัตว์ด้วยเหตุนี้จึงมีธรรมเนียมทาฟันให้เป็นสีดำและเพื่อให้สติตทนเขาก็จะไม่รับประทานอะไรเป็นเวลาหนึ่งถึงสองวัน ชาวสยามกิน พลู หมากและชา พลูนั้นเป็นใบของพืชชนิดหนึ่งที่มีชื่อเดียวกัน ส่วนหมากเป็นผลมีขนาดเท่าผลมะเดื่อ พวกเขาจะผ่าผลหมากออกเป็นสี่ส่วนแล้วทาปูนที่ทำจากเปลือกหอยลงบนใบพลูแล้วเคี้ยวรวมกัน รสชาติก็จะอร่อยลิ้น พวกเขา กินหมากได้ทุกที่ทุกเวลา ชาวสยามจะหยิบยื่นหมากพลูให้กับแขกที่มาเยือน ประเทศของพวกเขามีต้นพลู-ต้นหมากมากมาย แต่ยังคงนำเข้าใบชาจากจีนและญี่ปุ่น

ประชาชนทุกคนในสยามเป็นไพร่ทั้งหมด ทั้งเป็นไพร่หลวงของพระเจ้าแผ่นดินหรือเป็นไพร่สมของขุนนาง แต่การสืบเชื้อสายขุนนางนั้นไม่มี หน้าทีของไพร่ก็ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เจ้านายจะสั่งการ แม้ว่าศาสนาในสยามจะอนุญาตให้มีภรรยาหลายคนได้ก็ตามแต่เราก็เห็นว่าชายชาวสยามจะมีภรรยาหนึ่งถึงสองคน ในส่วนของสตรีสูงศักดิ์ (Dames) นั้น หากว่านางผ่านมาให้เห็น เราก็จะต้องหันหลังค้อมตัวให้เป็นการแสดงความเคารพและห้ามมองนางเหล่านั้นโดยตรง

ชาวสยามเชื่อเรื่องไสยศาสตร์มาก รวมทั้งความเชื่อเรื่องรูปเคารพด้วย ดังจะเห็นได้จากวัดวาอารามต่าง ๆ มากมายและทำที่เคารพยกย่องพระภิกษุสงฆ์ ว่ากันว่าในอาณาจักรนี้มีวัดอยู่กว่า ๑๔,๐๐๐ แห่ง มีพระสงฆ์ราว ๕๐,๐๐๐ รูป อย่างไรก็ตาม เมื่อบาทหลวงมิชชันนารีต้องการสอนศาสนาของพวกเรานั้น พวกเขาก็ยินยอมอนุญาตให้ทำได้ และยอมรับฟังคำสอนด้วย พวกเขาชอบงานศพที่จัดอย่างรื่นเริงและพระสงฆ์ก็จะสั่งสอนว่ายิ่งหากเราได้ใช้จ่ายเพื่อคนตายไปมากเท่าใด จิตวิญญาณของเขาก็จะได้เสวยบุญมากขึ้นเท่านั้น หมายถึงไปเกิดในร่างของเจ้านายหรือสรรพสัตว์บ้างตัวก็ได้ เพราะชาวสยามเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณที่จะไปสิงสู่ในอีกร่างหนึ่ง

งานศพของพวกผู้ดีมีศักดิ์ก็จะจัดขึ้นในทำนองนี้ เขาจะตั้งเมรุด้วยไม้ไผ่ประดับด้วยกระดาษสีลันต่างๆและจะเอาไม้หอมเป็นฟืนสำหรับวางซากศพ พอพระสงฆ์สวดแล้วก็จะจุดฟืน หลังจากมอดหมดแล้วเขาจะเก็บขี้เถ้าทั้งหมดใส่ในโกศทองหรือเงิน แต่พวกเขาจะไม่เผาศพโจรผู้ร้ายที่ปลิดชีพตัวเองด้วยวิธีการอันน่าสะอาย แต่จะใช้วิธีการฝังศพแทน

ศาสนาของชาวสยาม

ศาสนาของชาวสยามเป็นเรื่องแปลกประหลาดมาก และเราก็อาจทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้หากอ่านหนังสือที่เขียนด้วยภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาของนักปราชญ์ และก็แทบจะไม่มีใครได้ยินนอกจากพระเทศน์เท่านั้น ทั้งหนังสือเหล่านี้ก็ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับชาวสยามด้วย ดังนั้นสิ่งที่เราพึงจะแยกแยะเรื่องศาสนาได้มีดังนี้ ชาวสยามเชื่อว่า มีพระเจ้าองค์เดียวแต่เขาก็ไม่ได้มีความคิดในเรื่องนี้เหมือนกับเรา พระเจ้าของเขาหมายถึงจิตปกครอง (Être Souverain) ซึ่งประกอบด้วยทางจิต วิญญาณและร่างกาย ซึ่งจะมีหน้าที่ช่วยเหลือมนุษย์ หมายถึงออกกฎบัญญัติต่าง ๆ สั่งสอนศาสนาที่แท้จริงพร้อมทั้งความรู้ต่างๆ ที่จำเป็น ความสมบูรณ์แท้จริงอันสูงสุดที่มีก็คือการเป็นที่รวมของคุณธรรมความดีต่าง ๆ ที่เป็นลำดับขั้นกันไป ชาวสยามเชื่อในความว่องไวอันวิเศษยิ่งว่าสามารถเกิดขึ้นได้ในที่ต่างๆ ของโลกตามที่จิตปกครองปรารถนา ไม่ว่าจะไปปรากฏให้มนุษย์เห็นรูปร่างหรือกลายเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น จิตนี้จะรู้ทุกอย่างเป็นทั้งผู้นำและผู้สั่งสอนให้กับมนุษย์ทุกคน รูปของจิตปกครองนี้มีแสงสว่างส่องไสยยิ่งนักราวกับแสงของดวงอาทิตย์ พระผู้เป็นเจ้าองค์นี้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลา แต่ไม่ได้ดำรงอยู่นิรันดร การเป็นพระผู้เป็นเจ้าเกิดขึ้นหลังจากที่ได้สั่งสมบุญบารมีในกายมากจนกระทั่งจิตวิญญาณได้ผ่านพ้นสูงขึ้นทีละน้อยหลังจากที่ได้สลัดปลดเรื่องกิเลสของมนุษย์ทั้งหลายในสภาวะที่จะเปลี่ยนจากกายไปสู่จิต นอกจากนี้ความสงบสุขจะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อดับสูญและไม่กลับมาเกิดอีกแล้วบนโลก ความตายจึงเป็นการพักผ่อนอันเป็นนิรันดรที่พระผู้เป็นเจ้าจะทรงเสวยสุขบนสรวงสวรรค์ และจะสถิตอยู่เป็นเวลาหลายปีเพื่อบำเพ็ญเพียรต่อไปจนเป็นทิพภาวะ แล้วหลังจากนั้นก็จะมีพระผู้เป็นเจ้าอีกองค์หนึ่งมาแทนที่และปกครองดูแลจักรวาล หมายความว่า จะมีหน้าที่สั่งสอนมนุษย์โลกเรื่องศาสนาที่เที่ยงแท้ พระผู้เป็นเจ้าองค์ใหม่นี้เป็นมหาบุรุษ มีทิพสภาพจากบุญบารมีที่ทำไว้ ใครก็ตามที่ใช้ชีวิตในทางที่ชอบก็จะเป็นเทวดาหลังจากที่บำเพ็ญเพียรอย่างยิ่งยวด และได้ไปเกิด

หลายชาติภพและทรมานต่าง ๆ ได้เพื่อที่จะได้เป็นพระผู้เป็นเจ้านั้นก็จะต้องมีความเป็นทิพสภาวะอย่างสูงยิ่งกว่าสิ่งใด และจะต้องเว้นการทำชั่วทั้งปวง

ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่ชาวสยามมีความคิดเกี่ยวกับความเป็นเทพเทวดา พวกเขาเชื่อเรื่องสวรรค์และนรก แต่เขาก็จินตนาการว่าทั้งความสุขบนสวรรค์และความทุกข์ในนรกนั้นไม่จริงยั่งยืน จะคงอยู่เพียงชั่วขณะเวลาเท่านั้นแต่จะสิ้นหรือยาวก็ขึ้นอยู่กับว่าเราทำบุญมากน้อยเพียงใดหรือทำบาปไว้มากเท่าใด ส่วนนรกตามที่พวกเขาพูดถึงกันนี้ยังแบ่งเป็นแปดชั้นตามลำดับหนักเบาของโทษ และพวกเขาเชื่ออีกว่าในนรกจะมีไฟที่คอยเผาผลาญคนบาปสำหรับบนสวรรค์ก็มีแปดชั้นของความงดงาม แต่สิ่งที่จะพิเศษขึ้นไปนั้น ก็คือเขาจะให้บรรดาพระเจ้าแผ่นดินเจ้านายและคนสามัญอยู่ที่สามชั้นแรก ซึ่งในทั้งสามชั้นนี้ยังผูกพันในกามภูมิคือการแต่งงานกันได้

ชาวสยามเชื่อว่าดวงจิตของมนุษย์ที่อุบัติขึ้นในโลกเมื่อดับสูญแล้วจะออกไปได้เลยสามเส้นทาง คือไปสวรรค์ ไปนรกและไปเกิดในร่างสัตว์ สำหรับคนที่ดวงจิตไปยังสวรรค์ก็จะมีสัญลักษณ์พิเศษที่สังเกตได้ต่างจากคนอื่น พวกเขาต้องแบ่งปันความดีงาม ความสวยงาม ความผาสุก ความร่ำรวย แล้วจึงจะเกิดเป็นเจ้าชายเป็นผู้ยิ่งใหญ่หรือเกิดในรูปลักษณะอันงดงาม นี่คือหลักการที่คนทั่วไปเคารพ สำหรับคนที่ถือกำเนิดดีมีชาติตระกูลเพราะเขาจะคิดว่าคนเหล่านี้ไม่ซำก็จะกลายเป็นเทวดาหรือมีทิพสภาวะ เพราะได้ทำคุณงามความดีมา

สำหรับจิตวิญญาณของผู้ที่ไปเกิดในร่างของสัตว์ก็จะมีความบริสุทธิ์น้อยกว่ากลุ่มแรก แต่คนที่จะไปเกิดในนรกจะไม่มีข้อดีอะไรเลย แม้แต่ข้อเดียว มีแต่ความทุกข์ทรมานเท่านั้น พระสงฆ์จะอธิบายอีกอย่างหนึ่งถึงเรื่องการกลับชาติมาเกิดว่า อย่างไรเสีย ก็ไม่มีความสุขที่แท้จริงเมื่ออยู่บนสวรรค์หรือมีความทุกข์แสนสาหัสเมื่ออยู่ในนรกเพราะเมื่อมนุษย์คนหนึ่งดับชีพลงบนโลกมนุษย์แล้ว เขาก็จะไปเกิดใหม่บนสวรรค์เพื่อเสวยสุขในกรรมดีที่ได้ทำไว้ แต่ถ้าทำบาปไว้มือเสวยสุขแล้ว

ก็จะจุดสิงมาจากสวรรค์ เพื่อไปรับผลกรรมในนรกต่อ ถ้ากรรมนั้นเบา บางทีก็จะกลับมาเกิดในร่างสัตว์บนโลกมนุษย์ และเมื่อรับผลกรรมทั้งปวง แล้วก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่งแบบเดิม ดังนั้นชีวิตของมนุษย์จึงผ่านจากภพชาติหนึ่งไปสู่อีกภพชาติหนึ่งจนกว่าจิตวิญญาณจะเป็นทิพสภาวะและเป็นพระเจ้า

ชาวสยามเชื่อเรื่องเทวดาและเป็นเทวดาที่มีรูปร่างมีเพศชายหญิง เขาจัดลำดับเทวดาออกเป็นเจ็ดชั้นตามสวรรค์ชั้นต่างๆ ซึ่งก็ไม่มีหน้าที่อะไรนอกจากสอดส่องดูแลมนุษย์และปกครองจักรวาล ในแต่ละภาคส่วนของโลกจะมีผู้วิเศษ (Intelligences) ที่คอยดูแลในสิ่งที่เบียดอยู่ ชาวสยามยังนับถือเทวดาประจำดาวเคราะห์ดาวฤกษ์ เทวดาแห่งพื้นโลก เทวดาประจำเมือง เทวดาประจำภูเขา เทวดาประจำป่าเขาลำเนาไพร และแม้แต่เทวดาแห่งลมและฝน แต่พวกเขาไม่รู้จักยกยักตนอื่นใด นอกจากจิตวิญญาณชั่วร้ายที่ออกจากนรก ซึ่งถูกกักขังและลงโทษอยู่ช่วงระยะหนึ่งบนโลกเพื่อทำให้มนุษย์โลกหลงผิด

พระเจ้าที่ชาวสยามนับถือในปัจจุบันนี้มีชื่อว่าสมณโคดม บรรดาพระภิกษุสงฆ์บอกว่าน้องชายของท่านชื่อเทวทัต มีความอิจฉาริษยาพระสมณโคดมมาก และทำสงครามรบกัน แต่ก็ไม่ได้ทำให้เหล่าเทพเทวดาพอใจที่สุด แล้วเขาจึงออกมาตั้งศาสนาใหม่และแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ จำนวนมาก พวกเขาบอกด้วยว่าชาวคริสต์ก็มีศาสนาของตนโดยดึงไปจากคำสอนของพระเทวทัตนี้ ซึ่งท่านถูกลงโทษในนรกเพราะไปทำร้ายพระสมณโคดมผู้เป็นพี่ชาย และเขาก็ทำให้คนทั่วไปเชื่อว่าพระเยซูคริสต์ก็คือพระเทวทัตตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของเขา พระสงฆ์ยืนยันว่าพระสมณโคดม เมื่อได้สั่งสอนศาสนาแก่มวลมนุษย์แล้วก็จะปรินิพพานและไม่กลับมาเกิดอีก จิตวิญญาณจะขึ้นไปสถิตที่สวรรค์ชั้นแปดเสวยบรมสุข ร่างกายของท่านก็จะถูกเผาไหม้ อัฐิธาตุจะถูกเก็บไว้ตราบจนปัจจุบันนี้ พวกเขาจะกราบไหว้บูชาอัฐินี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่เปล่งรัศมีออกมาปรากฏแก่สายตาได้ และจะทำให้เห็นทิพสภาวะของพระสมณโคดม (หากแม้ว่าพระเจ้าองค์นี้ยังสถิตอยู่

บนสวรรค์อย่างนิรันดรแล้วไซ้ ก็จะมีพระผู้เป็นเจ้าของอีกองค์หนึ่ง คอยดูแลโลกมนุษย์แทน) สิ่งสำคัญที่ต้องเน้นย้ำก็คือพระเจ้าแผ่นดินสยามไม่ได้ทรงเกี่ยวข้องกับใครเลยกับความเชื่อดังกล่าวมานี้ และไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติ เลยแต่จะทรงยึดมั่นในพระผู้เป็นเจ้าของอันเป็นนิรันดรซึ่งมีหน้าที่ปกป้องรักษาดูแลโลกมนุษย์อย่างไม่หยุดยั้ง

เหล่าพระสงฆ์ซึ่งเป็นทั้งผู้เทศน์สั่งสอน ผู้คุมแก่เรียนของชาวสยามได้รับการยกย่องว่าใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้าของมาก ท่านเหล่านี้ไม่ค่อยยุ่งกับทางโลกมากนัก และไม่กราบไหว้คฤหัสถ์คนใดเลยแม้แต่พระเจ้าแผ่นดิน ที่พำนักของท่านก็เปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนแห่งหนึ่งซึ่งวัยรุ่นได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ บรรดาลูกหลานผู้ที่มีความสามารถเฉพาะพอจะเรียนได้ก็มาที่อาราม พระสงฆ์ก็จะดำรงชีวิตแบบสมณะเพื่อบำเพ็ญบารมีโดยปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางศาสนา พวกเขาจะเชื่อฟังเจ้าอาวาสผู้เป็นหัวหน้าอารามใหญ่ในสยาม พระสงฆ์จะครองจีวรสีเหลือง โกนศีรษะ ดำรงความบริสุทธิ์ แต่พวกเขาก็สามารถลาสิกขาและออกไปแต่งงานได้ นอกจากนี้ยังมีความเคร่งในศาสนาบางประการที่ปรากฏในบทสวดในวัด แต่ก็ไม่ใช่คำอวยพรอะไรทั้งไม่ใช่กฎเกณฑ์พิเศษด้วยพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีวันสำคัญกำหนดในสัปดาห์แต่จะปฏิบัติตามข้างขึ้นแรมของพระจันทร์ นอกจากนี้ยังมีช่วงเข้าพรรษาสามเดือนซึ่งในช่วงเวลานั้นพวกเขางดเว้นการฉันเนื้อสัตว์ จะสวดมนต์ให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วที่ฝังไว้พร้อมกับมีพิธีกรรมอีกมาก นอกจากดนตรีที่ประโคมตลอดงานศพของคนที่มีชื่อเสียงก็อาจจะมีการแสดงละครจุดดอกไม้เพลิง พระสงฆ์นี้เข้ากันได้ดีกับพวกที่นับถือศาสนาอื่น ๆ เพราะเขาเรียกว่าเราสามารถเคารพยกย่องได้ในทุก ๆ ศาสนา การทำความดีและการบริจาคทาน คนทั่วไปยังบูชาอยู่ด้วยกลัวว่าพวกเขาจะนำความชั่วมาให้ แต่พระสงฆ์ก็พยายามทำลายความเชื่อเช่นนี้ลง ชาวโปรตุเกสเป็นชาติที่นำศาสนาคริสต์เข้ามาในสยามแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์นัก แต่พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงอนุญาตให้บรรดามิชชันนารีก่อตั้งสามเณรลัทธิคาทอลิกขึ้น พวกเราหวังว่าพระเจ้า

แผ่นดินฝรั่งเศสจะทรงนำคริสต์ศาสนาเข้ามาในสยามได้โดยการชักจูงให้
พระเจ้ากรุงสยามเข้ารับ

ในที่นี้เราอาจจะเพิ่มเติมในเรื่องที่ว่าชาวสยามคิดอย่างไรกับโลก
เขาคิดว่าโลกและสวรรค์เป็นสิ่งที่มียู่แล้ว ไม่มีใครสร้างขึ้นและเป็น
นิรันดร เขาไม่ได้สนใจว่าโลกเกิดขึ้นเมื่อใดและจะดับลงเมื่อใด โลกไม่ได้
มีหลักฐานกลมเป็นพื้นผิวเรียบแบนซึ่งเขาแบ่งออกเป็นสี่ส่วนที่มีลักษณะ
เป็นตารางแยกจากกันด้วยท้องน้ำ โลกมนุษย์ล้อมรอบด้วยแนวกำแพง
มั่นคงมาก สูงใหญ่ ที่กำแพงนี้เองจารึกตัวอักษรขนาดใหญ่กว่าด้วย
ความลับของธรรมชาติตรงกลางของทั้งสี่ส่วนในโลกมีภูเขาสูงตระหง่าน
พระอาทิตย์และพระจันทร์ซักรล้อมรอบทำให้เกิดกลางวันและ
กลางคืน ใต้พื้นผิวโลกเป็นเว็่น้ำขนาดใหญ่เหมือนกับว่าเรือกำลังลอยใน
ทะเลฉะนั้น กระแสลมที่กรรโชกมาก็เหมือนกระแสน้ำที่ทำให้โลกโคจร
ตรง และก็ทำให้หยุดนิ่งได้จะเป็นเช่นนี้ไปนิรันดร - ม.เลอ เซอวาลิเยร์
เดอ โชมองต์, ราชทูตสยาม ม.ลับเบ เดอ ชัวซี และบาทหลวงตาซาร์ด
เยซูอิต, การเดินทางสู่สยาม.

สยาม (อยุธยา) เมืองหลวงของอาณาจักรสยามที่ข้าพเจ้าได้
กล่าวไปแล้ว เมืองนี้ชาวโปรตุเกสเป็นผู้ขนานนามเพราะชาวเมืองเรียก
เมืองนี้ว่ากรุงศรีอยุธยา หรือที่บางคนเรียกว่ายูเดียหรือโยเดีย กรุง
หมายถึงเมืองอันวิเศษ นักพงศาวดารของเขาก็เรียกว่ากรุงเทพมหานคร
อันหมายความว่าเมืองแห่งเทวดา นำอยู่อาศัยและวิเศษยิ่ง เขว่่ากันว่า
ที่บอกว่าเป็นเมืองเทวดาเพราะมนุษย์ไม่สามารถจะไปยึดครองได้ เมือง
นี้ตั้งอยู่บนเกาะล้อมรอบด้วยแม่น้ำ (หมายความว่า แม่น้ำ) ซึ่งกว้าง
และลึกมากพอสมควร นักเขียนบางคนบอกว่าแม่น้ำนี้เป็นสาขาของ
แม่น้ำคงคาซึ่งเขาเข้าใจผิดไป เพราะต้นน้ำมาจากทิวเขาจากลาว ไหล
มาจากภูเขาแห่งหนึ่ง แม่น้ำสายนี้จะท่วมท้นล้นตลิ่งทุกปีและไหลท่วม
รอบเมือง แต่น้ำใสสะอาดมาก มีกระเข้จำนวนมากอาศัยอยู่ มันคอยกิน
มนุษย์ถ้าลงมาตามลำพังและไม่มีอาวุธติดกายมา

รูปทรงของเมืองสยามเกือบจะเป็นทรงกลมวัดโดยรอบยาว ๒ ลีเยอร์ แนวกำแพงเมืองรอบๆ มันคงแข็งแรงเช่นเดียวกับตัวเมือง ภายในเมืองมีถนนที่ดงามหลายสายและคูคลองตัดผ่านซึ่งเราสามารถจะเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยเรือได้ง่ายหรือไปบ้านเรือนก็สะดวก อาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สร้างอย่างดงามและความดงามของวัดวาอารามต่าง ๆ ก็อยู่นอกเหนือไปจากสิ่งที่เราได้พบเห็นมาในชมพูทวีปทั้งหมด ทุกแห่งมีเจดีย์รูปทรงปรีระมิตลีสทองสวยงามเห็นได้แต่ไกล พระบรมมหาราชวังของพระเจ้าแผ่นดินตั้งอยู่ริมแม่น้ำมีขอบเขตกว้างขวางมากเสมือนหนึ่งว่าเป็นเมืองเมืองหนึ่งที่เดียว ทั้งบรรดาหอคอยและสิ่งก่อสร้างรูปทรงปรีระมิตล้วนเป็นสีทอง พระตำหนักของพระเจ้าแผ่นดินและพระราชินีล้วนดงามหาคำบรรยายมิได้ ทองคำและอัญมณีเปล่งประกายสีลังดงามไปทุกทิศเราไม่เคยเห็นอะไรที่ดงามเท่านี้ในภูมิภาคตะวันออกเลยหากจะมีก็แต่ในเมืองจีนเท่านั้น

ในปี ๑๖๓๔ พวกฮอลันดาได้มาตั้งโรงสินค้าและบ้านเรือนซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างของบริษัทอินเดียตะวันออกที่สวยที่สุดในตะวันออกนี้ การค้าพาณิชย์ได้ดึงดูดให้ลูกค้าต่างชาติต่างภาษาเข้ามาค้าขายและตั้งบ้านเรือน แต่ก็มีเฉพาะชาวฝรั่งเศส โปรตุเกส อังกฤษ ฮอลันดา จีน แขกมัวร์ หรือพวกตุรกี แขกอิสลามที่สามารถอยู่ในเมืองได้เท่านั้นชาติอื่น ๆ จะมีค่ายเป็นของตนเองรวมกลุ่มกันอยู่

ในบรรดาวัดวาอารามในสยามวัดที่ดงามยิ่งใหญ่ที่สุดคือว่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ประตูวังมีวิวอยู่ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งเป็นสัตว์ประหลาดหน้าตาน่าเกลียด ภายในพระราชวังทุกอย่างเปล่งประกายเป็นสีทอง แนวกำแพง พื้นไม้ เสาพระที่นั่ง หรือเครื่องประดับต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นสีทองหรือเหมือนกับหุ้มด้วยทอง หากเดินเข้าไปสองสามก้าว เราจะพบกับแท่นบูชาขนาดใหญ่ด้านบนมีรูปเคารพ ๔ รูปหล่อด้วยทองคำตันสูงเกือบเท่ามนุษย์ บางรูปเป็นรูปยืน บางรูปนั่งขาไขว้แบบสยาม เหนือขึ้นไปเป็นพื้นที่แท่นสวดที่ดงามที่สุดแห่งหนึ่งในอาณาจักร (เพราะว่าเรามักจะเรียกชื่อวัดตามชื่อ

ของวัดหรือรูปเคารพที่อยู่ด้านในนี้) รูปเคารพนี้เป็นรูปปั้น ศีรษะสูงจรด เพดานหลังคา สูงราว ๔๕ ปีเยต์ กว้างราว ๗ ถึง ๘ ปีเยต์ เป็นรูปเคารพ ที่สวยที่สุดทำจากทองคำแท้ หากพิจารณาตามรูปทรงนี้ ก็จะหนัก มากกว่า ๑๐๐ ปิกส์ (pics) หมายความว่า มีโลหะผสมมากกว่า ๑๒,๕๐๐ ปอนด์ (เพราะ ๑ ปิก หนัก ๑๒๕ ปอนด์) และมีราคาอย่างน้อย ๑๒,๕๐๐,๐๐๐ ลิฟว์ เขาบอกว่ารูปเคารพนี้หล่อขึ้นในบริเวณที่ตั้ง นี้ แล้วหลังจากนั้นจึงได้สร้างวัดขึ้น ที่ด้านข้างทั้งสองมีรูปเคารพอีกเป็น จำนวนมากเล็กใหญ่ต่างกันหล่อจากทองคำทั้งสิ้น ล้วนประดับอัญมณี

ราว ๑๐๐ ก้าวจากพระบรมมหาราชวังไปทางใต้ จะพบอีกวัด แห่งหนึ่งไม่ค่อยดงามมากนัก แต่สถาปัตยกรรมดีและสมส่วน วัดนี้ สร้างมีรูปทรงแบบไม้กางเขนเหมือนของพวกเรา มี ๕ ยอด ยอดตรง กลางมีขนาดใหญ่กว่ายอดอื่น หลังคามุงด้วยกระเบื้องหรือดีบุกปิดทอง วัดนี้ยังมีเจดีย์รายรอบอีกกว่า ๔๔ องค์ที่ตั้งดงามยิ่ง ตั้งเป็นระเบียบ โดยรอบ เป็น ๓ ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป เจดีย์เหล่านี้บางองค์ยอดแหลม บางองค์ยอดทรงกลมคล้ายโดม ลิงก่อสร้างทั้งหมดและพระเจดีย์ตั้งอยู่ ภายในพระระเบียงล้อมรอบ มีทางเดินภายใน ด้านในตั้งรูปเคารพทำ จากอิฐถือปูนทาสีทองมากกว่า ๕๐๐ องค์เรียงกันอย่างได้จังหวะอีกข้าง หนึ่งเปิดโล่งมองเห็นวัด - บาทหลวงตาซาร์ด เยซูอิต, การเดินทางสู่ สยาม. ม.ลับเบ เดอ ชัวซี.

*****

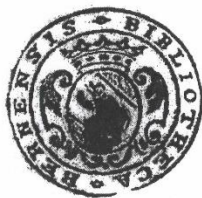
บรรณานุกรม

Supplément ou Troisième Volume du Grand Dictionnaire Historique ou mélange curieux de l'Histoire sacrée et profane qui contient des matières de même nature, tôme troisième. Paris: Denys Thierry, 1689

SUPPLEMENT
OU
TROISIÈME VOLUME
DU GRAND
DICTIONNAIRE
HISTORIQUE,
OU
MÉLANGE CURIEUX
DE
L'HISTOIRE SACRÉE
ET PROFANE:

QUI CONTIENT
DES MATIÈRES DE MÊME NATURE
que celles des deux premiers Tomes;
ET ENCORE,

*Les Dignités : les Magistratures ou Titres d'Honneur : Les Religions & Sectes de
Chrétiens, de Juifs & de Payens : Les principaux Noms des Arts & des Sciences:
Les Actions publiques & solennelles : Les Feux : les Fêtes, &c. Les Edits & les
Loix dont l'Histoire est curieuse ; Et autres Choses, & Actions remarquables.*

TOME TROISIÈME. ^D
54

A PARIS,
Chés DENYS THIERRY, rue saint Jacques, devant la rue du Plâtre,
à l'Enseigne de la Ville de Paris. •

M. DC. LXXXIX.
AVEC PRIVILEGE DU ROY.

Le Comre d'Auteuil, des *Ministres d'Etat.*

SEXAGESIME, huitième Dimanche avant Pasque. Voyés *CARÊME*.

SEYDÉ, ville de la Phénicie, en Syrie, que les Alemans nomment Sayd ; & qui étoit autrefois appelée *Sidon*. Elle est sur le bord de la mer, au Septentrion de la ville de Tyr, ou Sur ; & est fort ruinée. On y voit encore les deux Châteaux, ou plutôt deux petites Fortereffes, qui ne sont plus capables de défense. Les maisons du Sangiac ou Gouverneur, & du Cady ou Juge, sont assez belles. Il y a aussi trois Camps pour les Marchands François, qui sont bien bâtis, & fort commodes ; particulièrement le Grand, où demeure le Consul de France, les Religieux de S. François, les Capucins, les Jesuites, & les Marchands, qui y font grand trafic de coton & de soye. Le revenu de ce Camp est destiné pour les Santrons qui font le service de la grande Mosquée de la Meque. Celuy du second Camp, appartient au Bacha de Damas ; & celui du troisième, à l'Aga des Janissaires de la Porte. La ville dont les maisons sont mal bâties ne laisse pas d'être occupée par quantité de Marchands & d'Artisans de toutes sortes de Nations. Le Port étoit autrefois bon, & capable de plusieurs vaisseaux ; mais à present il est tellement ruiné & rempli, qu'il n'y a que les esquifs qui y entrent, les navires demeurant à la rade, à quelques mille pas de la ville, derrière de gros rochers, où ils sont souvent batús de la mer, d'abord qu'il fait vent. Les Mahometans ont sept ou huit Mosquées dans Seyde. Les Juifs y ont une Synagogue, où ils sont souvent batús les Samedis avec leurs Anciens qui tiennent la Place de leurs Prêtres & de leurs Rabbins. A l'égard des Chrétiens, il y a, comme j'ay dit, des Religieux de S. François, des Capucins, & des Jesuites, qui ont chacun leur petite Chapelle dans le grand Camp des Marchands. Il y a aussi des Maronites du Mont-Liban qui sont Catholiques ; & des Grecs Armoniens. Hors de la ville on voit plusieurs beaux Jardins, plantez d'orangers, de citronniers, de palmiers, de tamarins qui sont toujours verts, & de ces figuiers-d'Adam qui portent un fruit semblable à un petit concombre jaune-doré, dont le goût est admirable. On appelle ainsi cet arbre, parce qu'on dit qu'Adam prit de ses feuilles, qui ont six piés de longueur & deux de largeur, pour couvrir sa nudité après avoir mangé du fruit défendu. Il y a aussi quantité de meuriers blancs, dont les feuilles servent à nourrir une infinité de vers à soye, que les habitans font éclore dans des cabannes qu'ils dressent le long de ces bocages. A une lieuë ou environ de Seyde, est le village de Sidon, c'est à dire les ruines de l'ancienne Sidon, au pié d'une haute montagne, qui fait partie de l'Anti-Liban, sur laquelle est le Cimetiere des Chrétiens de la ville, & une petite place ronde, couverte d'un Tamarin, qui sert de Chapelle aux Maronites. * Doubdan, *Voyage de la Terre-Sainte*. Voyés *SIDON* dans le II. Volume de ce Dictionnaire.

S F

SFORCE (Catherine) femme de Jérôme Rriario, Prince de Forli, ayant été mise en prison avec ses enfans après la mort de son mary, qui avoit été assassiné par François Ursus, chef des rebelles de ce pais, ne s'étonna pas de sa disgrâce ; mais par son adresse & sa constance, elle trouva le moyen de venger le défunt, & de conserver la souveraineté qu'il s'étoit acquise. La Fortereffe où il y avoit une bonne garnison, tenant encore pour elle, & ne se voulant point rendre que par son or-

dre ; elle témoigna en termes ambigus, que pour en venir à bout, il étoit nécessaire qu'on luy permît d'y entrer, afin qu'elle pût parler en toute liberté, & au Commandant, & aux Soldats, laissant cependant ses enfans pour ôtage à Ursus, & aux autres Conjurés. Aussi-tôt que cela luy eût été accordé, se voyant en lieu de sûreté, & qu'elle pouvoit agir en maîtresse, elle commanda aux rebelles de mettre les armes bas, & les menaça des derniers supplices s'ils n'obeissoient. Les Conjurés frustrés de leurs espérances, la menacerent de leur côté de tuer ses enfans en sa présence : mais elle leur répondit que cette perte qui seroit réparable pour elle, leur causeroit un defastre inévitable, ce qui arrêta leur furcur. Sur ces entrefaites, elle reçut un secours considerable que luy envoya Louïs Sforce son oncle Prince de Milan, & les Conjurés s'étant d'abord écartés, elle recouvra par sa prudence & par son courage la puissance souveraine qu'ils avoient voulu luy faire perdre par la mort de son mary. * Brut. l. 8. de l'Hist. de Flor.

S I

SIAM, Grand Royaume dans la Presqu'Isle de l'Inde, au delà du Golfe de Bengala. Il a du côté du Nord, les Royaumes de Pegu & d'Avā : vers l'Orient, les Royaumes de Camboje, de Laos, de Jangoma, & de Tango : du côté du Midy, le Golfe de Siam ; & vers l'Occident, le Golfe de Bengala ; faisant ainsi un demi-cercle, qui a environ quatre cens cinquante lieuës de circuit. Il y en a qui disent que le Royaume de Siam s'étend depuis la pointe de Malaca, jusqu'aux Royaumes de Pegu, & de Laos, qui le bornent du côté du Septentrion : qu'il a la mer de la Chine à l'Orient, & celle des Indes à l'Occident, de sorte qu'il semble ne faire qu'une grande Presqu'Isle. Ils ajoutent que les Cartes Geographiques ne marquent pas bien les Provinces & les limites de ce Royaume, & que l'on travaille sur les lieux à en faire une Carte exacte. On divise ordinairement le Royaume de Siam en onze Provinces, qui avoient autrefois le titre de Royaumes, savoir Siam, Martavan, Siara, Tanasserin, Keda, Pena, Ihor, Juncalaon, Paarn, Parana, & Ligor. Quelques-uns peuvent retenir le nom de Principauté ; mais ceux qui les possèdent, payent tribut au Roy de Siam, dont ils sont Sujets. Il y a encore d'autres pais qui conservent le nom de Royaumes, & sont tributaires du Roy de Siam, comme les Royaumes de Camboje, de Gchor, de Patane, de Queda, de Singora, &c. dont la plupart presentent tous les ans un bouquet de fleurs d'or pour tribut. L'air y est bon, & les Etrangers s'y accoutument aisément. Les côtes de la mer sont fort peuplées, à cause du commerce : car on y aborde du Japon, de la Chine, des Isles Philippines, du Tonquin, de la Cochinchine, de Sciampaa, de Camboje, des Isles de la Sonde, de toutes les parties de l'Inde au delà du Gange & du Golfe de Bengala ; de la Perse & de l'Arabie, & même des Royaumes de l'Europe. Le pais y est tres-fertile, & tres-abondant en grains, principalement en ris, & en fruits de toutes sortes. Il y a des mines de plomb, d'étain, d'argent, & même d'or ; mais il est de bas aloÿ. Les Elephans y fournissent quantité d'ivoire. Le commerce y fait voir de tout ce qui est de plus précieux dans l'Asie ; comme des étofes de soye, des satins, du bois de la Chine, des pourcelaines, du musc, de l'or, & de l'argent en barre ; toutes sortes d'ouvrages d'orfèvrerie, des perles, & des pierres précieuses. Les François y ont une Factorie. Les Portugais y sont en grand nombre ; & l'on y compte neuf ou dix familles de véritables Portugais, & plus de mille des Metrys,

สศท.เทพสถิต

บันทึกการเดินทางของเชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศส มาเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม

เชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางเข้ามาสยามเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีด้านศาสนาเป็นหลัก และมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นแบบแผนการรับทูตแบบตะวันตกที่จะสืบทอดต่อมา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงรับทูตฝรั่งเศสท่านนี้อย่างสมเกียรติของราชทูตจากเมืองไกล แต่แม้ว่าภารกิจของเชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์จะไม่บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ คือการชักจูงให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเข้ารับคริสต์ศาสนิกชน แต่ก็ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงริเริ่มแต่คณะราชทูตสยามเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสด้วย

เชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ เดินทางมาถึงสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕/ พ.ศ. ๒๒๒๘ และได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่พระนครศรีอยุธยา ซึ่งในบันทึกได้พรรณาน่าเรื่องพิธีการรับทูตเอาไว้ บันทึกของเดอ โชมองต์นี้ พบว่ามี ๒ ฉบับ คือ ฉบับอย่างย่อความยาว ๕ หน้ากระดาษ ดังที่ได้แปลนี้ไว้ ซึ่งต้นฉบับเป็นฉบับพิมพ์ที่เมือง Toulouse ประเทศฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๖๘๖/ พ.ศ. ๒๒๒๙ กับอีกฉบับหนึ่งเป็นฉบับความพิสดารมีเนื้อหายาวละเอียด

อย่างไรก็ดี ผู้แปลพบว่า เซอร์ จอห์น เบาวริง ราชทูตอังกฤษที่เข้ามาทำสนธิสัญญากับสยามในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ นั้น ได้เคยแปลบันทึกฉบับนี้เป็นภาษาอังกฤษ แล้วต่อมาพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้แปลสรุปใจความเป็นภาษาไทย ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาได้นำลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ พ.ศ. ๒๔๒๘ แล้วครั้งหนึ่ง ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดให้นำมารวมพิมพ์ในประชุมพงศาวดารเป็นภาคที่ ๑๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ อีกครั้งหนึ่ง แต่เนื้อความแปลในครั้งนั้น เป็นการแปลสรุปจากภาษาอังกฤษ จึงมีความไม่ครบถ้วนตามต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสเดิม

ในการแปลครั้งนี้ ผู้แปลได้แปลจากฉบับพิมพ์ภาษาฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๖๘๖/
พ.ศ. ๒๒๒๙ ซึ่งเป็นเอกสารที่มีอายุกว่า ๓๐๐ ปีแล้ว นับว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

บันทึกการเดินทาง

คำแปลภาษาไทย

ราชทูตพิเศษ เซอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศสมาเข้า
เฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม ออกเดินทางจากเมืองแบรสต์ เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม
๑๖๘๕ ด้วยเรือรบหลวงลัวโซ มี ซิเยอร์ เดอ โวตริกูร์ต์ เป็น
ผู้บังคับบัญชาเรือพร้อมด้วยเรือลา มาลียู ภายในเวลา ๗ วันหลังจาก
ออกจากท่าเรือก็เดินทางผ่านเกาะมาไดร่า และในวันที่ ๖ เมษายนก็
ผ่านเส้นศูนย์สูตร

วันที่ ๓๑ พฤษภาคมเขาผ่านไปถึงแหลมกู๊ดโฮปซึ่งได้พำนักอยู่
๗ วันเพื่อหาน้ำจืดและเสบียงอาหาร ที่นั่นเอง เขาพบเรือของฮอลันดา
๔ ลำมาจากเมืองปัตตาเวีย มีผู้อำนวยการบริษัทการค้าอินเดีย
ตะวันออกของฮอลันดาและซิเยอร์ เดอ แซงต์ มาร์แตง ฟรองซัวส์ ผู้เป็น
หัวหน้ามาด้วย เขาได้รับการเคารพอย่างสมเกียรติจากฝ่ายฮอลันดาซึ่งก็
ได้นำเสบียงอาหารทุกประเภทมาให้ รวมทั้งได้มาแสดงความเคารพผ่าน
หลานชายและเลขานุการของผู้อำนวยการบริษัท

วันที่ ๗ มิถุนายนเขาก็ออกไปอีกครั้งหนึ่ง ครั้นวันที่ ๑๙ เขาก็
เดินทางถึงเกาะเหนือใต้บริเวณเกาะมาดากัสการ์ กระแสลมบังคับให้
แล่นลงไปทางทิศใต้ที่ราว ๔๐ องศา

วันที่ ๒๔ เรือลา มาลียูแล่นแยกห่างออกไป และจะไปพบกัน
อีกครั้งใกล้กับเมืองปัตตาเวีย

วันที่ ๑๘ เขาเดินทางถึงหน้าเมืองปัตตาเวียซึ่งเขาจะทอดสมอ
พักอยู่ ๗ วัน เพื่อนำคนป่วยลงไปรักษา ผู้อำนวยการบริษัทการค้า

ฮอลันดาส่งคนขึ้นมาทักทายต้อนรับและเชื้อเชิญให้เขาลงไป ทั้งยังนำเสบียงอาหารมาให้อีก แต่เขาได้ปฏิเสธและนำเรือออกเดินทางต่อ

วันที่ ๒๖ เขาออกเรือเพื่อเดินทางไปสยามหลังจากได้ต้นหนคนหนึ่ง

วันที่ ๒๘ เขาผ่านช่องแคบบังกา แต่เรือติดสันดอน เขาต้องถอยออกใช้เวลาร่วม ๒ ชั่วโมง

วันที่ ๓ กันยายน เขาผ่านเส้นศูนย์สูตรอีกครั้ง และในวันที่ ๑๕ เขาผ่านเมืองลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ซึ่งเป็นเมืองท่าทางทะเลเมืองแรกของอาณาจักรสยาม

วันที่ ๒๔ เขาทอดสมอจอดที่ปากน้ำของสยาม และส่งข่าวแจ้งการมาถึงไปยัง ซิเยอร์ ลาโน ท่านสังฆราชแห่งเมเตลโลโปลิส โดยให้ซิเยอร์วาเชต์ มิซชันนารี ที่มาจากฝรั่งเศสพร้อมกับขุนนางสยามเป็นผู้นำสาร

วันที่ ๒๙ เจ้าเมืองมาเยี่ยมคำนับ พร้อมกับบาทหลวง เดอ ลียอนน์ ซึ่งพักอาศัยอยู่ในสยามหลายปี นับตั้งแต่ปี ๑๖๘๑ เป็นต้นมาที่ ได้ร่วมกับสังฆราช เฮลิโอโปลิส ในการทำให้ชาวพื้นเมืองเข้ารับบัพติศมา พวกเขาบอกกับเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ ว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงดีพระทัยมากที่ได้ทราบข่าวการเดินทางมาถึงสยาม และได้ทรงแต่งตั้งขุนนางสยามชั้นสูง ๒ นาย ให้มาคำนับทักทุดบนเรือ อีก ๒ วัน ต่อมาท่านเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ ก็ได้ให้การต้อนรับในห้อง โดยท่านราชทูตนั่งบนเก้าอี้ แต่ขุนนางสยามนั่งราบกับพื้นที่ปูพรมตามแบบของประเทศนี้ ขุนนางสยามกล่าวยินดีที่ท่านราชทูตเดินทางมาถึงและว่าพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงโสมนัสในเรื่องนี้ ด้วยทรงทราบว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ผู้เป็นคริสตศาสนิกชนที่ยิ่งใหญ่ ทรงได้รับชัยชนะจากสงครามปราบปรามอริราชศัตรู และนำความสงบสุขมายังทวีปยุโรป เมื่อคำนับทักทุดเสร็จแล้ว ก็มีการเลี้ยงน้ำชาและผลไม้กวน ครั้นขุนนางสยามลากลับไปนั้น เรือฝรั่งเศสก็ถึงสุดให้เกียรติ ๙ นัด

วันที่ ๑ ตุลาคม ซิเยอร์ กองสต็องซ์ สัญชาติกรีก ที่เป็นคนโปรดของพระเจ้ากรุงสยามมากได้ให้เลขานุการของเขานำเสบียงอาหารมาให้ อย่างเหลือเฟือ เพียงพอที่จะกินไปอีกถึง ๔ วันที่เดียว

วันที่ ๘ ท่านสังฆราช เดอ เมเตลโลโปลิส มาที่บนเรือพร้อมกับ ขุนนาง ๒ นายเพื่อถามไถ่ถึงสุขภาพของท่านราชทูตในนามของพระเจ้ากรุงสยามและเชื้อเชิญให้ท่านขึ้นฝั่ง ขุนนางที่มาครั้งนี้ได้รับการต้อนรับ เช่นเดียวกับขุนนางคณะแรกที่มาและได้รับเกียรติเสมอกันด้วย ท่านราชทูตจึงได้ลงเรือมาดลำเล็ก ส่วนคณะที่เหลือก็ลงเรือลำอื่น ๆ พายตามกันขึ้นไป จนถึงเย็น ได้พบเรืออีก ๕ ลำที่ตรงมามาก ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงส่งมาเป็นเรือนำ เรือเหล่านี้มีสิ่งก่อสร้างรูปทรงพิเศษตั้งอยู่ กลางลำ มีลักษณะเหมือนที่นั่งโล่ง หรือพระโอรน เรือลา มาลัญจอต ทอดสมอยู่ด้วย เพราะเรือนี้ได้เข้ามาถึงสยามเมื่อสองวันก่อน เรืออีก ๑๑ ลำที่ลำเลียงเสบียงก็เดินทางมาถึงสยามโดยที่ ซิเยอร์ กองสต็องซ์ เป็นคนส่งมาให้ เขาเป็นคนที่พระเจ้ากรุงสยามทรงสั่งการให้จัดหา สิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการกินและอยู่อาศัยของพวกเขาตลอด การทำนุในสยาม

วันที่ ๙ ขุนนาง ๒ นาย มาค้ำหน้าท่านราชทูต ในวันเดียวกันนั้น เขาก็เดินทางมาถึงเรือนพักที่สร้างขึ้นชั่วคราวเพื่อใช้ในการต้อนรับ เรือนพักหลังนี้ประดับประดาตกแต่งด้วยผ้าจากชมพูทวีปอย่างงดงาม ที่ผนัง แขนงพรม มีผ้าทอลายตาราง และมีเตียงที่สวยงามมาก ห้องพักท่านราชทูตมีเครื่องเรือนตกแต่งอย่างงามมาก ผ้าลาดพาดานเตียงขลิบทอง มีเก้าอี้นั่งทาสีทอง และเครื่องเรือนที่สวยงามอื่น ๆ อีกมาก ขุนนางอีก ๒ นาย มาเยี่ยมค้ำหน้า ณ ที่พักแห่งนี้ หลังจากที่พักผ่อนแล้วก็ออกเดินทางต่อในตอนเย็น และถึงเมืองบางกอกซึ่งตั้งอยู่ห่างจากทะเลราว ๑๒ ลิเออร์ เมื่อเดินทางถึง บ้อมทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำยังปืนใหญ่ที่สุด แล้วเขาก็พบเรือนพักรับรองอีกหลังหนึ่งที่ยามไม่แพ้กับหลังแรก

วันที่ ๑๐ หลังจากที่ได้รับบริการแสดงความเคารพเหมือนกันเมื่อวันก่อนจากขุนนางอีก ๒ นายแล้ว เขาก็เดินทางพร้อมด้วยเจ้าเมืองบางกอก

วันที่ ๑๑ เขาแวะรับประทานอาหารในเรือนพักแห่งหนึ่ง และเข้าพักในเรือนอีกแห่งหนึ่ง ได้รับเกียรติยศเหมือนเช่นวันก่อน ๆ

วันที่ ๑๒ เวลาเย็น เขาเดินทางห่างจากอยุธยาราว ๒ ลิเออร์ และจะพักคอยอยู่ที่บ้านซึ่งเตรียมไว้จนกว่าจะถึงวันที่เดินทางเข้าไปขุนนาง ๒ นาย และบรรดาหัวหน้าโรงสินค้าของบริษัทการค้าของอังกฤษ ฮอลันดา ต่างก็แวะมาทักทาย

วันที่ ๑๓ เขาได้แจ้งต่อพระเจ้าแผ่นดินให้จัดส่งบุคคลที่มีความรู้ความสามารถดีมาพบเพื่อปรึกษาเรื่องพิธีการเข้าเฝ้า

วันที่ ๑๔ ซิเยอร์ กองสต็องซ์ เดินทางมาพบในนามของพระเจ้ากรุงสยามพร้อมด้วยสังฆราช แห่งเมแตลโลโปลิสที่คอยเป็นล่าม พวกเขาสรุปกันว่าการเข้าเฝ้าจะดำเนินไปตามกฎเกณฑ์พิเศษที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในราชสำนักสยาม

วันที่ ๑๕ และ ๑๖ ชาวตั้งเกียและโคชินไชน่าที่อยู่ในสยาม มาคำนับทักทายท่านราชทูต

วันที่ ๑๗ ซิเยอร์ กองสต็องซ์ นำเรือทิ้งดงมามากมา ๔ ลำเพื่อขนถ่ายเครื่องราชบรรณาการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไปทูลเกล้าถวายพระเจ้ากรุงสยาม ในวันเดียวกันนั้น ตัวแทนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในสยามราว ๔๐ คน แต่งกายด้วยชุดประจำชาติได้มาเยี่ยมคำนับท่านราชทูต

วันที่ ๑๘ เป็นวันที่จะเดินทางเข้าไปอยุธยา ขุนนางราว ๔๐ นาย โดยมีขุนนางชั้นออกญา ๒ นาย ซึ่งเป็นตำแหน่งเทียบเท่าดยุคของฝรั่งเศส เดินทางมารับท่านราชทูตเพื่อนำไปยังพระราชวัง ลำดับแรกพวกเขาอัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ผู้ทรงเป็นคริสตศาสนิกชนที่ยิ่งใหญ่ วางบนพานทองคำที่ตั้งอยู่บนโต๊ะ ท่านราชทูตเชิญพระราชสาส์นมาถือไว้แล้วก้าวเดิน ๗-๘ ก้าว จากนั้นก็สั่งให้

บาทหลวง เดอ ชัวซี รับผิดชอบต่อจนถึงริมฝั่งน้ำ แล้วท่านราชทูตก็รับ
พานมาจากบาทหลวง เดอ ชัวซี ถือนำลงไปในเรื่องโดยมีขุนนาง ๒ คน
ประคอง และมีรั่มลักษณะพิเศษกันทาง ขุนนางอื่น ๆ ก็ลงในเรือของตน
ตามท่านราชทูตทั้งบาทหลวง เดอ ชัวซี และคณะทั้งปวงรวมกันกว่า
๒๐๐ คน ดูกองมืองใหญ่มาก ชาติต่าง ๆ ก็ลงในเรือของตนเอง ท้องน้ำจึง
คลาคล่ำไปด้วยลำเรือ สำหรับพระราชสาส์นของพระเจ้าอยู่หัว เรือ ๒
ลำที่เชิญพระราชสาส์นและให้ท่านราชทูตนั่งนั้นลอยลำอยู่ตรงกลาง
เมื่อถึงฝั่งแล้วปืนใหญ่ก็ยิงสลุดต้อนรับ ซึ่งการยิงสลุดนี้ไม่เคยมีธรรมเนียม
ยิงให้กับราชทูตอื่นใดมาก่อนเลย พวกเขาอัญเชิญพระราชสาส์น
ขึ้นบนราชรถทองคำ ส่วนตัวท่านราชทูตเองขึ้นนั่งบนเสลี่ยงทองคำมีคน
หาม ๑๐ คน บาทหลวง เดอ ชัวซี ขึ้นนั่งบนเสลี่ยงอีกตัวหนึ่ง บรรดาผู้ดี
และขุนนางต่างขี้นำตามขบวน ส่วนชาวต่างชาตินั้นก็เดินตามเป็นแถว
เมื่อท่านราชทูตเดินทางถึงท่าเทียบเจ้าเมือง ก็มีทหารยืนแถวทั้ง ๒ ฝั่ง
ถนนเป็นเกียรติยศ ทหารทุกคนมีอาวุธครบ ทั้งหอก หลาว ธนู รวมทั้ง
มีนักดนตรีอีกจำนวนหนึ่งที่ถือเครื่องดนตรีพื้นเมืองของสยาม หลังจาก
ผ่านถนนสายนี้มาแล้ว ท่านราชทูตก็เข้าไปในลานกว้างใหญ่ที่มีข้างยืน
อยู่ที่ริมกำแพง ข้างเหล่านี้เป็นข้างในการสงครามทั้งสิ้น บริเวณลาน
พระราชวัง มีนายทหารพร้อมอาวุธกว่า ๒,๐๐๐ นาย นั่งชันเข่าอยู่ มี
ข้างศึกหลายเชือกอยู่ทางด้านซ้าย มีพลทหารม้าถืออาวุธยาวกว่า ๑๐๐
นาย ท่านราชทูตเดินผ่านลานกว้างอีก ๒ แห่ง ซึ่งมีทหารประจำและมี
ข้างเช่นเดิม บริเวณลานชั้นในนี้จะมีเฉพาะชาวฝรั่งเศสผู้ติดตามเข้าไป
ด้วยได้เท่านั้น ครั้นพอเขาผ่านลานชั้นที่ ๓ เข้าไป ก็พบขุนนางจำนวน
มากหมอบกราบ มีม้า ๖ ตัวที่ใส่เครื่องม้าทำด้วยทองคำ เงิน ไข่มุก
ทับทิมและเพชร และมีข้างอีกหลายเชือกที่มีผ้าคลุมหลังงดงามประดับ
วงแหวนสีทอง ขุนนางที่เข้ามาในท้องพระโรงที่จะเสด็จออกประทับบน
พระแท่นราชบัลลังก์ ซึ่งมีลักษณะเป็นที่นั่งตรงช่องหน้าต่างยกสูง เซอวา
ลิเยร์ เดอ โชมองต์ เดินเข้าไปในท้องพระโรง พร้อมด้วยพระคลัง ซึ่งเป็น
เสนาบดี ชิเยอร์ กองสตัดซ์ และบาทหลวง เดอ ชัวซี ซึ่งอัญเชิญพระ
ราชสาส์น

เมื่อพ้นพระทวารเข้าไป เขาก็ถวายความเคารพพระเจ้าแผ่นดิน ครั้งหนึ่ง เมื่อถึงกลางห้องท้องพระโรงก็ถวายความเคารพอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อถึงที่เขาจะต้องนั่งลงก็ถวายความเคารพอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงนั่งลงและถอดหมวก จากนั้นท่านราชทูตก็กราบบังคมทูลเป็น ภาษาฝรั่งเศสว่าด้วยพระราชประสงค์ในพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และสำแดง ความพอพระราชหฤทัยที่พระเจ้ากรุงสยามทรงดูแลอุปถัมภ์เหล่า ลังฆราชฝรั่งเศสและบรรดาชาวฝรั่งเศสทั้งปวง และว่าพระเจ้ากรุง ฝรั่งเศสจะทรงโสมนัสยิ่งหากว่าพระเจ้ากรุงสยามจะทรงรับศาสนาคริสต์ ไว้ในอ้อมพระกรของพระองค์

จบแล้ว ซิเยอร์ กองสต้องได้แปลคำกราบบังคมทูลเป็นภาษา สยาม แล้วเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ก็รับพระราชสาส์นจากบาทหลวง เดอ ชัวซี เพื่อทูลเกล้า ๆ ถวายพระเจ้ากรุงสยาม เราคิดกันว่า ท่าน ราชทูตน่าจะถือพานที่วางพระราชสาส์นโดยจับที่ก้านทองคำความยาว ราว ๓ ปีเยต์ แล้วชูขึ้นสูงเสมอช่องสี่เหลี่ยมประตูเสด็จออก แต่การณ์ก็มีได้ เป็นไปตามนั้น ท่านราชทูตไม่ได้ชูพานขึ้น พระเจ้ากรุงสยามจึงต้องโน้ม พระองค์ลงมารับพระราชสาส์นนั้น แล้วพระเจ้ากรุงสยามมีรับสั่งถาม ท่านราชทูตถึงข่าวคราวของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงไต่ถามถึงพระ ราชวงศ์ทุกพระองค์ และชัยชนะที่ทรงนำทัพออกรบ พระองค์รับสั่งถึง คณะราชทูตที่ทรงส่งไปกับเรือโซเลย์ ดอริยองต์ และทรงไต่ถามเรื่องราว เกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศสและยุโรปอีกมาก ทรงแสดงความยินดียิ่งเมื่อเซอ วาลิเยร์ เดอ โชมองต์ กราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงได้รับชัยชนะในสงครามและทำให้ยุโรปสงบสุขอีกครั้ง ทรงมีรับสั่งว่า จะทรงพยายามทุกหนทางที่จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพอพระราช หฤทัยตามที่ทรงพระราชประสงค์ การเข้าเฝ้านี้กินเวลาราว ๑ ชั่วโมง ซึ่ง ตลอดระยะเวลาเวลานั้นขุนนางสยามก็หมอบกราบอยู่ในท่าเดิม เมื่อเสด็จพิธี เจ้าพนักงานพระวิสูตรปิดช่องสี่เหลี่ยมประตูแล้วเสด็จขึ้น ท่านราชทูตก็กลับ ออกมาโดยทรงให้พาไปชมข้างเฝือกซึ่งมีถาดอาหารทำจากทองคำเป็น เครื่องยศ เสร็จแล้วจึงพากลับมายังเรือนพักรับรอง ซึ่งที่นั่นมีขุนนาง รักษาการณ์ที่คอยจัดหาอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จำเป็น เป็นผู้รับใช้

วันที่ ๑๙ ขุนนางสัญชาติต่างชาติที่อยู่ในสยามมาเยี่ยมคำนับตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงส่งผ่านซิเยอร์ กองสตองซ์ในวันเดียวกันนั้น สังฆราช เดอ เมเทลโลโปลิส รับคำสั่งให้เข้าไปในพระราชวัง เพื่อแปลพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

วันที่ ๒๒ พระเจ้ากรุงสยามทรงส่งผ้าเนื้อดีหลายผืน ทั้งผ้าจากญี่ปุ่น กระดุมทองคำ และของอื่น ๆ อีกมากสำหรับท่านราชทูตและคณะชาวฝรั่งเศส

วันที่ ๒.. ท่านราชทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นได้พระราชทานเลี้ยงอาหารพร้อมทั้งคณะ ท่านราชทูตได้ใช้จานชามทำด้วยทองคำ คนอื่น ๆ ใช้ภาชนะทำด้วยเงิน เสนาบดีพระคลังและขุนนางผู้ใหญ่ก็ร่วมรับพระราชทานอาหารด้วย

วันที่ ๒๙ ท่านราชทูตได้ไปเยี่ยมคำนับพระคลัง พร้อมกับท่านสังฆราช เดอ โมเทลโลโปลิส ซึ่งคอยเป็นล่าม

วันที่ ๓๐ ท่านราชทูตได้ไปชมวัดแห่งหนึ่งขนาดใหญ่หรือเรียกว่าวัดของชาวสยาม ซึ่งสถาปัตยกรรมมีความงดงามไม่แพ้โบสถ์ของเราเลยทีเดียว เขาได้สังเกตเห็นรูปเคารพหล่อด้วยทองคำสูงราว ๔๐ ปีเยต์ และรูปเคารพอื่น ๆ อีกมาก ที่ด้านหน้านั้นพระสงฆ์ได้จุดเทียนให้แสงสว่างไว้ จากนั้นท่านราชทูตก็เดินทางไปชมอีกที่หนึ่ง เป็นหลุมฝังศพพระราชินีที่สวรรคตไปก่อนหน้านี้ ๔ ปี และหลุมฝังศพพระเจ้าแผ่นดินสยาม มีลักษณะเป็นรูปเคารพขนาดใหญ่หล่อด้วยทองแดงปิดทองสูงกว่า ๒๕ ปีเยต์ จากนั้นได้ไปชมข้างอีกเป็นจำนวนมากซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงครอบครองไว้

วันที่ ๔ พฤศจิกายน ท่านราชทูตได้ไปรื้อเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามเพราะในวันนั้น พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอารามซึ่งเสด็จเป็นประจำทุกปี ขุนนางสยามต่างนุ่งผ้าสีแดงอันเป็นสีที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเลือกให้ใส่ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งอันงดงามลำเรือทาสีทองเป็นประกาย ตลอดจนพายก็เป็นสีทองด้วย ต่อจากเรือ

พระที่นั่งเป็นเรือขุนนางอีกกว่า ๑๕๐ ลำ และมีคนจำนวนมากมิดฟ้ามัว
ดินที่มากอยเฝ้าชมพระบารมีเมื่อเสด็จผ่าน

วันที่ ๘ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประพาสเมืองลโว้ซึ่งมีพระ
ตำหนักประทับพักพระราชอิริยาบถ ตั้งอยู่ห่างจากอยุธยาราว ๒๐
ลิเออร์ ซึ่งมักจะเสด็จไปประทับเป็นระยะเวลาหนึ่งในแต่ละปี

วันที่ ๑๕ ท่านราชทูตออกเดินทางไปเมืองลโว้เพื่อเฝ้าฯ
ระหว่างทาง ท่านได้พักในเรือนรับรองหลังหนึ่งที่สูงขึ้นเฉพาะกิจ และ
ได้รับการดูแลปรนนิบัติเฉกเช่นเดียวกับที่เคยได้รับเมื่อเดินทางมาถึง
สยาม

วันที่ ๑๙ ท่านราชทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามเป็นกรณีพิเศษ
และในช่วงเย็น ท่านก็ได้ออกไปนั่งชั่งเที่ยง

วันที่ ๒๓ พระเจ้าแผ่นดินทรงให้จัดการแสดงช้างให้ท่านราชทูต
ชม พระองค์เสด็จเข้าไปใกล้กับซีเยอร์ เดอ วัคทริกรุต กับต้นเรือและ
กับต้นเรือพรีเกต ซึ่งถวายความเคารพพระองค์โดยที่ยังคงนั่งอยู่บนหลัง
ช้าง พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานดาบให้คนละ ๑ เล่ม ดาบนั้นด้ามและ
โซ่คล้องทำจากทองคำ ฝักดาบทำด้วยทอง นอกจากนี้ยังพระราชทาน
เสื้อทำจากผ้าทองแล่งและชุดกระดุมด้วย

วันที่ ๒๔ ท่านราชทูตขี่ม้าไปพร้อมกับพระเจ้ากรุงสยามทรงม้า
ออกไปดูการจับช้าง ช้างพังเพศเมียถูกนำมาขังไว้ในเพนียดไม้แข็งแรงซึ่ง
เป็นพื้นที่จับช้าง แล้วเราก็จะปล่อยช้างเข้ามาภายใน แล้วพยายามเอา
เชือกคล้องที่ขาหลังให้ได้ จากนั้นจึงจะพาไปเลี้ยงให้เชื่อง

วันที่ ๒๕ ท่านราชทูตไปดูการแสดงเลือกกัดกับช้าง ๓ เชือก เสื้อ
เข้าโจมตีก่อนด้วยความกล้าหาญ แต่ในที่สุดเสื้อก็ถูกฆ่าตาย

วันที่ ๒๖ ท่านราชทูตไปชมการจุดคบไฟในพระราชวัง ซึ่งจะมี
การจุดทุกปี ทุกช่องอาคารล้วนแล้วแต่ตามไฟสว่างไสวด้วยตะเกียง
จำนวนมาก และมีโคมสีล้นต่าง ๆ เทศกาลตามไฟนี้จะจัด ๘ วัน และใน
วันเดียวกันนี้เองที่ท่านราชทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเป็นกรณีพิเศษ

วันที่ ๑ ธันวาคม ซิเยอร์ กองสต้องซ์ นำของขวัญพระราชทาน จากพระเจ้าอยู่หัวมามอบให้กับบาทหลวงเดอ ซัวซี และคณะชาว ฝรั่งเศส เป็นของขวัญล้ำค่า ทั้งเสื้อผ้าแบบญี่ปุ่น ตุ๊กตาดินเผา เครื่อง กระจ่าง และสิ่งของล้ำค่าอื่น ๆ ในอาณาจักร

วันที่ ๑๐ มีการคล้องช้างหน้าพระที่นั่งให้พระเจ้าแผ่นดิน ทอดพระเนตร และเราจับได้ถึง ๑๐ ตัว การคล้องช้างนี้ยังคงดำเนินต่อไป ในวันรุ่งขึ้นอีกด้วย ท่านราชทูตได้กราบบังคมทูลกับพระเจ้าแผ่นดินเป็น เวลาราว ครึ่งนี้ได้ทรงขอตัวเซอร์วาเลียร์ เดอ ฟอรั้ง นายร้อยโทประจำ เรือรบ และซิเยอร์ เดอ ลา มาร์ วิศวกรให้อยู่ทำงานในสยาม ทั้ง ๒ คน ต่างตกลง แล้วพระเจ้ากรุงสยามก็พระราชทานของขวัญอันล้ำค่าต่าง ๆ ให้เซอร์วาเลียร์ เดอ โซมองต์ ซึ่งเตรียมตัวที่จะเดินทางกลับในวันรุ่งขึ้น จึงได้กราบบังคมทูลแนะนำคณะชาวฝรั่งเศสที่จะออกเดินทางกลับ

วันที่ ๑๒ ท่านราชทูตได้ไปเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลลา พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานถาดทองคำใบใหญ่ ซึ่งเป็นเครื่องยศของ ขุนนางชั้นออกญาหรือชั้นขุนนางผู้ใหญ่ในสยามให้เขา มีรับสั่งว่าได้ทรง จัดพิธีการรับทูตพิเศษขึ้นด้วยเกรงว่าการรับทูตจะไม่สมพระเกียรติพระ เจ้ากรุงฝรั่งเศส บาทหลวง เดอ ลีออนน์ และซิเยอร์ วาเชต์ ก็ไปเข้าเฝ้า ด้วยเพื่อกราบบังคมทูลลา จึงพระราชทานไม้กางเขนทองคำบนแท่น ทองแดงฐานเงินให้ หลังจากเข้าเฝ้าเสร็จแล้ว ท่านราชทูตได้รับเชิญไปที่ ห้องแห่งหนึ่งในพระราชวัง พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเลี้ยงอาหาร มี อาหาร ๓-๔ จานวางบนโต๊ะ ท่านราชทูตได้รับการปฏิบัติตามธรรมเนียม แบบที่เคยได้รับมาก่อน มีขุนนางเข้าร่วมจำนวนมาก ตามถนนใน พระราชวังเต็มไปด้วยช้าง และทหารม้า รวมทั้งทหารราบอาวุธพร้อมมือ

วันที่ ๑๓ ราชทูตเดินทางลงมาถึงกรุงศรีอยุธยา พร้อมด้วยขุนนาง ที่ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็นราชทูตไปฝรั่งเศส และพระราชสาส์น ของ พระเจ้ากรุงสยาม มีขบวนแห่อย่างพิเศษ เรานำของขวัญมาให้ท่าน ราชทูตในนามของพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งยังมอบให้กับบาทหลวง เดอ ซัวซี และคณะชาวฝรั่งเศสอีกเป็นจำนวนมากด้วย ท่านราชทูตได้ขอบคุณ

ซีเยอร์ กองสต้องซ์ และขุนนางรวมทั้งคนอื่น ๆ ที่คอยดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี

วันที่ ๑๔ เวลาเย็น ท่านราชทูตออกเดินทางจากอยุธยาไป บางกอกด้วยกระบวนเรือ พระเจ้าแผ่นดินได้ให้ท่านราชทูตแวะชมบ่อมปรากฏและให้แสดงความเห็นไว้ ทั้งให้กำหนดพื้นที่ที่จะสร้างโบสถ์ขึ้นด้วย

วันที่ ๑๖ หลังจากทั้ง ๒ บ่อริมฝั่งแม่น้ำยังลุดทำความเคารพ แล้วท่านราชทูตก็ออกเดินทางต่อราว ๑๖ นาฬิกา ก็ถึงปากแม่น้ำซึ่งมีเรือเล็กจอดรออยู่ ท่านราชทูตขึ้นบนเรือที่จอดทอดสมออยู่ราว ๑๙ นาฬิกา

วันที่ ๑๗ เรือฟรีเกตพร้อมที่จะออกเดินทาง นำคณะราชทูตสยามรวมทั้งพระราชสาส์นซึ่งประดิษฐานในกล่องทองคำ และเครื่องมงคลราชบรรณาการที่จะนำไปถวาย พระราชสาส์นประดิษฐานอยู่ตรงกึ่งกลางลำเรือตั้งฉัตรแวดล้อม จากนั้นก็มีการยิงสลุดหลายนัด

บาทหลวงเยซุอิต มิซซันนารี ที่จะต้องเดินทางไปเมืองจีนยังคงพำนักอยู่ในสยามต่อไป ซึ่งก่อนที่ท่านราชทูตจะเดินทางกลับนั้น พวกบาทหลวงก็ได้สังเกตการณ์ดาราศาสตร์หน้าพระที่นั่งด้วย

วันที่ ๒๒ ธันวาคม เวลา ๓ โมงเช้า เรือออกใบ และวันที่ ๑๑ มกราคม ๑๖๘๖ เรือก็ทอดสมอที่เมืองบันตัม

วันที่ ๑๓ มีนาคม ถึงแหลมกู๊ดโฮปและออกเดินทางอีกครั้งในวันที่ ๒๖ ท่านราชทูตเดินทางถึงเมืองแบรสต์อย่างปลอดภัยในวันที่ ๑๘ เดือนที่ผ่านมา (มิถุนายน) โดยระหว่างทางอันยาวนานได้สูญเสียคนไปจำนวน ๑๒ คน รวมทั้งซีเยอร์ เอบูร์วิลล์ นายทหารเรือที่เสียชีวิตลงแถบเมืองลิกอร์ (นครศรีธรรมราช)

เขียน ณ เมืองปารีส ที่ทำการอัครเสนา วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๑๖๘๖

โดยได้รับอนุญาต

Chevalier de Chaumont. Relation de voyage du Chevalier de Chaumont
Ambassadeur de France vers le Roy de Siam. Toulouse: Jean Boude le
Jeune, 1686.

แผนที่เส้นทางเดินทางจากเมืองแบริสต์มายังกรุงสยาม
ของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ พ.ศ. ๒๒๒๘

Resp PF PL
A 0 13542

191.

RELATION
 DU VOYAGE
 DU CHEVALIER
 DE
 CHAUMONT
 AMBASSADEUR DE FRANCE
 VERS LE ROY DE SIAM.

LE CHEVALIER DE CHAUMONT AMBASSADEUR
 Extraordinaire de France vers le Roy de Siam partit de Brest le trois de
 Mars mil six cens quatre-vingt-cinq, sur l'Oyseau, Vaisseau du Roy,
 commandé par le sieur de Vaudricourt, avec la Fregate la Maligne. En
 sept jours il se trouva par le travers de Madere, & le six d'Avril il passa
 heureusement la Ligne. Le 31. May il arriva au Cap de Bonne Esperance : où
 il demeura sept jours pour y faire de l'eau & prendre des rafraichissemens.
 Il y trouva quatre vaisseaux Hollandois qui portoient à Batavia le Commissaire
 General de la Compagnie des Indes & le sieur de Saint Martin François Major General. Il en
 recut les saluts ordinaires & de grands honneurs des Commandans Hollandois qui luy envoye-
 rent toutes sortes de rafraichissemens, & qui le firent complimenter par le neveu & par le Se-
 cretaire du Commissaire.

Le 7. du mois de Juin Il remit à la voile, & le 19. il se trouva Nort & Sud, à la hauteur de l'Isle
 de Madagascar. Les vents l'obligerent de courir jusqu'au quarante degré vers le Sud.

Le 24. la Fregate fut separée & ne le joignit que prez de Batavia.

Le 5. du mois de Juillet il découvrit l'Isle de Java & le 16. il mouilla pres de Bantam,
 où ceux du pais apporterent à bord quantité de rafraichissemens.

Le 18. il arriva devant Batavia : où il demeura mouillé durant sept jours pour mettre les malades à
 terre. Le General des Hollandois l'envoya complimenter à bord & l'invita à descendre & luy envoya
 des rafraichissemens : mais il s'excusa de sortir de son vaisseau.

Le 26. il remit à la voile apres avoir pris un pilote pour Siam.

Le 28. il entra dans la droite de Banca : où le vaisseau donna sur une basse dont il se tira
 en moins de deux heures.

Le 3. du mois de Septembre il repassa la Ligne, & le 15. il arriva devant Ligor, qui est la
 premiere place maritime du Royaume de Siam.

Le 24. il mouilla à l'emboucheure de la riviere de Menam ou de Siam. Il envoya donner avis de
 son arrivée au sieur Lanneau Evêque de Metellopolis par le sieur Vachet Missionnaire Aposto-
 lique, qui estoit venu en France avec les Mandarins de Siam.

Le 29. ce Prelat vint à bord avec l'Abbé de Lyonne qui estoit à Siam depuis quelques années, y estant passé en 1679. avec l'Evêque d'Helopolis pour travailler à la conversion des Infideles. Ils dirent au Chevalier de Chaumont que le Roy de Siam avoit témoigné une joye extraordinaire de son arrivée, & que deux Mandarins du premier Ordre avoient esté nommés pour le venir complimenter à bord. Ils y vinrent deux jours apres. Le Chevalier de Chaumont les receut dans sa chambre assis dans un fauteuil, & les Mandarins s'assirent sur le tapis à la mode du Pays. Ils le complimenterent sur son arrivée, & ils luy témoignèrent la joye du Roy leur Maître, de ce qu'il avoit appris que le Roy Tres-Chrétien apres avoir triomphé de tous ses ennemis, avoit donné la Paix à l'Europe. L'audience finit par les regales ordinaires de thé & de confitures, & lors qu'ils partirent ils furent saluez de neuf coups de canon.

Le premier du mois d'Octobre, le sieur Constans Grec, que son mérite a élevé à un grand degré de faveur aupres du Roy de Siam, envoya par son Secretaire, une si grande quantité de rafraichissemens, qu'ils servirent à l'équipage quarante jours.

Le 8. l'Evêque de Metellopolis revint à bord avec deux Mandarins, pour s'informer au nom du Roy de Siam, de la santé de l'Ambassadeur & pour l'inviter de descendre à terre. Ces Mandarins furent receus comme les premiers & saluez de la mesme maniere. L'Ambassadeur s'étant mis ensuite dans son canot, les personnes de sa suite s'étant mises en d'autres arriva sur le soir, dans la riviere: où il trouva cinq ballons magnifiques que le Roy de Siam avoit envoyez pour le conduire. Ces ballons sont des bâtimens d'une structure particuliere, au milieu desquels il y a une espace de throne couvert. Il coucha à bord de la Maligne, qui estoit entrée dans la riviere deux jours auparavant. Onze bateaux chargez de toutes sortes de rafraichissemens arriverent de Siam, de la part du sieur Constans, à qui le Roy avoit ordonné de faire fournir aux équipages tout ce qui seroit necessaire pour leur subsistance durant leur sejour.

Le 9. deux Mandarins vinrent encore complimenter l'Ambassadeur. Le mesme jour, il arriva à une maison bâtie expres pour le recevoir. Elle estoit meublée de riches étoffes des Indes, avec des tapis sur les planchers, des carreaux de velous & des lits magnifiques. La chambre de l'Ambassadeur estoit meublée plus magnifiquement. Il y avoit un dais de toile d'or, un fauteuil doré, d'autres meubles aussi riches. Deux Mandarins le complimenterent en cet endroit, & apres y avoir esté traité magnifiquement, il en partit sur le soir, & vint à Bancok, qui est à douze lieux de la mer. Il fut salué en arrivant par les deux forteresses qui sont des deux costez de la riviere, assez regulieres & garnies de plusieurs pieces de canon de fonte. Il fut logé dans celle qui est sur la gauche: où il trouva une maison tres richement meublée, & où il fut traité avec la mesme magnificence.

Le 10. apres avoir esté salué de mesme que le jour precedent, & complimenter par deux Mandarins, il partit, estant accompagné par le Gouverneur de Bancok.

Le 11. il dina dans une maison & coucha dans une autre, & il receut par tout les memes honneurs.

Le 12 sur le soir il arriva à deux lieux de Judia ou Siam ville capitale. Il demeura jusqu'au jour de son entrée, dans une maison qui luy avoit esté preparée. Deux Mandarins & les Chefs des Comptoirs des Compagnies Angloise & Hollandoise l'y vinrent complimenter.

Le 13. il fit prier le Roy de luy envoyer quelque personne de confiance pour convenir avec luy des ceremonies de sa reception.

Le 14. le sieur Constans vint de la part du Roy avec l'Evêque de Metellopolis qui servoit d'Interprète, & ils convinrent que les ceremonies de l'audience seroient réglées d'une autre maniere qu'elles ne se pratiquent dans la Cour de Siam.

Le 15. & le 16. les Tonquinois & Cochinchinois établis à Siam, vinrent en corps complimenter l'Ambassadeur.

Le 17. le sieur Constans amena quatre ballons magnifiques pour porter les presens que le Roy Tres-Chrétien envoyoit au Roy de Siam. Le mesme jour les Deputez des Nations établies à Siam, au nombre de quarante, habillez chacun à leur maniere, vinrent complimenter l'Ambassadeur.

Le 18. jour destiné pour l'entrée, quarante Mandarins & deux Oyas, qui sont comme les Ducs en France, vinrent prendre l'Ambassadeur pour le conduire au Palais. Ils allerent d'abord prendre la Lettre du Roy Tres-Chrétien, qui estoit sur une table dans un vase d'or. Il la porta sept ou huit pas, ensuite, il la mit entre les mains de l'Abbé de Choisy qui la porta jusqu'au bord de la riviere, où il y avoit un ballon doré pour la recevoir. Alors l'Ambassadeur prit le vase des mains de l'Abbé de Choisy, & le porta dans le ballon, où il fut mis par deux Mandarins sous un pavillon en forme de parasol, tres-magnifique. Les autres Mandarins dans leurs ballons suivoient le premier. L'Ambassadeur, l'Abbé de Choisy & toutes les personnes de la suite venoient en plus de deux cents autres, la plupart fort magnifiques. Les Nations estrangeres suivoient dans plusieurs bâtimens, dont toute la riviere estoit couverte. La Lettre du Roy, les deux ballons qui gardoient la Lettre & celui de l'Ambassadeur estoient au milieu. En arrivant à terre il fut salué du canon de la ville: ce qui ne s'estoit jamais pratiqué à la reception d'aucun Ambassadeur. Il mit la Lettre du Roy sur un chariot doré. Il monta en une chaise dorée portée par dix hommes, & l'Abbé de Choisy monta dans un autre, Les Gentils-hommes & les Mandarins suivoient à cheval & toutes les Nations à pied. Lors qu'il fut arrivé pres du Château du Gouverneur, il trouva des soldats en haye des deux côtez de la rue, armez de mout-

quets, de lances, d'arcs & de fleches, avec quantité d'instrumens de musique à la maniere du pays. Apres avoir passé par cette rue, il entra dans la grande place qui estoit bordée d'Elephans armez. Dans la Cour du Palais, il y avoit deux mille soldats sous les armes assis sur leurs talons, & des Elephans armez estoient sur la gauche, avec cent hommes à cheval la zagaye à la main. Il traversa deux autres Cours : où il y avoit aussi des soldats & des Elephans. Il n'y eut que les Gentils-hommes François qui l'accompagnoient qui y entrerent. Il passa dans une autre Cour : où il trouva un grand nombre de Mandarins prosterner. Il y avoit six chevaux couverts de harnois enrichis d'or & d'argent & brodez de perles, de rubis & de diamants, & plusieurs Elephans harnachez de velours cramoisy, avec des boucles dorées. Les Gentils-hommes entrerent dans la Sale d'audience, & ils se placerent avant que le Roy se mit sur son Thrône, qui estoit dans une espeece de tribune assez élevée. Le Chevalier de Chaumont y entra accompagné du Barcalon qui est le premier Ministre, du sieur Conflans, & de l'Abbé de Choisy qui portoit la Lettre du Roy.

Il salua le Roy estant à la porte & au milieu de la Sale, pres du lieu où il devoit s'asseoir, & ensuite s'étant assis & couvert, il commença sa harangue en François. Elle contenoit en substance des complimens de la part du Roy Tres-Chrétien, des témoignages de la satisfaction qu'il avoit des bons traitemens que les Evêques François & les autres sujets avoient receu de luy & combien Sa Majesté souhaiteroit que ce Prince embrassât la Religion Chrétienne.

Le discours fut interprété par le sieur Conflans. Le Chevalier de Chaumont prit ensuite la Lettre de Sa Majesté de l'Abbé de Choisy pour la presenter au Roy. On croyoit qu'il prendroit le vase où elle estoit par un manche d'or long de trois pieds, pour l'élever jusqu'à la hauteur de la tribune. Mais il le presenta sans l'élever, & le Roy de Siam se baissa pour la prendre de sa main. Le Roy de Siam demanda apres l'audience au Chevalier de Chaumont des nouvelles du Roy & de toute la Maison Royale, & si Sa Majesté n'avoit pas remporté quelque nouvelle victoire sur ses ennemis. Il luy parla des Ambassadeurs qu'il avoit envoyez sur le Soleil d'Orient, & il luy fit plusieurs questions sur l'état de la France & de l'Europe. Il témoigna l'extrême joye d'apprendre par les réponses du Chevalier de Chaumont, l'état florissant de France, les victoires du Roy & la paix glorieuse qui les avoit terminées, & il luy dit qu'il cherchoit les moyens de satisfaire Sa Majesté sur toutes les choses qu'il luy avoit proposées de sa part. La conversation dura pres d'une heure, & cependant les Mandarins demeurèrent prosterner. On tira un rideau devant la fenêtre de la tribune, & l'audience finit ainsi. L'Ambassadeur se retira, & on le mena dans le Palais pour luy faire voir l'Elephant blanc, qui est servi en vaiselle d'or. Il revint ensuite à sa Maison : où il trouva les Mandarins de garde chargez de faire fournir tout ce qui estoit nécessaire pour sa dépense.

Le 19. les Mandarins des Nations Estrangeres établies à Siam, le vinrent saluer suivant l'ordre que le Roy leur en avoit fait donner par le sieur Conflans. Le même jour l'Evêque de Metellopolis fut mandé au Palais pour interpréter la Lettre du Roy Tres-Chrétien.

Le 22. le Roy de Siam envoya plusieurs pieces de brocard, des robes du Japon, une garniture de boutons d'or & diverses curiositez à l'Ambassadeur & aux Gentils-hommes François.

Le 25. il eut une seconde audience du Roy, apres laquelle il fut traité magnifiquement à diner avec tous ceux de sa suite. On avoit mis à part le couvert de l'Ambassadeur en vaiselle d'or. Les autres furent servis en vaiselle d'argent, & le grand Tresorier & les principaux Mandarins servirent à table.

Le 29. il alla visiter le Barcalon, estant accompagné de l'Evêque de metellopolis qui servoit d'interprète.

Le 30. il alla voir la grande Pagode ou temple des Siamois, dont l'Architecture est presque semblable à celle de nos Eglises. Il y vit un Idole d'or de quarante pieds de haut & un grand nombre d'autres devant lesquelles les Talapoins ou Pretres Idolatres entretiennent des lampes. Delà il passa dans une autre, où est le Mosquée de la Reyne decedée il y a quatre-ans, & celui d'un Roy de Siam, representé par une colosse de cuivre doré de plus de vingt cinq pieds de haut. Il alla aussi voir les Elephans, dont le Roy de Siam a un tres grand nombre.

Le 4. du mois de Novembre l'Ambassadeur fut invité à aller voir passer le Roy, qui ce jour-là devoit se montrer à ses peuples & aller à une Pagode où il va tous les ans. Les Mandarins estoient habillez de drap rouge qui estoit la couleur que le Roy avoit marquée. Ce Prince estoit dans un ballon fort magnifique, doré jusqu'à l'eau, ainsi que les rames. Il estoit suivi par cent quarante autres ballons de Mandarins, & il y avoit un nombre infini de peuple qui accouroit pour le voir passer.

Le 8. le Roy partit pour aller à Lovvo, maison de plaisance à vingt lieues de la ville capitale : où il passe ordinairement une partie de l'année.

Le 15. l'Ambassadeur partit pour s'y rendre. Il coucha dans une maison qui avoit esté bâtie expres sur la route, & il y fut servi de la même maniere que dans les autres où il avoit esté receu en venant à Siam.

Le 19. il eut audience particuliere du Roy, & le soir on le mena à la promenade sur les Elephans.

Le 23. le Roy luy donna le divertissement d'un combat d'Elephans. Ce Prince fit approcher le sieur de Vaudricourt Capitaine du vaisseau, & le Capitaine de la fregate qui les talüerent sans descendre de dessus les Elephans. Il leur donna à chacun un sabre dont la poignée & la chaîne sont d'or & le fourreau d'or, avec deux vestes d'étoffe d'or, & les boutons de même.

Le 24. l'Ambassadeur estant monté à cheval accompagna le Roy, à la chasse d'un Elephant sauvage, qui fut pris en la maniere ordinaire. Une femelle laissée dans le bois l'avoit attiré dans un parc

fermé de gros pieux : où un chasseur l'attaquant , l'attira peu à peu dans une petite enceinte : où on fit entrer les Elephans privez qui l'environnerent. On l'attacha ensuite par les pieds de derriere auprès des deux autres & on les apprivoise ainsi en fort peu de tems .

Le 25. il vit le combat d'un Tigre contre trois Elephans. Il les attaqua d'abord avec vigueur : mais il fut tue.

Le 26. il vit une grande illumination qui se fait tous les ans au Palais , dont toute la façade estoit éclairée d'un nombre infini de lampes & de lanternes peintes. Cette fête dure huit jours. Il eut le même jour audience particuliere du Roy.

Le 2. du mois de Decembre le sieur Constans envoya de la part du Roy , à l'Abbé de Choisy & aux Gentils-hommes François , un riche present de vestes Japonnoises , de cabinets de la Chine , de porcelaines & de plusieurs curiositez du pais.

Le 10. il se fit une chasse d'Elephans en presence du Roy, & on en prit dix. Cette chasse fut continuée le lendemain. L'Ambassadeur eut un long entretien avec ce Prince , qui luy demanda le Chevalier de Fourbin Lieutenant de vaisseau , & le sieur de la Mare Ingenieur pour demeurer a son service. Ils y consentirent & le Roy leur fit de riches presens. Le Chevalier de Chaumont qui avoit resolu de partir le lendemain pour se rendre à bord, luy presenta les Gentils-hômes François qui l'accompagnoient.

Le 12. il eut audience de congé , dans laquelle le Roy luy donna un grand vase d'or , qui est la marque qui distingue les Oyas ou principaux Seigneurs du Royaume : luy disant qu'il le dispensoit des ceremonies ordinaires , parce que peut estre , elles ne luy auroient pas esté agreables. L'Abbé de Lyonne & le sieur Vachet prirent eis même tems , congé du Roy. Il leur donna à chacun un Crucifix d'or sur une Croix de Tambach , avec le pied d'argent. Apres l'Audience , l'Ambassadeur fut traité magnifiquement dans une des sales du Palais : le Roy luy envoya trois ou quatre plats de sa table. Il fut conduit avec les mêmes ceremonies qui avoient esté pratiquées à la reception , accompagné par un grand nombre de Mandarins : & les ruës estoient bordées d'Elephans , de cavalerie & d'infanterie sous les armes.

Le 13. il arriva à Siam , avec les Mandarins qui estoient nommez pour venir Ambassadeurs en France : & la Lettre que le Roy de Siam écrivoit au Roy , estoit portée avec les ceremonies ordinaires. On apporta à l'Ambassadeur des presens considerables de la part de ce Prince : & plusieurs autres pour l'Abbé de Choisy & pour les Gentils-hommes de l'Ambassade. L'Ambassadeur en fit de tres considerables au sieur Constans , aux Mandarins & à tous ceux qui l'avoient accompagné.

Le 14. sur le soir , il partit de Judia avec le cortège ordinaire & vint à BancoK : le Roy l'ayant prié d'en visiter les fortifications , & d'en donner son avis & d'y marquer une place pour y bâtir une Eglise.

Le 16. il en partit apres avoir esté salué des deux forteresses. Sur les quatre heures , il arriva à la barre de Siam , où il trouva ses chaloupes : & il vint à bord sur les sept heures.

Le 17. une fregate amena à bord , les Ambassadeurs de Siam & la Lettre du Roy écrite sur une feuille d'or , & enfermée dans une boîte d'or , avec les presens qu'il envoye au Roy. Cette Lettre fut mise sur la dunette du vaisseau , sous un dais en pyramide : & on la salua de plusieurs coups de canon.

Les Jesuites Missionnaires qui devoient passer à la Chine , demurerent à Siam : où avant le départ de l'Ambassadeur , ils firent quelques observations Astronomiques en presence du Roy.

Le 22. de Decembre , sur les trois heures du matin , le vaisseau mit à la voile : & le 11. du mois de Janvier 1686. il mouilla devant Bantam.

Le 13. du mois de Mars , il arriva au Cap de Bonne Esperance , d'où il partit le 26. il arriva heureusement à Brest , le 18. du mois dernier , n'ayant perdu dans un si long voyage que douze personnes des equipages , & le sieur d'Erbouville Garde-Marine , qui mourut à la hauteur de Ligor.

PERMISSION.

JE consens pour le Roy , l'impression de la Relation du voyage du Chevalier de Chaumont Ambassadeur de France vers le Roy de Siam , à Toulouſe le 22. Juillet 1686.

SANTOIRE.

SOIT fait suivant les conclusions du Procureur du Roy , les jours & au suffits.

D A M B E Z.

A T O U L O U S E.

Chez JEAN BOUDE le jeune, Imprimeur du Roy , des Estats de la Province de Languedoc , de l'Université de Toulouſe , de la Cour , du Clergé & du Pais de Foix , ruë de la Porterie 1686.

สศท.เทพสถด

การปฏิวัติ ค.ศ. ๑๖๘๘ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ จากจดหมายพ่อค้าอังกฤษและทหารฝรั่งเศสนิรนาม

การปฏิวัติ ค.ศ. ๑๖๘๘ นับเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเป็น เหตุการณ์สุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือเป็นการณ์สิ้นสุดราชวงศ์ ปราสาททอง และเริ่มต้นราชวงศ์บ้านพลูหลวงโดยพระเพทราชา และโดยนัยก็คือว่า เป็นการปิดฉากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างอยุธยา-ฝรั่งเศส ในสมัย คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ด้วย

การศึกษาเหตุการณ์การปฏิวัติในครั้งนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีผู้ศึกษาไว้ มากพอสมควร ทั้งมีเอกสารทั้งฝ่ายไทยและตะวันตก โดยเฉพาะเอกสารฝรั่งเศสที่ เผยแพร่ออกมาจำนวนหนึ่ง เหตุการณ์การปฏิวัติที่เกิดขึ้นมิใช่เกิดขึ้นเฉพาะใน ค.ศ. ๑๖๘๘ เท่านั้น แต่มีร่องรอยว่ามีแผนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปีก่อนหน้านั้น หรืออีก นัยหนึ่งก็คือเมื่อคณะราชทูตสยามเดินทางก็มาถึงอยุธยาในราวเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ พร้อมด้วยกองเรือและทหารฝรั่งเศสที่เข้ามาตั้งมั่นที่เมืองบางกอก

แผนการการคิดปฏิวัติอาจจำแนกและแบ่งกลุ่มคนได้เป็นหลายกลุ่ม และมี เงื่อนไขในการปฏิวัติหลายประเด็น ซึ่งทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก ใน ที่นี้จะอธิบายเหตุการณ์และเงื่อนไขของกลุ่มต่าง ๆ ตามลำดับ ดังนี้

กลุ่มสยาม กลุ่มสยามเป็นกลุ่มใหญ่ที่แบ่งหัวอำนาจและผลประโยชน์ต่างๆ เป็น กลุ่มย่อยหลายกลุ่ม ที่สำคัญคือฝ่ายขุนนางดั้งเดิม พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปที่ รวมอยู่ในกลุ่มของพระเพทราชา ขุนนางดั้งเดิมนี้อาจเป็นขุนนางที่เสียผลประโยชน์ จากการค้าที่ถูกฝ่ายต่างชาติเข้ายึดครองพื้นที่อำนาจและรวมไปถึงสูญเสียตำแหน่ง หน้าที่ไปด้วย ในกลุ่มชาวสยามเองก็อาจแบ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจอิงกับสมเด็จพระ นารายณ์มหาราชหรือแสดงให้เห็นว่ามีความชอบธรรมในราชบัลลังก์เช่นกลุ่มของ เจ้าฟ้าน้อย และเจ้าฟ้าอภัยทศ ที่สามารถอ้างสิทธิ์ในการขึ้นครองราชย์สืบต่อจาก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ หรือกลุ่มของพระปีย์ พระราชโอรสบุญธรรมของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่คิดเอาเองว่าตนเองเป็นผู้ที่มีความชอบธรรมในราช บัลลังก์และคิดว่ามีกลุ่มทหารฝรั่งเศสสนับสนุน ส่วนกลุ่มของพระเพทราชา น่าจะเป็น

กลุ่มที่มีความเคลื่อนไหวอย่างลับ ๆ มากที่สุดและมีอำนาจต่อรองมาก เนื่องจากสถานะของพระเพทราชาที่อยู่เหนือคนอื่น มีความใกล้ชิดกับพระเจ้าแผ่นดิน และอาจมีเชื้อสายเจ้านายวงศ์สุพรรณภูมิ ทั้งยังควบคุมกองกำลังทหารไว้มาก

พระเพทราชามีความคิดในการปฏิวัติตั้งแต่ต้นปี ๑๖๘๘ โดยการพยายามจำกัดสิทธิและพื้นที่ของชาวฝรั่งเศสที่ตั้งอยู่ที่หัวเมืองรอบนอกอยุธยา เช่นบาทหลวงที่พิชฌุโลกรายงานว่าการเผยแพร่ศาสนาที่พิชฌุโลกรประสบปัญหาต่าง ๆ และไม่สามารถเดินทางไปไหนได้ง่ายเช่นดังก่อน และเมื่อเห็นว่ามัทหารฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาที่บางกอกตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๗/ พ.ศ. ๒๒๓๐ แล้ว ก็พยายามจะแบ่งจำนวนทหารฝรั่งเศสให้น้อยลงเพื่อการจัดการให้ง่ายขึ้น จึงต้องสั่งให้ทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งนำโดย เดอ บรูอง (De Bruant) นำทหารไปมะริดเพื่อปราบเหล่าโจรสลัดในน่านน้ำทะเลอันดามันที่เข้ามาก่อการกำเริบฝั่งตะวันตก

กลุ่มชาวต่างชาติ ชาวต่างชาติในอยุธยาจำนวนมากและมีหลายกลุ่มตามประเทศของตนที่มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่ต่างกันออกไป ฮอลันดากับอังกฤษนั้นให้ความสนใจการเมืองเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของบริษัทตน ส่วนฝรั่งเศสพยายามชักจูงทุกเรื่องในสยามให้ตนเองได้รับสิทธิพิเศษหรือเพิ่มผลประโยชน์ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งฝรั่งเศสเองก็ยังแบ่งเป็นกลุ่มของคอนสแตนติน ฟอลคอน กลุ่มบาทหลวง และกลุ่มพ่อค้า ที่ต่างก็ถือผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่

นักวิชาการเช่นอาจารย์อนันท์ กาญจนพันธุ์ สรุปไว้ในบทความว่า วิกฤตการณ์การเมืองในปี ๒๒๓๑ ไม่ใช่การต่อต้านอำนาจของฝรั่งเศสที่มีมากขึ้น แต่เป็นการต่อสู้แย่งชิงอำนาจภายในของราชสำนักอยุธยามากกว่า ในแง่นี้การกำจัดฟอลคอนและแผนการต่าง ๆ ของพระเพทราชาจึงเป็นแผนการที่จะขึ้นสู่ราชบัลลังก์มากกว่าที่จะกำจัดชาวฝรั่งเศสให้หมดไปจากสยาม เพราะในเจตหมายของเจ้าพระยาศรีธรรมราช (ปาน) อธิบายเหตุผลของการปฏิวัติที่ส่งไปถึงบาทหลวงเดอ ลา แชส (La Chaise) ก็ระบุว่าพระเพทราชายังทรงปรารถนาจะสานไมตรีกับฝรั่งเศสดังเดิม ส่วนอาจารย์เฉลิม อยู่เวียงชัย อธิบายว่าการปฏิวัติในครั้งนี้มีส่วนสัมพันธ์กับปัญหาการค้าระหว่างบริษัทการค้าของอังกฤษในภูมิภาคกับบริษัทการค้าของฝรั่งเศสด้วย และแสดงอำนาจของฝ่ายพระเพทราชาว่าได้มีผู้สนับสนุนอย่างมากกระทั่งสามารถจัดการฟอลคอนได้

และการปฏิบัติที่แท้จริงนั้น น่าจะเริ่มต้นเมื่อพระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ล้อม พระราชวังเมืองลพบุรี แล้วสังหารเจ้าฟ้าอภัยทศ พระปีย์ และพอลคอน

โดยสรุปแล้ว การปฏิวัติในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ใช่เป็น เหตุการณ์ที่พระเพทราชาตั้งใจจะใช้ในการขับไล่ฝรั่งเศสออกไปจากอาณาจักรหรือ เพียงเพื่อกำจัดพอลคอนเท่านั้น ซึ่งเสมือนเป็นข้ออ้างในการปฏิวัติที่ดูฟังขึ้น แต่เป็น การเมืองภายในของอยุธยาที่การล้มล้างราชบัลลังก์ต้องแสวงหาความชอบธรรมและ เพิ่มบารมีให้กับผู้ที่จะขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไป หากในปี ๒๒๓๑ นั้น หมากหลายตัวที่ถูกจัดวางให้ต้องกำจัดออกไปมีความเกี่ยวกันทั้งทางการค้า การเมือง และการต่างประเทศ จึงดูเหมือนว่า การขับไล่ฝรั่งเศสและการกำจัดพอลคอนเพิ่มค่าน้ำหนักในการปฏิวัติมากกว่าประเด็นอื่น

หลักฐานที่พูดถึงการปฏิวัติในปี ๑๖๘๘ มีทั้งหลักฐานฝ่ายไทยที่อาจพูดเพียง เล็กน้อยในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ เอกสารฝรั่งเศสจำนวนมากที่ได้นำเสนอไป ทั้งบันทึกของฝ่ายทหาร จดหมายของบาทหลวงทั้งที่อยู่อยุธยาและเมืองอื่น ๆ ที่พิมพ์ใน ประชุมพงศาวดาร เอกสารพ่อค้าเช่นบันทึกของเวเรต์ ว่าด้วยการปฏิวัติก็ให้ข้อมูล และมุมมองที่น่าสนใจมาก เอกสารภาษาอื่นก็ปรากฏเช่นกันแต่อาจยังไม่เป็นที่รู้จักกัน มากนัก เช่นจดหมายของพ่อค้าอังกฤษ และบันทึกของนายทหารฝรั่งเศสในนาม ซึ่ง ในที่นี้จะได้นำเสนอเอกสาร ๒ ฉบับ ดังนี้

จดหมายวิลเลียม โซม (William SOAME) พ่อค้าอังกฤษ

จดหมายของพ่อค้าอังกฤษคนหนึ่งชื่อวิลเลียม โซม (William SOAME) เป็น หลักฐานเชิงพยานของเหตุการณ์การปฏิวัติในครั้งนั้นที่น่าสนใจ ที่มาของจดหมาย ฉบับนี้พบรายละเอียดในวารสารสยามสมาคม ฉบับที่ ๘๐ เล่มที่ ๑ ปี ๑๙๙๒ เรื่อง A Contemporary Letter by an English Merchant about the crisis in Siam, ๑๖๘๘ มีรายละเอียดที่มาของจดหมายและต้นฉบับจดหมายเดิมที่เป็นลายมือเขียน พร้อมบทปริวรรตเป็นภาษาอังกฤษ

บทนำของการแนะนำจดหมายฉบับนี้ระบุว่า ผู้เขียนจดหมายเป็นพ่อค้าชาว อังกฤษคนหนึ่งชื่อ วิลเลียม โซม (William SOAME) ซึ่งเป็นพ่อค้าของบริษัทอินเดีย

ตะวันออกของอังกฤษ ได้ส่งจดหมายฉบับถึงถึงเพื่อนที่เมืองมัทราส ในอินเดีย และเล่า เรื่องการปฏิวัติในสยาม รวมทั้งเหตุการณ์ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ ผู้เขียนเองอาจไม่ได้ประสบเหตุการณ์การปฏิวัติโดยตรง แต่อาจจะได้ข้อมูล ต่าง ๆ มาจากพ่อค้าจร สันนิษฐานว่าวิลเลียมน่าจะได้ประจำการที่เมืองท่ามะริด แถบ ชายฝั่งอันดามัน เพราะเป็นสถานีการค้าที่ติดต่อกับบริษัทที่อินเดียโดยตรง

ต้นฉบับของจดหมายเป็นลายมือเขียนจำนวน ๗ หน้ากระดาษ เป็นกรรมสิทธิ์ ของคุณประกายเพชร อินทุโสภณ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมใน รัฐบาลนายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นอดีตเลขาธิการนายกรัฐมนตรี และอดีต สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ตามประวัติที่บันทึกในวารสารสยามสมาคมฯ ระบุว่า ต้นฉบับเดิมพบที่ประเทศสิงคโปร์ ต่อมาได้ถูกขายให้กับนักสะสมชาวไทยคือคุณ อาณัฐชัย รัตตกุล ซึ่งต่อมาได้นำออกประมูลที่ประเทศอังกฤษ จนกระทั่งคุณประกาย เพชร ได้พบและซื้อไว้ในครอบครองในที่สุด นับได้ว่าทุกท่านได้มีส่วนช่วยให้เอกสาร สำคัญทางประวัติศาสตร์นี้ได้เติมเต็มประวัติศาสตร์ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชได้เป็นอย่างดี

จดหมายลายมือที่อ่านยากนี้ได้รับการปริวรรตเป็นภาษาอังกฤษโดยคุณมาร์ติน อี. ฮาร์ดี้ (Martin E. Hardy) ผู้ช่วยผู้อำนวยการแผนกเอกสารตะวันตก กองทุน การเงินระหว่างประเทศ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับการตรวจ แก้ไขจากบรรณาธิการตีพิมพ์ของวารสารสยามสมาคมฯ และคุณเวอร์จิเนีย เอ็ม. ดี ครอกโก (Virginia M. Di. Crocco)

อนึ่ง จดหมายฉบับนี้ เคยได้รับการพิมพ์เป็นภาษาไทยมาแล้วครั้งหนึ่งใน วารสารสยามอารยะ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒๐ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๗/ ค.ศ. ๑๙๙๔ หลังจากทีลงพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในวารสารสยามสมาคมแล้ว ๒ ปี แต่ในครั้งนั้น กองบรรณาธิการวารสารสยามอารยะ ไม่ได้ระบุที่มาที่ชัดเจนของเอกสาร และไม่ได้ ระบุผู้แปล แต่ในฉบับภาษาอังกฤษของวารสารสยามสมาคมระบุชื่อผู้แปลเป็น ภาษาไทยว่าคือ ดร.อุษณีย์ เหล่าธรรมทัศน์ การแปลใหม่ครั้งนี้ผู้แปลได้พยายามอ่าน แปลคำและความใหม่อีกครั้ง รวมทั้งอธิบายเชิงประวัติศาสตร์เพิ่มเติมด้วย

*****

บทแปลจดหมายพ้อคำอังกฤษ

คำแปลภาษาไทย

เมืองมะละกา ๒๐ ธันวาคม ๑๖๘๘

ถึง ท่านที่นับถือ

ท่านคงจะทราบถึงการกบฏกรุงสยามจากข่าวกรองที่นำเชื่อถือแล้ว อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ว่าข่าวสารเรื่องราวที่ได้ทราบมานั้นไม่ครบถ้วนถูกต้อง แต่กระผมก็ได้รวบรวมขึ้น เพราะแน่ใจว่าท่านคงไม่ทราบเรื่องทั้งหมด และเห็นว่าสมควรกราบเรียนให้ท่านทราบดังนี้

เมื่อต้นเดือนมีนาคม ขณะนั้นพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถจะดูแลกิจการบ้านเมืองได้ จึงทรงแต่งตั้งให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง คือออกพระเพทราชา (Upra Pipera Chai) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีอำนาจดูแลการปกครองในขณะนั้น โดยมีพระปีย์ (Frape) ผู้เป็นพระโอรสบุญธรรม ออกญาฟอลคอน (Oya Phaulkon) และเจ้าฟ้าหญิงพระราชธิดา (Princess Daughter) เป็นผู้ร่วมรับทราบและตกลงใจในเรื่องราชการ เป็นผู้ดำเนินการปกครองร่วมกัน เจ้าฟ้าอนุชา ๒ พระองค์ (ซึ่งตามกฎหมายทรงเป็นมกุฎราชกุมารตามลำดับ) ผู้เป็นราชบุตรไม่ได้กำเนิดแต่พระมเหสี คือโอรสที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ถูกกีดกันออกจากการมีส่วนร่วมปกครองบ้านเมืองเหตุการณ์ดำเนินไปดังต่อไปนี้

พวกฝ่ายราชบุตรที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายถูกกีดกันออกจากสายราชวงศ์ทั้งกลุ่ม ได้พากันตั้งตัวเป็นผู้ที่สมควรได้รับเลือกเป็นพระมหากษัตริย์สืบราชบัลลังก์องค์ต่อไปขึ้นอีกพวกหนึ่ง ทั้งสองฝ่ายต่างเห็นว่า ตนควรได้เป็นมกุฎราชกุมาร ขณะนั้นพระเจ้าอยู่หัวมีพระอาการประชวรที่นำวิตก (ไม่มีทางฟื้นไข้หายเป็นปกติได้) ต่างฝ่ายก็พยายามหาพรรคพวกในพระราชวัง และให้กำลังมาตั้งอยู่หมู่บ้านใกล้เคียง

ออกญาพอลคอนได้รับอนุมัติจากคณะผู้สำเร็จราชการให้ติดต่อนายพลทหารฝรั่งเศสในนามของพระเจ้าอยู่หัว ขอให้ส่งทหารจำนวนหนึ่งมาที่กรุงละโว้ (Levo) เพราะมีเหตุขัดแย้งในกรุงสยาม ท่านนายพลได้รับคำแนะนำจากบาทหลวงฝรั่งเศสจึงกลับไปบางกอก โดยอ้างกับออกญาพอลคอนว่า เขาได้ทราบข่าวลือเรื่องพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ทั้งสองฝ่ายยินยอมให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาสู่ราชสำนัก ฝ่ายหนึ่งให้เข้ามาสนับสนุนกำลังทหาร อีกฝ่ายหนึ่งเพื่อให้มาแบ่งแยกกำลังให้อ่อนลงเพื่อง่ายต่อการโจมตี ต่อมาเมื่อมีข้อเรียกร้องต่อนายพลฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งให้เข้ามาโดยพบุตรชายคนโตของท่านนายพลมาด้วย แต่มาสายเกินไปที่จะมาช่วยฝ่ายพระปีย์ ทำให้ทั้งสองฝ่ายผิดหวังมาก

นายพลสยามหรือออกพระเพทราชาผู้สมหวังได้เตรียมพร้อมที่จะเข้าครอบครองป้อมปราการทั้งหมด ส่วนนายพลฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้ออกจากเมืองได้ โดยจับบุตรชายทั้งสองไว้เป็นตัวประกัน แต่ไม่ว่าจะสัญญาอย่างไร ท่านนายพลฝรั่งเศสก็ไม่ยอมละทิ้งป้อมจนกว่าภารกิจทั้งหมดจะสำเร็จเสียก่อน จึงจะยอมออกจากราชอาณาจักร

ประมาณวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ออกพระเพทราชามีคำสั่งให้ประหารชีวิตพระปีย์ พระโอรสบุญธรรม โดยลับเป็นท่อน ๆ ภายในพระราชวังนั่นเอง หลังจากนั้นก็ได้พบหลักฐานที่โต๊ะทำงานส่วนตัวในห้องหนังสือของพระปีย์เป็นกระดาษมีรายชื่อขุนนางที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งระบุไว้ว่าหากพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต ให้มอบตำแหน่งผู้ปกครองอาณาจักรให้พระปีย์ ราชบุตรบุญธรรมขึ้นเป็นกษัตริย์ ส่วนออกญาพอลคอน ให้ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ดูแลบริหารราชการ ออกพระเพทราชาซึ่งเห็นสมควรว่าองค์กษัตริย์ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ตัดสินใจว่าฝ่ายพระปีย์กับพวกเป็นกบฏ จึงเรียกตัวออกญาพอลคอนมาสอบสวน และเมื่อมาถึงก็ถูกจับลงอาญา แล้วจากนั้นช่วงระยะเวลาหนึ่ง คือวันที่ ๒๕ เวลากลางคืน ก็ได้ถูกพาตัวออกไปนอกประตูเมือง ทั้งที่ติดรวนอยู่ และถูกประหารชีวิตตามคำสั่งของพระเพทราชา ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยไม่ให้สารภาพใดใดทั้งสิ้น ออกพระเพทราชา

กล่าวเป็นภาษาสยามว่า “การซื้อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ทำให้ท่านต้องเดือดร้อน ทั้งหมดนี้ทำไปก็เพราะความซื่อสัตย์และหวังดี” พอลคอนถูกปลดเปลื้องเครื่องแต่งกายและเครื่องยศต่างๆ ที่ได้รับจากพระสันตะปาปา รวมทั้งเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ที่ครอบครองคืออัฐิของนักบุญหลายองค์ โดยพอลคอนได้ยกให้บาทหลวงคริสเตียนผู้หนึ่งชื่อจอห์น สเปนซ์ (John Spens) การประหารชีวิตของออกญาพอลคอนระหว่างเป็นนักโทษ เขาถูกยื่นประหารครั้งเดียวให้คอหลุดจากบ่า ร่างถูกตัดเป็น ๒ ท่อน ถูกนำไปฝังไว้ในหลุมบริเวณใกล้ที่ประหารพร้อมกับศพบุตรชายชื่อจอห์น (ซึ่งศพถูกเก็บไว้ในโลงไม้ มีโลงเงินครอบตั้งไว้ในโบสถ์ประมาณ ๔ เดือน) โดยไม่มีพิธีรีตองแต่อย่างใด ภรรยาของเขานั้น ได้ทราบข่าวหนีรอดไปได้ ส่วนพ่อและญาติบางคน ถูกค้นและจับขังมาเพื่อค้นหาความจริง ซึ่งต่อมามีผู้ที่เคารพในศาสนาคริสต์ได้พยายามขอซื้อไว้เป็นเจ้าของแต่ไม่สำเร็จ

เป็นที่รู้กันว่ายังมีพระอนุชาอีก ๒ พระองค์ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระเชษฐาทรงทำโทษโดยตัดขาดออกจากราชวงศ์ คิดจะแก้แค้นพระองค์ แม้กระทั่งพระศพของพระเจ้าอยู่หัวก็ได้พยายามเข้าไปทำลาย แต่ถูกพระชายาขอร้องไว้ให้รอจนกว่าใกล้สวรรคตจึงค่อยเข้าไปฆ่าเป็นการแก้แค้น

วันที่ ๒๘ มิถุนายน เวลาค่ำ ออกพระเพทราชา ผู้สำเร็จราชการได้จับพระอนุชาทั้งสองพระองค์และพระชายาสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์เงินสิ้นพระชนม์เมื่อค่ำวันที่ ๓๐ มิถุนายน ประมาณ ๒ ทุ่ม หลังจากนั้น ออกพระผู้สำเร็จราชการได้ตั้งตนเป็นกษัตริย์และราชวงศ์สืบต่อมา

ความวุ่นวายในพระราชวังสงบลง ตามเหตุการณ์ดังกล่าวพวกทหารสยามพยายามเข้ายึดป้อมปราการคืนแต่ไม่สำเร็จ ต้องการต่อเรื่องกำลังพล การหยุดพักรบ พวกฝรั่งเศสเห็นว่าควรริบนำเรือออกก่อน ฤดูมรสุม แต่ทว่าน้ำขึ้นทำให้เรือติดอยู่ในแม่น้ำ ออกไปไม่ได้ จึงถูกยึด แต่มีทหารให้การว่าได้ถึงต่อสู้ และระเบิดเข้าศึกตายประมาณ ๒๐๐ คน

หลังจากนั้นมีการเจรจาสงบศึก ฝ่ายสยามให้เรือเสบียงอาหาร แต่
ต่อรองให้กับตันวิลเลียม (William) และกับตันโฮเวล (Howell)
ทหารเรืออังกฤษอีกจำนวนหนึ่งนำร่องไป

ประมาณวันที่ ๒๕ กันยายน มาตามฟอลคอนและบุตรชาย
ได้รับการช่วยเหลือจากบาทหลวงเยซุอิตพวกเดียวกับสามีของนาง พา
หนีมายังบางกอกโดยปลอดภัยได้สำเร็จ ทำให้เหตุการณ์ต่าง ๆ ยุติลง
ชั่วคราว คงมีแต่การเตรียมการอื่นต่อไป

นายพลฝรั่งเศสและคณะกรรมการสงคราม (Council of
Warfinding) พบปะประชุมกัน การเดินทางถูกขัดขวาง การเผยแพร่
ศาสนาประสบปัญหาเพราะเหตุผลที่เคยช่วยเหลือมาตามและบุตรให้หนี
รอด หลังจากการประชุมกันได้ ๑๒ วัน ฝรั่งเศสจึงยอมแพ้เมื่อวันที่ ๘
ตุลาคม

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พวกฝรั่งเศสนำตัวประกันทั้ง ๒ ขึ้นเรือพร้อม
ทั้งของ ๓๐ กว่าชิ้น มีทหารบนเรือ พาเรือออกไปตอนกลางคืนโดยมีตัว
ประกันทั้งสองที่กักตัวไว้ คือหัวหน้าหรือนายพลฝรั่งเศสและบุตรชายคน
รองของนายพล เมื่อเข้ามาให้เรือพวกทหารเกิดความกลัว พวกอยู่บน
บกต้องขึ้นไปบนเรือคงเหลือแต่บาทหลวงท่านเดียว

ท่านนายพลจอดเรืออยู่ที่สันดอน ๓ วัน และส่งสาสน์มาว่าจะ
จอดรออยู่อีก ๖ วัน ที่เกาะฮอลันดา (Dutch Island) เพื่อรอเรือมา
ติดต่อแต่ไม่ได้รับคำตอบ จึงออกเรือไปเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน

อนึ่ง เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม นายโจเซฟ บาร์พูล (Joseph
Barpoole) ถูกจับกุมใส่โซ่ตรวน และถูกจำคุก มีการทรมาน ทำให้ต้อง
ยอมรับสารภาพเกี่ยวกับสมบัติที่เป็นมรดกของออกญาฟอลคอน
ภายหลังเขายังถูกจำคุกต่อไป

ฯพณฯ โฮดเจอร์ (Hodger) ยังอยู่ที่ละโว้เมื่อตอนเกิดกบฏ ถูก
จับได้ ถูกล่ามโซ่ตรวนหลายวันหลายคืนในเรือกำปั่น มีผู้คุมคอยให้
อาหาร ถูกคณะกรรมการพิจารณาโทษปลดปล่อยเมื่อวันที่ ๓๑

กรกฎาคม และท่านโฮดเจอร์ได้พบหม่อมปาน (Munpann) ผู้เป็นอดีต
ราชทูตไทยไปฝรั่งเศส หลังจากถูกปลดปล่อยได้ปรากฏตัวครั้งแรกที่ตึก
พระคลัง อันเป็นที่ทำงานของหม่อมปาน หลังจากที่เขาได้รับการปล่อย
ตัว หม่อมปานกล่าวกับเขาว่า

“ท่านผู้เป็นชาวอังกฤษซึ่งได้ทำการค้าเป็นท่านแรกที่ตะนาวศรี
ข้าพเจ้าขอพูดว่า ความจริงพวกท่านเป็นฝ่ายผิด และฝ่ายแรกก็ไม่ใช่ว่า
จะไม่ผิดเลย สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ พระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน
โปรดให้ชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการ เช่น คอนสแตนติน ฟอลคอน
ซึ่งได้ถูกพิจารณาลงโทษไปแล้ว ต่อมาภายหลังถ้ามีการติดต่อค้าขายกับ
อังกฤษตามที่เป็นประเพณีนิยม และสิทธิพิเศษที่เคยได้รับมาแต่เดิม ก็
ขอให้เป็นอย่างเดิม”

มิตรจากเมืองเมอร์เกน (Mergen) ผู้มาถึงก่อนที่กระผมจะ
เดินทางจากสยาม ๒ วัน ได้รับการทำโทษอย่างสมควรแล้ว ส่วน
มิสเตอร์เทอร์เดอร์ (Threders) ก็ถูกลงโทษหนักถึงตายด้วยเช่นกัน

คณะเราคิดว่าจะเดินทางต่ออีก ๘ ถึง ๑๐ วัน และระหว่างนี้
กระผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับเกียรติให้ได้พบท่านที่เมืองมัทราส
ตามกำหนดไว้ขณะนี้ และหวังว่าท่านมีสุขภาพสมบูรณ์ทุกประการ

ขอรับใช้ท่านด้วยความเคารพ

William SOAME

(ด้านหลังต้นฉบับแผ่นสุดท้ายมีข้อความว่า

เมืองมะละกา ๒๐ ธันวาคม ๑๖๘๘

จาก มิสเตอร์โซม

ถึงเพื่อนคนหนึ่งในอินเดีย

ว่าด้วยการปฏิวัติในสยาม)

บันทึกทหารฝรั่งเศสนิรนาม

บันทึกของทหารฝรั่งเศสที่มีส่วนรู้เห็นการปฏิวัติในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีอยู่จำนวนหนึ่ง นายทหารฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาพร้อมกับราชทูตลาอูแบร์นั้น นำโดยนายพลเดส์ฟาร์จ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ทั้งบางกอก ลพบุรี สงขลา มะริด ครั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์การปฏิวัติใน ค.ศ. ๑๖๘๘ ขึ้น ต่างก็ประสบชะตากรรมต่าง ๆ และได้บันทึกเรื่องที่เกิดขึ้นในมุมมองของตนไว้ บางฉบับระบุผู้เขียนชัดเจนเช่นบันทึกของนายพลเดส์ฟาร์จที่บางกอก บันทึกของพันตรีโบของที่ลพบุรี บ้างก็เป็นเอกสารนิรนาม แต่จากข้อความในฉบับที่หรือจดหมาย แสดงให้เห็นว่าเป็นนายทหารที่มีส่วนในการต่อสู้กับพระเพทราชา และมีความที่แสดงถึงเหตุการณ์ก่อนการปฏิวัติด้วย ซึ่งรวมทั้งการเมืองภายในราชสำนัก

บันทึกนายทหารฝรั่งเศสนิรนามฉบับหนึ่ง ต้นฉบับไม่พบเป็นภาษาฝรั่งเศส คาดว่าคงสูญหายไป แต่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ และได้พิมพ์ในหนังสือ The Journal of the Siam Society, volume V (part 4) ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๐๘/พ.ศ. ๒๔๕๑ หน้า ๔๑ - ๔๖ ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งนั้นพิมพ์ในชื่อ The Massacre in Siam: After the Death of the King and the vigorous resistance of the French in the Fortress of the Bangkok, written by an Officer of the French troops who served in these fortresses to one of his friend ซึ่งยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยมานานกว่า ๑๐๐ ปี นับเป็นบันทึกที่มีคุณค่ายิ่ง ที่สะท้อนการเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เป็นอย่างดี

*****

การสังหารหมู่ในสยามหลังจากการสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดิน

และการต่อต้านอย่างเข้มแข็งของชาวฝรั่งเศสที่ป้อมใน
ราชอาณาจักร

เขียนโดย นายทหารฝรั่งเศสคนหนึ่งประจำป้อมถึงเพื่อนคนหนึ่ง

คำแปลภาษาไทย

ฯพณฯ ท่าน

เมื่อตอนที่ข้าพเจ้าจากท่านมาเพื่อมายังสยามในฐานะผู้บังคับการ ซึ่งข้าพเจ้าได้พยายามทำหน้าที่อย่างดีที่สุดแล้วนั้น ท่านได้บอกกับข้าพเจ้าให้บอกกล่าวถึงความสำเร็จของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในดินแดนที่แสนไกลนี้ อย่างที่ข้าพเจ้าได้มีจดหมายบอกไปในฉบับก่อน ๆ ก็คงจะทำให้ท่านได้พอใจบ้าง เพราะท่านเองก็ได้ตอบสรรเสริญข้าพเจ้ามา แต่ท่านก็ยังไม่เชื่อว่าชาวประชาชนอันล้าหลังเช่นนี้จะเข้าถึงและตาสว่างในปาฏิหาริย์และความศรัทธาในศาสนาของเราในเวลาอันสั้นได้อย่างไร ข้าพเจ้าขอตำหนิตานว่าท่านเข้าใจผิดไป และขอแจ้งให้ท่านเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินของเราก็ได้ทรงพยายามที่ละน้อยสำหรับงานอันยิ่งใหญ่นี้ และท่านก็จะเห็นพ้องกับข้าพเจ้าว่าดำริต่าง ๆ ทางศาสนาที่ตั้งใจไว้ว่าจะเกิดขึ้นก็เริ่มก่อร่างสร้างตัวแล้ว สวรรค์ก็คงจะประทานสิ่งของจำเป็นต่าง ๆ เพื่อช่วยในการครั้งนี้สำเร็จลงเป็นแน่ นอกจากทุกอย่างจะดำเนินไปด้วยดีแล้ว ดูเหมือนกับว่าศาสนาคาทอลิกในสยามก็ได้ปกครองครอบคลุมประชาชนในอาณาจักรอันกว้างใหญ่นี้ด้วย แต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของผู้ซึ่งทำให้ความรุ่งโรจน์ของพระองค์เป็นที่ประจักษ์ โดยการดลบันดาลสิ่งที่ดีจะเป็นไปไม่ได้สำหรับเรา ทรงมีพระประสงค์ให้เหล่าอริของศาสนาปลุกปั่นสร้างปัญหาใหม่ ๆ ในประเทศนี้ เพื่อที่ว่ากษัตริย์ของพวกเราจะได้ทรงเริ่มงานใหม่อีกครั้ง ขณะที่พระองค์ถูกรุกรานจากอริกลุ่มเดียวกันกับศัตรูทางศาสนาในรัฐของพระองค์เอง

ต่อไปนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

พวกดัตช์ ซึ่งเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ในเรื่องการค้าในสยาม ได้เริ่มเห็นความชัดเจนของพระเจ้าแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่ของพวกเราในการสถาปนาความเชื่อในพระเยซูเจ้า และเห็นว่าพวกบาทหลวงเยซูอิตที่พระองค์ทรงส่งมาเพื่อทำให้พวกกล้าหลังได้เข้ารับ ก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างเอาจริงเอาจัง และบ้างก็เลิกนับถือศาสนาของตนไป รวมทั้งด้วยตัวอย่างอันดีนี้ทำให้เกิดความเชื่อขึ้นว่า พระเจ้ากรุงสยามจะทรงเข้ารับเป็นแน่แท้ และไม่ได้ล้มเลิกจากการเริ่มต้นทุกวิถีทางในการป้องกันความสำเร็จอันยิ่งใหญ่นี้ตลอดระยะเวลาการดำรงพระชนม์ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงมีพระปรีชาญาณอย่างเห็นได้ชัด พวกเขาไม่ประสบความสำเร็จเลยและพยายามแสวงหาผลประโยชน์จากช่วงเวลาที่พระองค์อาจจะดำรงพระชนม์ได้อีกไม่นาน กระทั่งพระองค์เสด็จสวรรคต

พระเจ้ากรุงสยามเริ่มพระประจวบหนักในเดือนพฤษภาคม ๑๖๘๘ ออกพระเพทราชา ขุนนางผู้มีอำนาจมากที่สุดคนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากพวกดัตช์ในการยึดครองราชบัลลังก์ และทำให้ความตั้งใจของเขาสำเร็จลง ซึ่งก็ไม่ยากเกินไปสำหรับเขา เขาเองได้ปฏิเสธตำแหน่งที่สูงที่สุดในอาณาจักร ตามที่พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานให้กับเขาในหลายโอกาส โดยอ้างว่าเขาต้องการอุทิศตนใช้ชีวิตเรียบง่ายกับศาสนาเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด เขาได้รับการยกย่องในตำแหน่งที่สูงสุดในบรรดาพระสงฆ์ ซึ่งเห็นว่าเหตุผลสำคัญที่สุดที่จะเป็นอันตรายต่อสยามก็คือความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นกับศาสนา ดังนั้น เขาควรที่จะต้องขึ้นมาครองบัลลังก์เสียก่อน ความตบอดของพวกเขายังไปไกลถึงกับว่าการรวมตัวกันของประชาชนจำนวนมากเป็นไปเพื่อแต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ด้วย พวกเขาได้อนุญาตให้ผู้คนเดินทางไปตามเมืองต่าง ๆ และป่าวประกาศว่าออกพระเพทราชาเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมที่สุดในบรรดาขุนนางที่ควรจะได้เป็นกษัตริย์ และไม่ใช้เพียงว่ากลุ่มผู้ร่วมคิดการจะได้ตั้งขึ้นมาแล้ว และแผนการนี้อาจไม่สำเร็จลง สิ่งที่ทำให้คนทั่วไปได้แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยก็คือ พวกเขาได้รับความช่วยเหลือจากออกพระผู้นี้ บุตรชายของเขาซึ่งได้ยกย่องขึ้นให้มีตำแหน่งสูงสุดในอาณาจักร ต่อจากเจ้าฟ้าตามสายพระโลหิต หรือในตำแหน่งที่

เรียกว่าออกญา ก็คือ เขามองเห็นความจำเป็นในการทำทุกอย่างตามที่บิดาเขาสนใจ ทั้งจากเพื่อนและจากผู้ใหญ่ เขาได้เขียนจดหมายไปหาคนคนหนึ่ง และได้ไปเยี่ยมค่านับคนอื่นแบบลับ ๆ เขาได้แสดงให้คนทั่วไปเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินยังทรงยึดมั่นในศาสนาอยู่ และได้บอกให้ทุกคนรู้ว่าพวกเขาถูกกดขี่จาก ม.กองสต้องซ้อย่างเลวร้าย ทั้งได้บอกให้ทุกคนทราบว่าจะเกิดอันตรายอย่างไร หากผู้ที่จะได้สืบราชบัลลังก์จะเป็นจริงขึ้นมา เพราะว่า ม.กองสต้องซ ก็จะเป็นผู้มีอำนาจเพียงผู้เดียว

มาตรการทุกชนิดได้รับการปฏิบัติ ในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินทรงพระประชวรหนักมากขึ้น กระทั่งว่าจะสวรรคตเป็นแน่ ออกพระเพทราชาซึ่งเป็นผู้นำชายฉกรรจ์กว่า ๑๕,๐๐๐ คน และพรรคพวกของบุตรชายของเขาก็ได้เข้าล้อมทางเข้าทุกทางของพระราชวัง ขุนนางทั้งหลายถูกจับกักขังเอาไว้หลายวัน โดยอ้างว่าเป็นธรรมเนียมเมื่อพระเจ้าแผ่นดินกำลังจะสวรรคต ก็จำเป็นที่จะต้องจุกช่องล้อมวงเพื่อรักษาความปลอดภัยให้กับขุนนางผู้ใหญ่ ดังนั้นพวกขุนนางทั้งหลายจึงไม่ได้มีปฏิกริยาโต้ตอบกับออกพระท่านนี้

ม.กองสต้องซ ซึ่งรู้แผนการของออกพระผู้นี้ดี ก็มีได้ละเลยในการกำจัดการพวกกบฏนี้ทั้งโดยกำลังและพยายามจะจับกุมหัวหน้าพวกกบฏให้ได้ เพื่อการนี้ เขาจึงได้ให้รวมกลุ่มพวกคาทอลิก และส่งข่าวด่วนไปยัง ม.เดส์ฟาร์จ เจ้าเมืองบางกอก ให้ขึ้นมาช่วยเหลือเขา พร้อมทั้งนำกองทัพทหารขึ้นมาด้วย แต่ทว่า ม.เดส์ฟาร์จ ได้ข่าวลือมาจากพวกกบฏมาแล้วว่า เขาจะสามารถนำทหารติดตัวออกไปได้เพียงเล็กน้อย ซึ่งก็ไม่สามารถจัดการอะไรกับหัวหน้ากบฏได้ และว่าพวกคริสตชนก็ไม่มีที่ลี้ภัยที่จะหลบหนีจากการจับกุมได้ เขาจึงตัดสินใจแก้ปัญหาโดยอยู่กับที่ไม่ไปไหน และส่งสารไปยัง ม.กองสต้องซ ว่า เขายินดีให้ที่หลบภัยแก่ ม.กองสต้องซ และครอบครัว รวมทั้งชาวคาทอลิกทุกคนในบางกอก เพราะเขาเชื่อว่าผีซาดานตนนี้มีอำนาจมากนัก ทว่าก่อนที่สารนี้จะส่งถึงอยุธยา เมื่อผู้ปฏิวัติเห็นว่าเขามีพลังอำนาจเพียงพอ และเห็นว่า ม.กองสต้องซ ไม่มีอำนาจที่จะต่อต้านเขาแล้ว เขาก็ไม่รีรอใดใด และ

ประกาศอย่างเปิดเผยว่าเขาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จากนั้น เขาก็ไปจับกุม
โอรสบุญธรรมของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน แล้วลับเป็นขึ้น ๆ อย่าง
โหดร้ายทารุณ ม.กองสตีงซ์ก็ถูกจับในเวลาเดียวกัน ในขณะที่มีอาวุธอยู่ใน
มือ พร้อมด้วยชาวคริสต์อีกหลายคนที่อยู่ในเหตุการณ์ก็ถูกฆาตกรรม
เช่นเดียวกันด้วย

หัวหน้าภูกผู้นี้ เมื่อแรกที่ประสบความสำเร็จก็ยิ่งทำให้ความ
โกรธของเขาทวียิ่งขึ้น ก็ได้จับพระอนุชาทั้ง ๒ ของพระเจ้าแผ่นดินสำเร็จ
โทษในคุกกำมะหยี่ ทุบด้วยท่อนจันทน์ จากนั้นก็ไปยึดบ้านของ ม.
กองสตีงซ์ ที่ซึ่งทั้งบุตรและคนรับใช้จำนวนมากก็ถูกจับกุมเข้าคุก
มาตามกองสตีงซ์ซึ่งบุตรชายของหัวหน้าภูกผู้นี้ติดตามใจตกหลุม
รักเธอหลายครั้งหลายหน และปรารถนาจะได้นางเป็นภรรยา ถึงกับเคย
สัญญาว่าจะยกนางขึ้นเป็นเมียเอก แต่นางก็ปฏิเสธข้อเสนอนี้ ท้ายที่สุด
แล้ว ผู้เยี่ยมโทษคนนี้ก็เห็นว่าไม่มีหนทางใดจะยึดยื้อนางได้แล้ว จึงส่ง
นางไปเป็นทาส ฆาตกรรมนางอย่างสาหัส จนนางเองแขนหัก ซึ่งยังจับนาง
กับบุตรโยนเข้าไปในโรงช้าง ซึ่งต่อมา นายทหารฝรั่งเศสจะได้เข้า
ช่วยเหลือ และพานางพร้อมกับลูกมายังเมืองบางกอก

ผู้คนก็เดินทางไปยังสามเณราลัย และไปหาบาทหลวงเยซุอิต
หลังจากถูกปล้นสะดมทุกอย่างที่พวกเขามีแล้ว ก็จับควบคุมขังอย่าง
โหดร้ายทารุณ ไม่ให้ใครหยิบบิ้นความช่วยเหลือใดใดทั้งสิ้น

พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ทรงถูก
กักขังอยู่ในพระราชวัง ในเงื้อมมือของศัตรู ก็ทรงขอให้หัวหน้าภูกนำ
พระราชทรัพย์มาให้ และพระราชทานเงินให้บาทหลวงเยซุอิตคนละ ๕๐
เอควาล์ พระองค์ทรงโทมน์สมากเมื่อทอดพระเนตรเห็นว่า เหล่า
บาทหลวงเยซุอิตที่เจ็บป่วยก็ถูกฆาตกรรม ทรงทุกข์มากกว่าโรคที่รุมเร้าจน
เสด็จสวรรคตเสียอีก จากนั้น ผู้ปฏิวัติก็ขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นพระเจ้า
แผ่นดินพระองค์ใหม่ หลังจากนั้น ก็ให้สัญญาว่าจะสถาปนาเสรีภาพ
และการนับถือศาสนาของชาวสยามขึ้น พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ทรงคิด

ขับไล่ชาวฝรั่งเศสให้ออกไปจากอาณาจักรของพระองค์ รวมทั้งกำจัด
กลุ่มคนโปรดของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนและ ม.กองสต้องซ์

พวกเราต้องถอนกำลังออกจากป้อมเมืองบางกอก พวกเราเองก็
ถูกชาติต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อาณาจักรสยามโจมตี ป้อมปราการของเราก็ถูกโอบล้อมด้วย
ป้อมเล็ก ๆ ๘ ป้อม ที่สร้างขึ้นในระยะวิถีกระสุนปืนใหญ่ มีอาวุธ ทั้งปืน
และระเบิดครบ ซึ่งพวกสยามได้รับมาจากพวกดัตช์ซึ่งจะสามารถโจมตี
พวกเราได้ พวกเรากลัวว่าคลังกระสุนของพวกเราที่สร้างด้วยไม้จะถูกไฟ
ไหม้ แต่อย่างไรก็ตามเราก็ได้ยิงต่อสู้ทำลายฝ่ายพวกเขาลงไปบ้าง ความ
เดือดร้อนที่พวกเขาได้รับเมื่อเห็นความพินาศของงานก่อสร้างในเวลาอัน
สั้นทำให้เขาโกรธจัด และจับท่านสังฆราชและชาวฝรั่งเศสเข้าคุกใน
อยุธยา และเชื่อว่าหากเรายังคงยิงต่อสู้อีก เขาก็จะฆ่าพวกนี้เป็นกลุ่มแรก

แม้ว่าความฉลาดของพวกเขาก็จะประสบความสำเร็จที่ทำให้เรา
ไม่ยิงต่อสู้บ่อยขึ้น และแม้ว่าป้อมปราการของเราก็จะถูกโจมตีจากฝั่ง
พื้นดิน เราก็สามารถต่อต้านได้นานถึง ๕ เดือน กับ ๔ วัน หลังจากที่เรา
ขาดกระสุน ท่านสังฆราชที่ถูกจับก็ได้รับความช่วยเหลือ และชาวสยามก็
จัดหาสิ่งของทุกอย่างที่จำเป็นให้เรา เพื่อลำเลียงสัมภาระออกไปยังปาก
แม่น้ำ ซึ่งเรือออริฟลามม์ ซึ่งเป็นเรือรบหลวงพร้อมอาวุธปืน ๕๐
กระบอก ของพระเจ้าแผ่นดินทอดสมรออยู่ มีการแลกเปลี่ยนตัว
ประกันบนเรือ หลังจากมีการยิงต่อสู้และขัดขวางกันแล้ว พวกเราก็ออก
จากบางกอกไป

ส่วนเมืองมะริดนั้น ถูกโจมตีโดยพวกกลุ่มเดียวกัน และ ม.บรูอง
ซึ่งบังคับบัญชาเมืองมะริด มีทหารรักษาการณ์อยู่เพียง ๓๐ นายเท่านั้น
ก็ได้ป้องกันตนเองอย่างเข้มแข็ง บางครั้งลูกปืนใหญ่ก็โจมตีเข้ามา ทำให้
เขาตัดสินใจออกจากป้อมเมืองพร้อมด้วยทหารติดอาวุธพร้อม เขาได้
ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความกล้าหาญ พยายามฝ่าฟันวงล้อมศัตรู หนีออกมา
ได้ เขาเดินทางไปถึงชายทะเล และพบเรือใบเล็ก ๒ ลำ เล่นผ่านมา จึง
ใช้โดยสารไปยังเมืองปอนดิเชรี พร้อมด้วยนายทหาร ๒๐ นาย และ
บาทหลวงเยซุอิตที่นำสงสารจำนวนหนึ่ง ม.เดส์ฟาร์จ เดินทางถึงเมืองนี้

หลังจากนั้นพร้อมด้วยกองทหารและได้ส่ง ม.โบซอง ไปยังฝรั่งเศสโดย
อาศัยเรือ ลา นอร์มองด์ เพื่อนำข้อมูลเรื่องการปฏิวัติที่เกิดขึ้นถวาย
พระเจ้าแผ่นดิน โดยได้รับคำสั่งให้ผ่านไปทางแหลมกู๊ดโฮป เพื่อคอยแจ้ง
เตือนเรือฝรั่งเศสไม่ให้เดินทางมายังสยาม

จากจดหมายของพ่อค้าอังกฤษและทหารฝรั่งเศสนิรนาม สามารถวิเคราะห์
เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้หลายประเด็น โดยหากพิจารณาว่าเหตุการณ์การปฏิวัติเริ่มต้นเมื่อ
พระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์สำเร็จโทษพระปีย์ ฟอลคอน ในราวเดือนพฤษภาคม ก็
จะสามารถแบ่งช่วงเวลาของเหตุการณ์โดยรวมได้ ๓ ช่วงคือ

๑. เหตุการณ์ก่อนการปฏิวัติ

จดหมายพ่อค้าอังกฤษชี้ให้เห็นชัดเจนว่าตั้งแต่ต้น ค.ศ. ๑๖๘๘/ พ.ศ. ๒๒๓๑
เป็นต้นมา สภาพการเมืองภายในของราชสำนักอยุธยาอยู่ในสภาวะระส่ำระสาย
เพราะสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวร สอดคล้องกับที่บาทหลวงเดอ
แบส (De Bèze) ระบุว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้นทรงมีพระสุขภาพไม่ค่อยจะ
สมบูรณ์ โดยประชวรด้วยพระโรคไอบีตมาได้ ๔ - ๕ ปีแล้ว ได้ล้มประชวรลงหนักกว่า
ปกติในเดือนกุมภาพันธ์” และผู้ที่มีอำนาจขึ้นมาก็คือออกพระเพทราชา ที่จัดการ
วางแผนรวมอำนาจต่างๆ เข้ามาที่ตน เดอ แบส เองก็ระบุว่าพระเพทราชาได้มาหา
บาทหลวงเดอ แบสบ่อยครั้งเพื่อรายงานพระอาการประชวรของสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช และ “เขาได้แพร่ข่าวพระอาการประชวรออกไปสู่ประชาชนพลเมือง อันเป็น
การย่ำคำพยากรณ์ให้หนักแน่นขึ้นอีกว่าจะเกิดการจลาจลขึ้นในตอนต้นเดือนเมษายน
เป็นแน่แท้” เอกสารจดหมายพ่อค้า และทหารฝรั่งเศสนิรนามยังเปิดเผยให้เห็นกลุ่ม
อำนาจต่าง ๆ คือกลุ่มของพระปีย์ พระราชโอรสบุญธรรมที่คาดว่าตนจะได้เป็นกษัตริย์
กลุ่มของฟอลคอนที่คาดว่าทหารฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาใหม่จะเป็นผู้สนับสนุนตน
กลุ่มของเจ้าฟ้าน้อย เจ้าฟ้าอภัยทศ ที่คาดว่า เป็นผู้สืบราชบัลลังก์ตามกฎหมายเถียรบาล
และเจ้าฟ้าหญิงพระราชธิดา ซึ่งหมายถึงเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ ที่ดูเหมือนว่าจะ
ทรงสนับสนุนพระเพทราชาเพราะความชิงฟอลคอน จดหมายของพ่อค้าอังกฤษจึง

สรุปว่า “ต่างฝ่ายก็พยายามหาสมัครพรรคพวกในราชสำนัก และรวบรวมกำลังไพร่พลตามหมู่บ้านต่าง ๆ”

ส่วนของฝรั่งเศสเอง ก็เกิดความลังเลตั้งแต่ที่เริ่มเดินทางเข้ามาถึงสยาม นายพลเดส์ฟาร์จผู้คุมกองกำลังทหารฝรั่งเศส ที่ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ให้มาตั้งกองทหารที่สยามและใช้กองกำลังหากเกิดเหตุร้ายแรงขึ้น รวมทั้งอนาคตก็มีแผนการยึดครองดินแดนสยามให้เป็นของฝรั่งเศส แต่เมื่อพลคอนเห็นว่าอำนาจของฝรั่งเศสไม่ได้อยู่ในมือของตนก็พยายามจะใช้อำนาจในสยามทำให้ทหารฝรั่งเศสอยู่ในอันตราย เมื่อเกิดข่าวลือเรื่องการปฏิวัติขึ้นมา พลคอนได้ส่งจดหมายขอให้นายพลเดส์ฟาร์จนำกองกำลังทหารจำนวนหนึ่งจากเมืองบางกอกขึ้นมาตั้งเมืองลพบุรี

กองทหารที่บางกอกมีจำนวน ๔๐๐ กว่านาย กำลังเร่งสร้างป้อมปราการตามแผนผังป้อมที่วิศวกรฝรั่งเศส เดอ ลา มาร์ (De la Mare) ได้วาดแผนผังไว้ แต่ก็ประสบกับปัญหาต่าง ๆ มาก ทั้งอาหารที่ขาดแคลน หรือสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่ไม่เอื้อต่อการทำงานมากนัก ขณะเดียวกันกระแสข่าวการปฏิวัติและความไม่พอใจของชาวสยามต่อการปรากฏตัวของทหารฝรั่งเศสก็ยิ่งทำให้เกิดความหวาดระแวงไปทั่ว พระเพทราชาใช้ยุทธวิธีในการแบ่งจำนวนทหารฝรั่งเศสออกเป็นส่วน ๆ เช่นให้นายทหาร เดอ บรูอง (De Bruant) พร้อมทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งไปประจำที่มะริด และขอให้ทหารอีกกลุ่มหนึ่งไปปราบปรามโจรสลัดในน่านน้ำ เช่นนี้เท่ากับว่าจำนวนทหารฝรั่งเศสในอันตรายของนายพลเดส์ฟาร์จมีจำนวนน้อยลงมาก เมื่อต้องเดินทางไปละไว้ตามคำสั่งของพลคอน นายพลเดส์ฟาร์จจึงแบ่งรับแบ่งสู้เช่นกัน

๒. เหตุการณ์เมื่อพระเพทราชาปฏิวัติ

จดหมายของวิลเลียม พอค้ำอังกฤษเปิดเผยว่าเมื่อพลคอนขอให้นายพลเดส์ฟาร์จเดินทางมาละไว้พร้อมทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งเพื่อเป็น “ทหารรักษาตัว” มากกว่า “ทหารรักษาพระองค์” นั้น นายพลเดส์ฟาร์จกลับฟังคำของบาทหลวงฝรั่งเศสที่อยู่อยุธยาว่าให้กลับไปบางกอกดีกว่าที่จะเดินทางขึ้นไปละไว้เพราะมีข่าวลือว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตแล้ว แม้วานายพลเดส์ฟาร์จจะลั้งใจ แต่ก็ยังขึ้นไปพบพระเพทราชาที่เมืองลพบุรีพร้อมด้วยบุตรชาย พระเพทราชาเห็นว่านายพลเดส์ฟาร์จควรจะนำกองทหารฝรั่งเศสขึ้นมาที่ละไว้เพื่อเป็นทหารรักษาพระองค์

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แม้ว่าที่จริงแล้วก็คือการปิดล้อมอำนาจทหารฝรั่งเศสทั้งหมด นายพลเดส์ฟาร์จยอมที่จะกลับลงไปบางกอกเพื่อนำทหารกลับขึ้นมาโดยทิ้งบุตรชายไว้เป็นตัวประกัน จดหมายทหารฝรั่งเศสนิรนามบันทึกจำนวนไพร่พลที่สังกัดของพระเพทราชาไว้ว่ามีมากถึงกว่า ๑๕,๐๐๐ คน และได้ดำเนินแผนการปิดล้อมพระราชวังไว้ขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวรหนักแล้ว

จดหมายวิไลยประทุเหตุการณ์เริ่มต้นของการกำจัดฝ่ายตรงข้ามของพระเพทราชาว่า พระปีย์ ถูกสำเร็จโทษในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม เพราะพบว่าพระปีย์ได้คิดการกบฏและมีชื่อบุคคลร่วมกบฏ แต่บันทึกของพันตรีโบของ (Beauchamp) ว่า พระปีย์ถูกสำเร็จโทษในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม หลังจากนั้นฟอลคอนจึงถูกจับสำเร็จโทษ ซึ่งจดหมายของวิไลยระบุว่าฟอลคอนถูกจับในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม เวลากลางคืนนั่นเอง และนำตัวไปประหารชีวิตโดยฟันคอ หั่นร่างกายเป็น ๒ ส่วน ฝังไว้ ข้อมูลเรื่องวันที่ฟอลคอนถูกจับสำเร็จโทษนี้ใกล้เคียงกับเอกสารของเดอ ลา ตูช (De la Touche) ว่าฟอลคอนถูกจับในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พร้อมกับทหารฝรั่งเศสอีก ๓ นาย ที่ถูกล่อลวงให้เข้าไปในพระราชวังเมืองลพบุรีโดยอ้างว่าเป็นพระราชโอรงการครั้งในเดือนมิถุนายน พระเพทราชาก็กำจัด เจ้าฟ้าอนุชา ๒ พระองค์ แล้วจึงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ หลังจากนั้นในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต บาทหลวงเดอ แบส บันทึกข้อมูลที่สอดคล้องกันประการหนึ่งว่า “ก่อนสวรรคตของในหลวงไม่กี่วัน เพทราชาได้มีบัญชาให้สำเร็จโทษพระอนุชาธิราชทั้งสองพระองค์เสีย สรรค์ดีเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติการณ์อันอาบเลือดนี้ และกระทำได้ง่ายเกินกว่าที่ขุนนางผู้นี้จะได้คาดคิดเสียอีก” หลังจากนั้นพระเพทราชาก็ขึ้นครองราชย์ ที่น่าสนใจคือเอกสารทหารฝรั่งเศสนิรนามที่ระบุว่า “หัวหน้ากบฏผู้นี้ เมื่อแรกที่ประสบความสำเร็จก็ยิ่งทำให้ความโกรธของเขาทวียิ่งขึ้นก็ได้จับพระอนุชาทั้ง ๒ ของพระเจ้าแผ่นดินสำเร็จโทษในอุ้งกำมะหยี่ ทบด้วยท่อนจันทน์ จากนั้นก็ไปยึดบ้านของ ม.กองสต็องซ์ ที่ซึ่งทั้งบุตรและคนรับใช้จำนวนมากก็ถูกจับกุมเข้าคุก”

๓. เหตุการณ์หลังการปฏิวัติ

หลังจากกำจัดบุคคลต่าง ๆ แล้ว เหลือเพียงทหารฝรั่งเศสที่ยังคงอยู่ในสยาม แต่ก็คงไม่ใช่สิ่งที่พระเพทราชากังวลใจอีกต่อไป เพราะอำนาจทั้งหมดได้กลับเข้ามาสู่พระองค์แล้ว นโยบายของพระองค์จึงผันแปรไปสู่การประนีประนอมและเอื้อให้ทหารฝรั่งเศสเดินทางออกไปจากอาณาจักรได้ง่ายขึ้น เช่นจัดหาเรือและเสบียงอาหารให้ แม้ว่าจะมีการปะทะกันบ้างที่ป้อมเมืองบางกอกก็ตาม

อย่างไรก็ดี มีกรณีของมาตามพอลคอนที่หลบหนีลงมาจากเมืองละโว้และปรารถนาจะเดินทางกลับไปฝรั่งเศสพร้อมกับบุตรชายที่รอดชีวิต มีทหารฝรั่งเศสบางนายให้การช่วยเหลือพามาถึงป้อมเมืองบางกอก บาทหลวงเดอ แบลส ว่ามาตามพอลคอนเดินทางมาถึงป้อมในวันที่ ๔ กันยายน แต่จดหมายของวิลเลียมระบุว่าประมาณวันที่ ๒๕ กันยายน ซึ่งล่าช้ากว่ามาก จดหมายฝรั่งเศสนิรนามฉบับหนึ่งว่านางพร้อมลูกชายเดินทางมาถึงบางกอกในวันที่ ๔ ตุลาคม และในวันที่ ๗ ตุลาคม ได้มีการประชุมร่วมกันของเหล่าทหารฝรั่งเศสว่าจำดำเนินการอย่างไรในกรณีของมาตามพอลคอน ซึ่งผลที่สุดแล้วฝรั่งเศสได้ส่งตัวนางกลับคืนให้สยาม เพื่อว่าทหารฝรั่งเศสเองจะได้ออกไปจากอาณาจักรได้อย่างปลอดภัย

หลังจากการตกลงทุกอย่างแล้ว ฝรั่งเศสก็เตรียมพร้อมที่จะออกเดินทางไปจากสยาม โดยมีตัวประกันของทั้งสองฝ่ายไปบนเรือด้วย หลังจากที่อยู่ออกไปพ้นปากน้ำและแล่นลงไปถึงคาบสมุทรมก็แลกเปลี่ยนตัวประกันและเรือฝรั่งเศสก็ได้แล่นออกไปในวันที่ ๓ พฤศจิกายน ปี ๑๖๘๘ นั้นเอง

พ่อค้าวิลเลียมจบจดหมายของตนด้วยการเล่าว่ามีสเตอร์โฮดเจอร์ (Hodger) ได้พบออกพระวิสุทสุนทร (ปาน) หรือที่เอกสารเรียกว่าหม่อมปาน (Munpann) ในช่วงเวลาที่เกิดการปฏิวัติแผ่นดิน ออกพระวิสุทสุนทรมีหน้าที่แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างสยามกับฝรั่งเศส เพราะมีความคุ้นเคยและได้รับความเคารพจากทั้งสองฝ่ายมาก ออกพระวิสุทสุนทรได้อธิบายว่าเหตุการณ์การปฏิวัติที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความผิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลย แต่ผิดทั้งสองฝ่าย กระนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นแล้วและพอลคอนก็ถูกสำเร็จโทษไปแล้ว จึงไม่มีเหตุอันใดที่บริษัทการค้าของอังกฤษจะยุติกิจการการค้าลง ขอให้มีการค้าขายดังเช่นเดิม นี่อาจเป็นภารกิจสำคัญของ

ออกพระวิสุทสุนทรในการแก้ต่างและแก้ไขปัญหาคาใจให้กับประเทศต่าง ๆ ที่เคยเป็นไมตรีกับราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย

สรุปได้ว่าทั้งจดหมายของวิลเลียม โชม พ่อค้าอังกฤษ และบันทึกของทหารฝรั่งเศสนิรนามที่เขียนขึ้นในปลาย ค.ศ. ๑๖๘๘/ พ.ศ. ๒๒๓๑ นั้น เป็นข้อมูลประจักษ์พยานที่น่าสนใจที่อาจได้รับข้อมูลมาจากพ่อค้าต่างชาติที่รู้เห็นเหตุการณ์จริง มีข้อมูลบางประการยืนยันประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับหลักฐานอื่น ๆ รวมสมัย และเป็นการเปิดพรมแดนการใช้เอกสารอังกฤษที่มีคุณูปการต่อประวัติศาสตร์ไทยได้อีกขึ้นหนึ่ง ทั้งเป็นสิ่งที่ยืนยันว่ายังมีหลักฐานต่างชาติอีกเป็นจำนวนมากที่รอคอยการศึกษา ค้นคว้าเพื่อประโยชน์ในอนาคต

*****

บรรณานุกรม

กาญจณี ละอองศรี และธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ). ลิ้มโคตรแห่งากีเฝ้าแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๔

คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และวุฒิชัย มูลศิลป์ (บรรณาธิการ). อนุสรณ์ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, ๒๕๒๑

เดส์ฟาร์จ, นายพล. ชิงบัลลังก์พระนารายณ์ แปลโดยปรีดี พิศภูมิวิถี. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๑

เดอ แบส. บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอ แบส เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของก๊องสตังซ์ ฟอลคอน. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๕๐

นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓

โบซอง, พันตรี. หอกข้างแคร่ แปลโดยปรีดี พิศภูมิวิถี. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๔

ปรีดี พิศภูมิวิถี. การปฏิวัติในสยามปี ๑๖๘๘ ในทัศนะของนายทหารฝรั่งเศส. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาฝรั่งเศสศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. “๓๓๒ ปี ปฏิวัติสมเด็จพระนารายณ์ฯ ในจดหมายพ่อค้าอังกฤษ” ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๓ หน้า ๑๒๑ – ๑๓๕

“A Contemporary Letter by an English Merchant about the crisis in Siam” ในสยาม
สมาคม ฉบับที่ ๘๐ เล่มที่ ๑, ๑๙๙๒

“The Massacre in Siam: After the Death of the King and the vigorous resistance of
the French in the Fortress of the Bangkok, written by an Officer of the French
troops who served in these fortresses to one of his friend” in **The Journal
of the Siam Society**, volume V (part IV), 1908

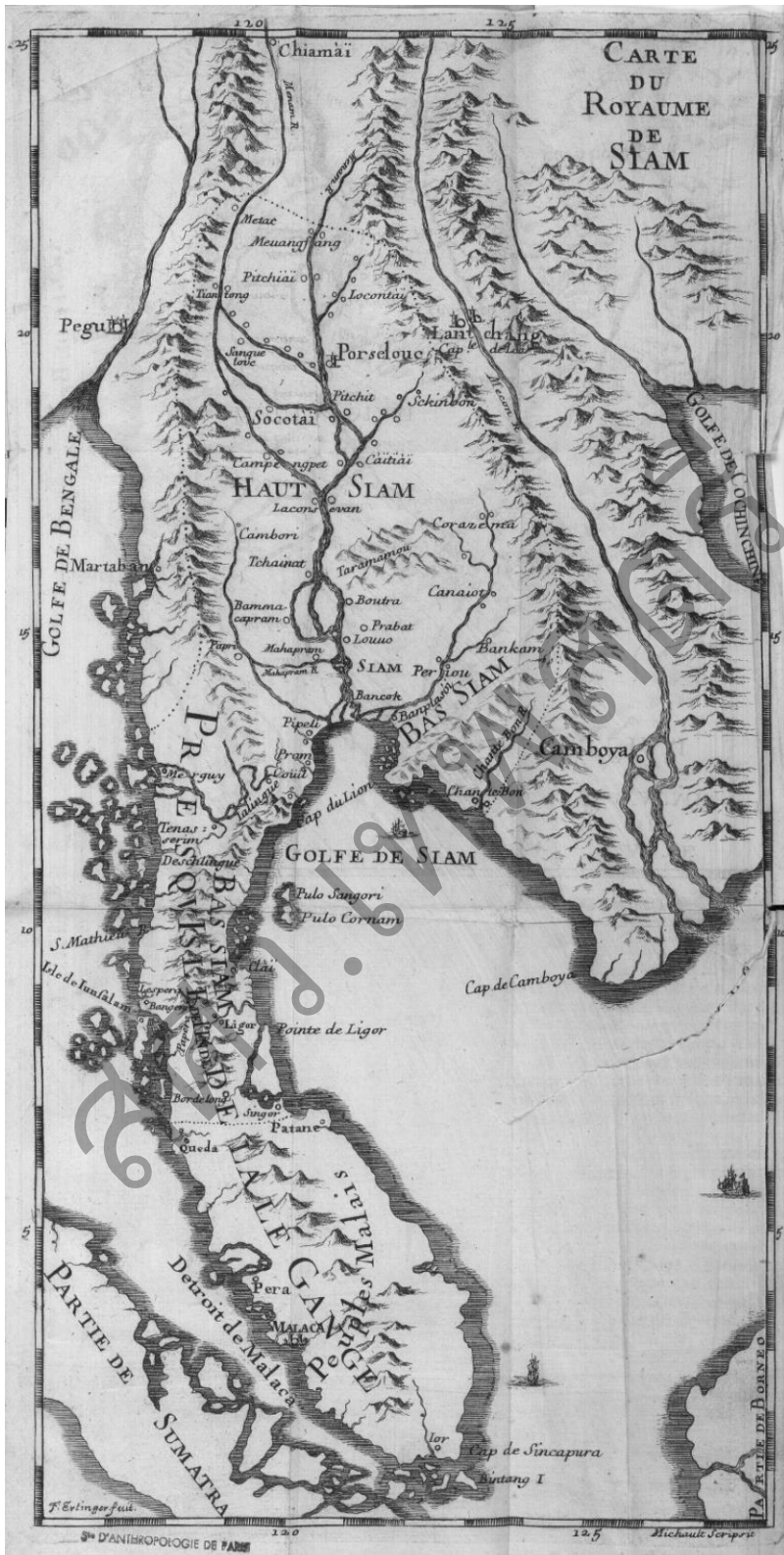
ศศว.เทพสตรี

สศว. เทพสถิต

ภาคผนวก
พระนครศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่าการค้า
และความหลากหลายทางวัฒนธรรม*

---

* ตัดตอนและปรับปรุงจากบทความวิจัยเรื่อง พระนครศรีอยุธยา ๔.๐: การเปลี่ยนแปลงเชิงมิติวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคมของหน่วยบริหารจัดการและส่งเสริมผลลัพธ์ (ODU) แผนงานคนไทย ๔.๐ สนับสนุนโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (ว.ช.)

บทนำ

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ “เมืองที่เป็นเกาะล้อมรอบด้วยแม่น้ำ” ในสายตาของชาวต่างชาติและคนไทยก็คือสภาพของพระนครศรีอยุธยา เมืองที่มีการบริหารจัดการน้ำอย่างคุ่มค่าและถูกกาลละ ลักษณะทางกายภาพนี้ ก่อให้เกิดการอพยพมาตั้งถิ่นฐานและการไหลบ่าของประชากร ทั้งประชากรในภูมิภาคและต่างชาติ เกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่ยากจะจำแนกได้ถึงที่มาที่แท้จริง เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนผ่านสิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นจุดขายที่แข็งแกร่งของพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างเม็ดเงินจำนวนมหาศาลให้กับพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบันล้วนแล้วแต่อาศัยต้นทุนมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้รังสรรค์ไว้ในกาลก่อน

ในแง่ของประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานบันทึกทั้งที่เป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร และเอกสารประเภทตำนานเรื่องเล่า (ซึ่งจะมีประโยชน์ในเชิงการผลิตนวัตกรรมการท่องเที่ยวได้) ตามบันทึกที่ปรากฏในเอกสารของชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่อาศัยที่พระนครศรีอยุธยาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ล้วนเป็นความประทับใจทางกายภาพของสภาพภูมิประเทศเป็นลำดับแรก และความมีเสรีภาพในการดำรงชีวิต ความเป็นมิตรของเจ้าเมืองหรือคนในท้องถิ่นที่แสดงต่อชาวต่างชาติ ถึงแม้จะเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ที่พวกเขาได้มาพำนักก็ตาม

เมื่อเมืองเกิดขึ้น ย่อมมีการจัดระบบเมืองทั้งในด้านกายภาพและการบริหาร ภายใน กายภาพของเมืองคือการจัดสรรพื้นที่ใช้สอยภายในที่จะสอดคล้องกับหลักของการปกครองที่ผู้ปกครองมีคติของพุทธ-เทวราช ผสมอยู่ จึงเกิดพื้นที่เฉพาะของพระราชวังที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินและวัดสำคัญที่เป็นหลักความเชื่อความศรัทธาของเมือง แล้วจึงเป็นส่วนที่ตั้งบ้านเรือนผู้คน ชุมชน กระจายกันออกไปเป็นปริมาตร ส่วนระบบการปกครอง กฎหมาย ความเชื่อ ที่จะเป็นบรรทัดฐานของสังคมนั้นก็จะเกิดขึ้นไปพร้อมๆ กันด้วย แต่ทั้ง ๒ ส่วนจะเอื้อซึ่งกันและกัน และจะสังเกตได้ว่าพระนครศรีอยุธยามีความพิเศษกว่าเมืองอื่น ๆ ที่ไม่เคยย้ายที่ตั้งของเมืองเลยนับแต่ พ.ศ. ๑๘๘๓ ที่สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นมา

กว่า ๔ ศตวรรษที่พระนครศรีอยุธยาสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์โลกในหลายมิตินั้น สิ่งที่เป็นผลมาถึงปัจจุบันก็คือ

ร่องรอยมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏเป็นรูปธรรมเช่นวัดวาอารามต่าง ๆ พระพุทธรูป เนื้อหาในพระราชพงศาวดาร ตัวยกกฎหมาย และสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น โลกทัศน์ ความเชื่อ ตลอดจนคุณธรรมต่าง ๆ จนกลายเป็นสิ่งที่ผู้คนในปัจจุบันได้ศึกษา ชิมชับ และเรียนรู้จากการท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ พระนครศรีอยุธยาทั้งด้านกายภาพ นับแต่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้เมืองถูกบุกรุก โบราณสถานเสียหาย เสื่อมโทรม และยิ่งไปกว่านั้นก็คือการขาด ความรู้เกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยาที่ถูกต้อง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพระนครศรีอยุธยาจากอดีตสู่ปัจจุบัน: เอกลักษณะจากแผนที่ อยุธยา

ภูมิภาคตะวันออก เป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวตะวันตกมานับแต่ก่อนคริสตกาล แม้ว่าการรับรู้อาจบิดผันไปจากข้อเท็จจริง เพราะข้อมูลที่ได้รับเป็นเพียงบางส่วนหรือ ได้รับการบอกเล่าเป็นทอด ๆ จากพ่อค้าที่เดินทางผ่านไปมา แผนที่โลกในยุคแรกอาจ ไม่มีชื่อของสยามหรืออยุธยา เพราะไม่เป็นเมืองที่รู้จักในฐานะเมืองท่าทางทะเล กระทั่งราว พ.ศ. ๒๐๐๒ จึงปรากฏชื่อของเมืองเซโน (Sceno) หรือซิแอร์โน (Scierno) ในแผนที่ของฟรา เมาโร (Fra Mauro) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสยาม ตามชื่อเชอนินาวาร์ (Shahr Nav) ที่ชาวเปอร์เซียเรียกขาน (ธวัชชัย, ๒๕๔๙: ๒๓) นับจากนั้นเป็นต้นมา ดูเหมือนว่าจะมีชุดความรู้เรื่องเมืองอยุธยาที่ได้รับการผลิตซ้ำอยู่หลายครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อยุธยาอยู่ในความสนใจของชาวตะวันตก ซึ่งประเด็นสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ ของอยุธยาก็คือภูมิศาสตร์ที่ตั้ง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ต่างไปจากเมืองอื่น ๆ ทั้งใน ภูมิภาคเดียวกันและภูมิภาคอื่น

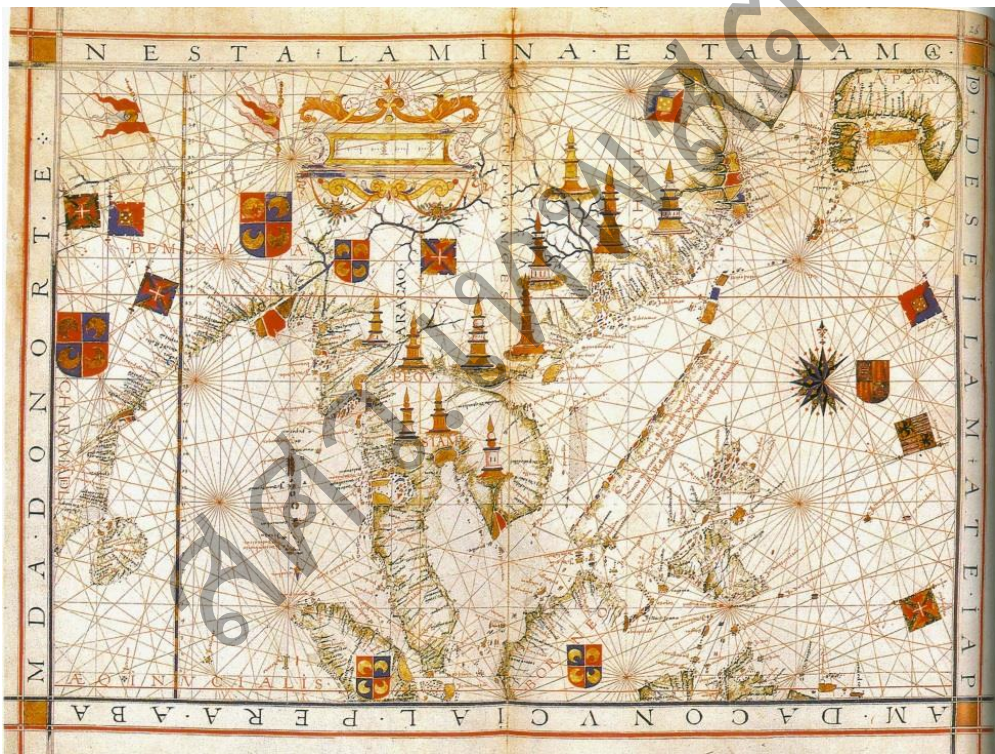
อนึ่ง การให้ความสำคัญและความสนใจเกี่ยวกับแผนที่ของอยุธยานี้ปรากฏมา นานแล้ว ทั้งนักวิชาการไทยและเทศ ต่างเห็นพ้องกันว่าแผนที่เป็นหลักฐานขั้นต้นที่ สำคัญประเภทหนึ่งที่มีเพียงแค่การบันทึกสภาพของเมืองเท่านั้น แต่แสดงให้เห็นความ สนใจของผู้บันทึกและประโยชน์อันจะเกิดขึ้นจากแผนที่ด้วยว่าได้นำไปใช้ในกิจการใด เช่นการค้า การเดินเรือ การทหาร เป็นต้น ในประเทศไทยนั้นพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำรวจแนวแม่น้ำลำคลองเก่า และจัดตั้งกรมแผนที่ขึ้น เฉพาะเมืองอยุธยา พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)

สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าช่วงเวลา พ.ศ. ๒๔๔๖ – พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการศึกษา แผนที่อยุธยาอย่างเป็นระบบ และเป็นฐานการพัฒนาการทำแผนที่เมืองในสมัยต่อมา แม้ว่าแผนที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์จะเน้นการโบราณคดี ที่ตั้งของวัดต่าง ๆ มากกว่าการศึกษาการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ก็ตาม นอกจากนี้ ผู้สนใจอาจศึกษาตัวอย่างบทความเรื่อง Krung Kao: The Old Capital of Ayutthaya ของ Larry Sternstein (Larry, ๑๙๖๕) บทความของ ดร.สุเมธ ชุมสาย เรื่อง The Reconstruction of the City Plan of Ayudhaya (Sumet, ๑๙๗๐) และภาพแผนที่กรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในแผนที่ชาวต่างชาติที่ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช (ธวัชชัย, ๒๕๔๙) รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้น

แผนที่พระนครศรีอยุธยา อาจแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ แผนที่อาณาจักรอยุธยาโดยรวม แผนที่เฉพาะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในลักษณะการมองมุมสูง และแผนที่ลักษณะทางกายภาพของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งทั้ง ๓ ประเภทนี้มีจุดร่วมที่สำคัญอันจะนำไปสู่เหตุผลที่ชาวตะวันตกสนใจและประสงค์จะเดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา ดังนี้

ก) แผนที่อาณาจักรสยามโดยรวม

แผนที่อาณาจักรสยามในภาพรวมที่ชาวตะวันตกเขียนขึ้น ไม่มีแผนที่เอกเทศ กล่าวคือ ไม่มีแผนที่เฉพาะอาณาจักรสยาม ด้วยเหตุดังนั้นจึงอนุมานได้ว่าชาวตะวันตก มีแนวคิดที่สยามไม่ใช่หมู่เกาะ และมีพื้นที่ติดกับกับอาณาจักรอื่น ๆ ในภาคพื้นทวีป การรู้จักอาณาจักรสยามจึงเท่ากับเป็นการรู้จักพื้นที่ใกล้เคียงไปพร้อมกันด้วย ความคิดนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ชาวตะวันตกมองเห็นพื้นที่ตะวันออกในลักษณะขององค์กรที่มีความเหมือนกันในเชิงภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ ตลอดจนพืชพันธุ์ ทรัพยากร ต่าง ๆ ในที่นี้ผู้เขียนจะได้แสดงตัวอย่างแผนที่อาณาจักรสยามโดยรวม ดังนี้

ภาพที่ ๑: แผนที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ.ศ. ๒๑๑๘
โดยเฟอร์นันว วาช ดูราโด (Fernao Vas Dourado)
(ธวัชชัย, ๒๕๔๙: ๓๔)

แผนที่ภูมิภาคเอเชีย และส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขียนโดยโจเซดา กอสตา มิรันดา (José da Costa Miranda) นักเขียนแผนที่ชาวโปรตุเกส ใน พ.ศ. ๒๒๒๔ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นการแสดงให้เห็นความสนใจและความรู้บริเวณอินเดียนเดียและเมืองท่าชายฝั่งนับตั้งแต่คาบสมุทรเปอร์เซีย ยาวจนถึงทะเลจีนใต้ ในแผนที่จะเห็นการสถาปนาสถานีการค้าหรือเมืองสำคัญที่มีสัญลักษณ์เมืองและธงปักอยู่ เช่นสยาม ซึ่งเป็นเมืองหลวงและเมืองท่า ขณะเดียวกันก็เห็นการใช้สัญลักษณ์ป้อมปราการแบบตะวันตกในเมืองแถวอ่าวเบงกอล

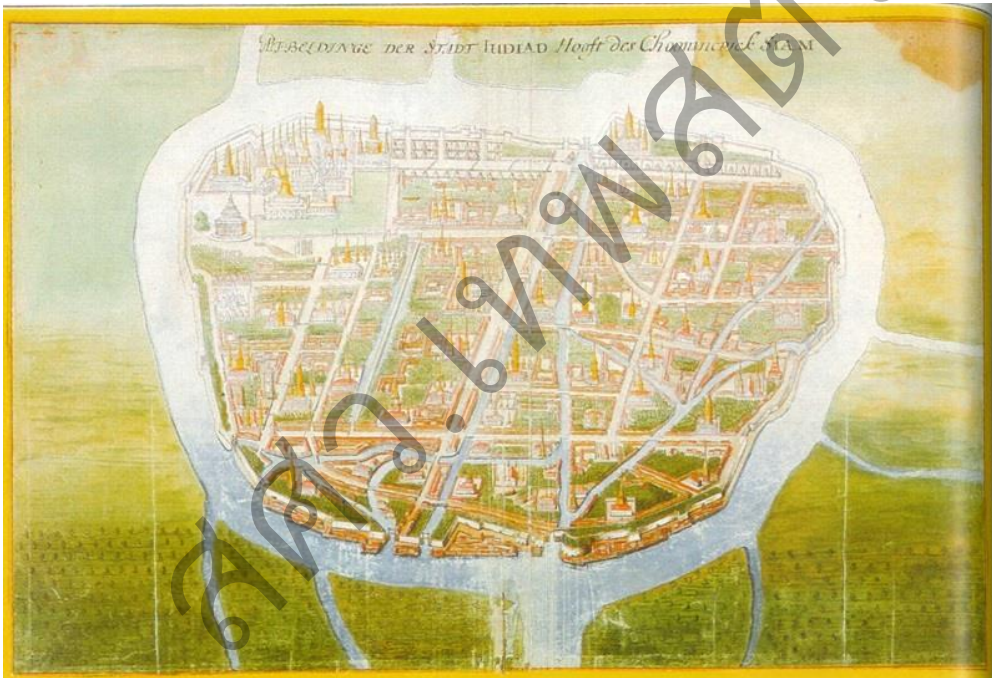
แผนที่ในยุคแรกตั้งแต่นั้นนักเดินเรือโปรตุเกสเริ่มเดินทางเข้ามาในภูมิภาคตั้งแต่วรรณศตวรรษที่ ๑๖ มีความซับซ้อนและมีรายละเอียดของภูมิประเทศเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับภารกิจและวัตถุประสงค์การเดินทาง เช่นการตั้งสถานีการค้า การประกาศพื้นที่ทางศาสนา และการครอบครองเมืองในเชิงยุทธศาสตร์ แต่ก็ยังคงเน้นที่เมืองท่าชายฝั่งทะเลเป็นหลัก เพราะการเข้าถึงพื้นที่ในภาคพื้นทวีปยังเป็นไปได้ยาก แผนที่เหล่านี้จะสอดคล้องกับนโยบายรัฐแห่งอินเดีย ของโปรตุเกสที่เน้นการตั้งถิ่นฐานและการแต่งงานกับชาวพื้นเมือง เพื่อให้มีประชากรแรงงานสำหรับการค้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

แผนที่ในกลุ่มแรกๆ ที่ผู้เขียนยกตัวอย่างเสนอนี้ เป็นแผนที่ภาพรวมของภูมิภาคสังเกตได้ว่าในแผนที่มีข้อมูลอย่างผิวเผิน กล่าวคือ ปรากฏรายละเอียดเฉพาะเมืองท่าชายฝั่งเท่านั้น และยังไม่มีความเชื่อมโยงในลักษณะของการเดินทางที่เด่นชัด เพราะนโยบายของโปรตุเกสและสเปนในช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็ยังคงถูกท้าทายจากอำนาจของฮอลันดาที่จะเกิดขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ด้วยการเก็บข้อมูลเรื่องแผนที่และรายละเอียดต่าง ๆ ของเมืองจึงกระทำได้อย่างกระต่อนกระแต่น

ข) แผนที่ภาพมุมกว้างของพระนครศรีอยุธยา

แผนที่สยามในกลุ่มที่ ๒ คือแผนที่มุมกว้างเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งนับได้ว่ามีความสำคัญเพราะเป็นแผนที่เฉพาะพื้นที่มากขึ้น ในที่นี้ ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างแผนที่มุมกว้าง ๓ แผนที่แสดงลักษณะเฉพาะของอยุธยาที่ชาวตะวันตกมองเห็นและกลายเป็นจุดดึงดูดให้ชาวตะวันตกเหล่านั้นเดินทางเข้ามาในอยุธยาเพิ่มมากขึ้น

แผนที่แผ่นแรกเป็นแผนที่สีน้ำ ฝีมือโยฮันเนส วิงโบนส์ (Johannes Vingboons) จิตรกรและนักเขียนแผนที่ชาวฮอลันดา เขียนภาพให้กับบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกเพื่อใช้ประดับอาคารและห้องประชุม แผนที่สีน้ำนี้แสดงภาพเฉพาะมุมกว้างของเกาะเมืองอยุธยา ซึ่งสังเกตได้ว่ามีความต่างไปจากเมืองอื่น ๆ ที่บริษัทการค้าฮอลันดาว่าจ้างให้จิตรกรเขียน กล่าวคือสัณฐานของเกาะเมืองเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ และมีสาขาของแม่น้ำเชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่น ด้านล่างของแผนที่จิตรกรวาดสีเขียวอ่อนและมีลักษณะของทุ่งนา แสดงความอุดมสมบูรณ์ ภายในเกาะเมืองเป็นระเบียบ มีคูคลองตัดกันหลายสาย พร้อมกับอาคารทั้งตึกพักอาศัย วัดวาอารามและพระราชวังหลวง รอบเกาะเมืองสร้างกำแพงและป้อมปราการอย่างมั่นคง

ภาพที่ ๓: แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๒๐๘ โยฮันเนส วิงโบนส์ (Johannes Vingboons) (รัชชชัย, ๒๕๔๙: ๔๔)

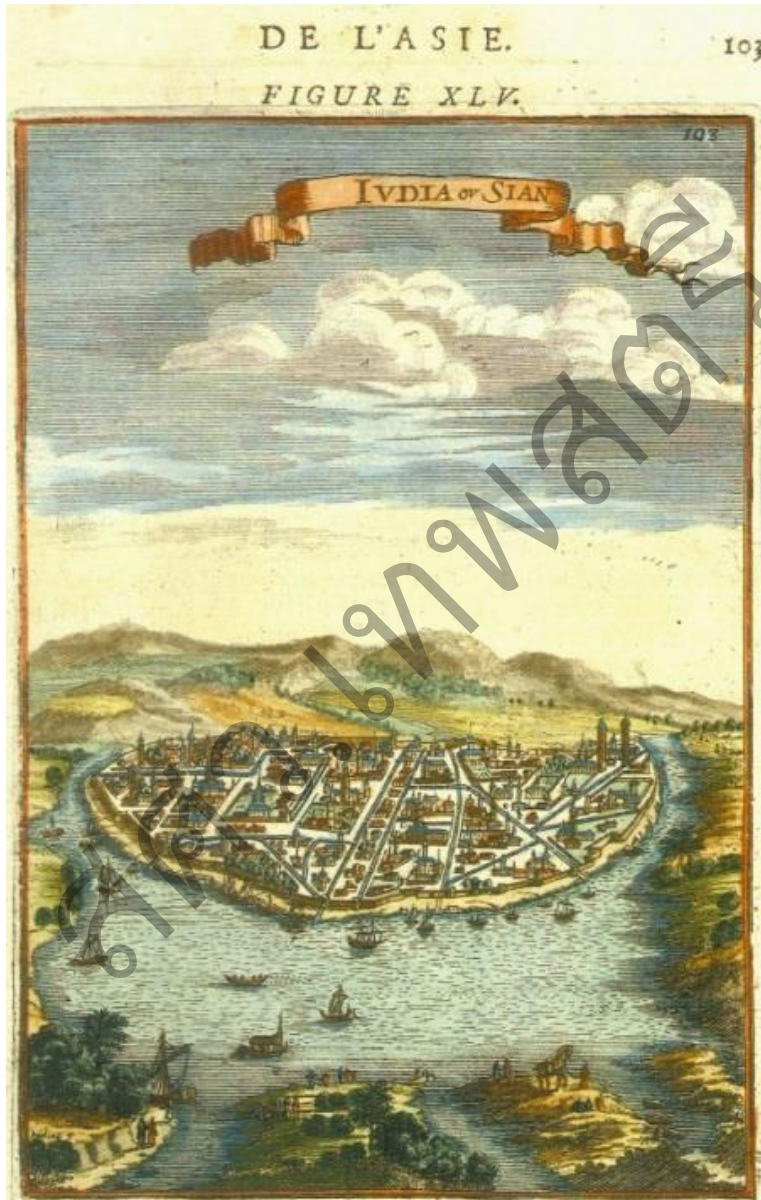

ภาพที่ ๔: แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (ธวัชชัย, ๒๕๔๙: ๕๔)

ตัวอย่างแผนที่อยุธยาแสดงภาพมุมกว้างเป็นผลงานของจิตรกรนิรนาม แต่จะเห็นว่ามียุทธศาสตร์ของเกาะเมืองเพิ่มขึ้น ฉากหลังแสดงทิวเขาที่ตั้งอยู่ไม่ไกลออกไปทางทิศเหนือมากนัก ด้านล่างเห็นผู้คนและพาหนะเดินทาง รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของเรือสวนไร่ นา ภายในเกาะเมืองมีถนนขนานไปกับคูคลอง เห็นยอดปราสาท ยอดเจดีย์ต่าง ๆ แทรกตัวขึ้นมาเป็นระยะ

แผนที่แผ่นที่ ๓ เขียนโดยจิตรกร อแล็ง มาเนอส์ซ็อง-มัลเลต์ (Alain Manesson-Mallet) นักเขียนแผนที่ชาวฝรั่งเศส ในพ.ศ. ๒๒๒๖ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีความงดงามมาก มีการขยายพื้นที่วาดด้านบนเป็นฉากท้องฟ้า

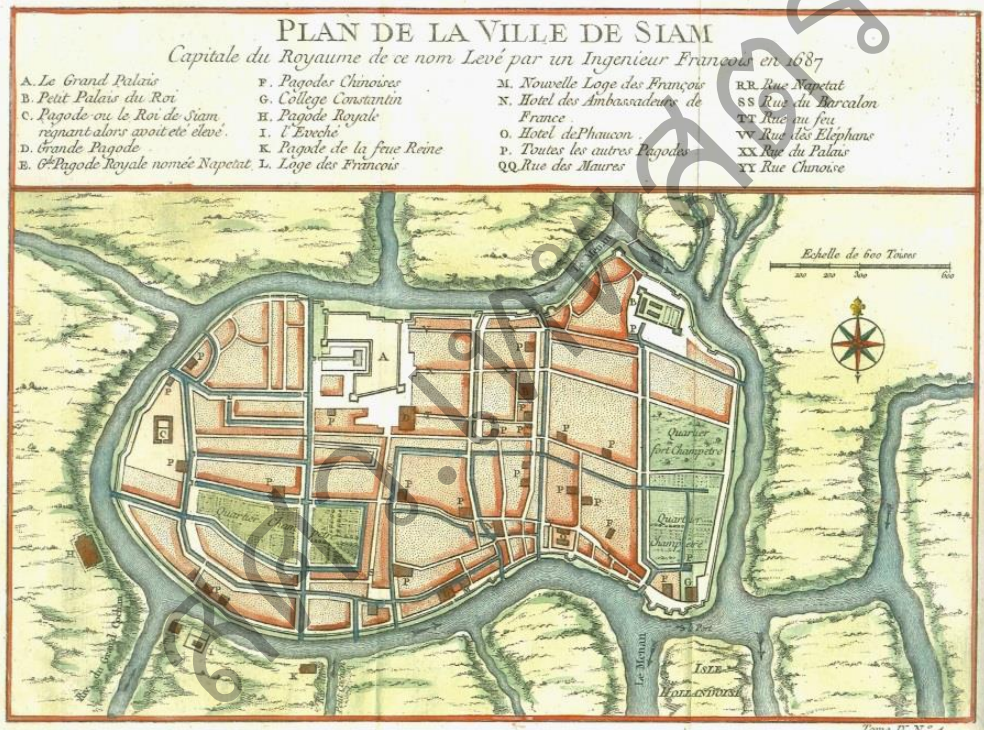
เกาะพระนครศรีอยุธยามีลักษณะเช่นเดิม คือมีน้ำล้อมรอบและเห็นการใช้สอยพื้นที่ภายใน ด้านล่างเป็นเรือจำนวนมากลอยลำในแม่น้ำเจ้าพระยา และมีชาวต่างประเทศปรากฏในภาพด้วย

ภาพที่ ๕: แผนที่พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๒๒๖ โดย อแล็ง มาเนอส์ซ็อง-มัลเลต์ (Alain Manesson-Mallet) (ธวัชชัย, ๒๕๔๙: ๕๘)

ค) แผนที่การใช้สอยพื้นที่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

แผนที่กลุ่มที่ ๓ เป็นแผนที่ขยายการใช้สอยพื้นที่ภายในเกาะเมืองอยุธยา ซึ่งจะสอดคล้องกับแผนที่ภาพมุมกว้าง ดังตัวอย่างแผนที่ซึ่งชาวฝรั่งเศสเขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๓๐ (ภาพที่ ๖) ปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เน้นที่อาคารสถานที่สำคัญเช่นพระราชวัง แนวถนน แนวคลอง ย่านการค้าและที่พักสำคัญภายในเกาะเมือง แผนที่นี้มีประโยชน์เป็นอย่างมากเพราะเป็นการทำแผนที่ที่มีความใกล้เคียงกับสภาพปัจจุบันและมีความแม่นยำเรื่องที่ตั้งต่าง ๆ ทั้งให้ข้อมูลที่น่าสนใจเช่นชื่อสถานที่ ย่านชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นข้อมูลพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวได้

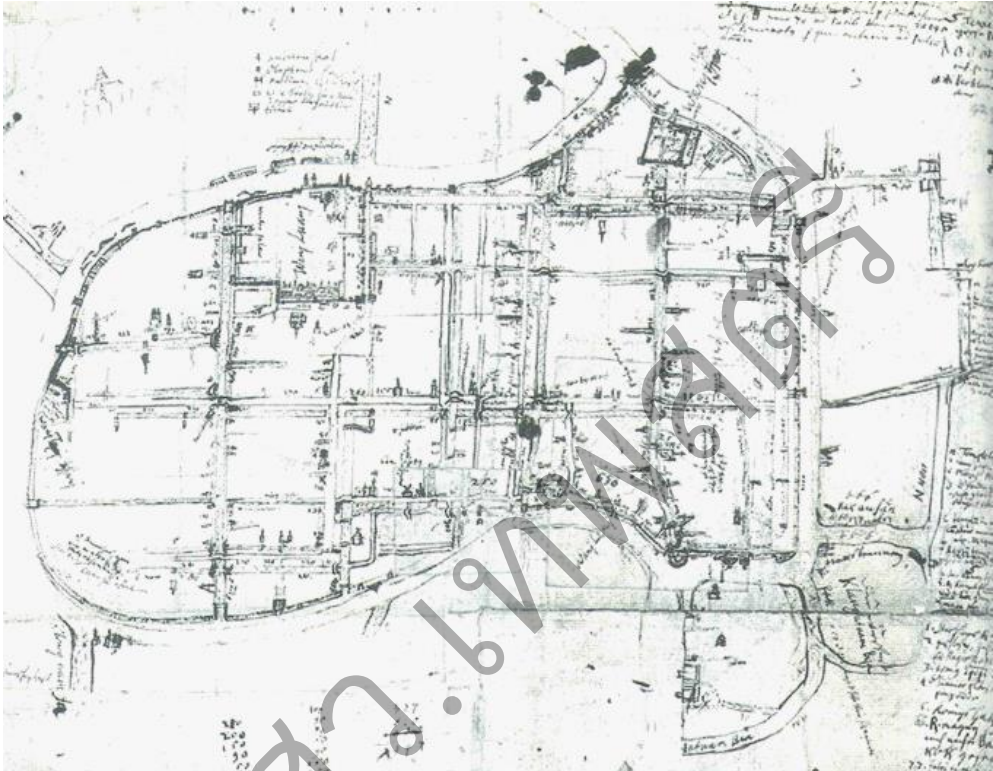

ภาพที่ ๖: แผนที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๒๓๐

(วัชชัย, ๒๕๔๙: ๗๘)

นอกจากตัวอย่างแผนที่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ปรากฏแผนที่สำคัญของหมอชาวเยอรมันชื่อแคมเฟอร์ (Kampfer) (ภาพที่ ๗) ที่ให้รายละเอียดของเกาะเมืองมากที่สุด แต่เน้นที่ถนนหนทาง

และสถานที่สำคัญต่าง ๆ อย่างไรก็ดีจะเห็นว่าแกมเฟอร์ยังให้ความสำคัญกับพื้นที่โดยรอบของเมืองอยุธยาทางตะวันออก ซึ่งมีวัดขนาดใหญ่ที่สำคัญหลายวัด และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบันเช่น วัดใหญ่ชัยมงคล วัดมเหยงคณ์ วัดกุฎีดาว วัดอโยธยา เป็นต้น

ภาพที่ ๗: แผนที่พระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๒๓๓ ของนายแพทย์แกมเฟอร์ (จิรัชชัย, ๒๕๔๙: ๘๘)

แผนที่ทั้ง ๓ กลุ่มที่แสดงภาพพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แผนที่ภาพมุมกว้างและแผนที่ขยายเกาะเมืองอยุธยา ล้วนมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกัน เพราะชุดความรู้และข้อมูลการทำแผนที่มีความสัมพันธ์กัน อาจเป็นไปได้ว่าเป็นชุดความรู้จากนักเดินเรือ ผสานกับนักคณิตศาสตร์ดาราศาสตร์ที่สามารถกำหนดพิกัดเส้นรุ้งแวงได้ ทำให้สามารถสร้างแผนที่ที่มีความแม่นยำและให้รายละเอียดสูงเพิ่มมากขึ้น

ข้อสังเกตสำคัญคือ แผนที่กลุ่มที่ ๓ นั้น สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเกาะเมืองอยุธยาให้มีชีวิตขึ้นมาได้อีกครั้ง เพราะแผนที่กลุ่มนี้ให้รายละเอียดผู้คน แหล่งท่องเที่ยว (วัด) และอื่น ๆ เช่นย่านตลาดการค้าได้เป็นอย่างดี ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงของพระนครศรีอยุธยาหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พ.ศ.

๒๓๑๐

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ ผู้คนในกรุงศรีอยุธยาต่างหลบหนีออกจากเมือง เกิดความระส่ำระสาย บ้างต้องหลบหนีไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ บ้างต้องหลบซ่อนตัวและได้กลับมารวมตัวกันอีกครั้งในเกาะเมือง อันที่จริงแล้ว ภาวะความไร้เสถียรภาพของกรุงศรีอยุธยาในด้านการเมืองการปกครองและภาวะสงครามได้เกิดขึ้นก่อนหน้าการเสียกรุงมาแล้วอย่างน้อย ๑ ทศวรรษก่อนหน้ากองทัพพม่าได้เริ่มยกทัพมาประชิดเขตเมืองตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๓๐๐ แม้ว่าบางคราวอยุธยาจะสามารถขับไล่ออกไปได้บ้างก็ตาม แต่ก็ป็นสัญญาณบอกเหตุว่าการยุทธของอยุธยามีแนวโน้มเป็นฝ่ายตั้งรับมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายรุก ประชาชนทั่วไปแม้จะดำเนินชีวิตอย่างปกติทั่วไปก็คงเกิดความหวาดระแวง และใช้ชีวิตอย่างไม่เหมือนก่อนมากนัก

แต่จากลักษณะของอยุธยาที่ระบบทั้งหมดของอาณาจักรขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจ อันเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของเมือง การตั้งถิ่นฐานของผู้คนยังคงอยู่ที่เดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปกว่าศตวรรษก่อน การจัดสรรพื้นที่ใช้งานของเมืองอาจแบ่งให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้นในหลายระดับคือ

ระดับการใช้งานพื้นที่ภายในเกาะเมือง โดยใช้แนวกำแพงเมืองรอบเกาะเป็นเกณฑ์ แนวกำแพงนี้ยาวประมาณ ๑๒.๕ กิโลเมตร ถือเป็นปรากฏการณ์แสดงความเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่ เพราะบริเวณภายในแนวกำแพงมีป้อมปราการน้อยใหญ่ มีช่องประตูน้ำ ประตูบก เป็นทางเข้าออกเมืองด้วย ภายในเกาะเมืองอยุธยามีทั้งพื้นที่ส่วนราชสำนัก คือพระราชวัง พื้นที่วัด และพื้นที่ย่านพักอาศัย โดยเฉพาะทางตะวันออก ตะวันออกเฉียงใต้ และทิศใต้ ของเกาะเมือง

ระดับการใช้งานพื้นที่ภายนอกเกาะเมือง เป็นพื้นที่โดยรอบนอก ในรัศมี ๕ - ๑๐ กิโลเมตร รอบเกาะ โดยที่อยู่อาศัยมีแม่น้ำล้อมรอบ ๓ สายคือ แม่น้ำเจ้าพระยา ทางทิศตะวันตก แม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันออก และแม่น้ำลพบุรีทางทิศเหนือ ทำให้รอบนอกเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง มีย่านชุมชนอยู่ ได้แก่ ย่านทางเหนือเป็นชุมชนสระบัว ทุ่งแก้ว ทุ่งขวัญ บริเวณนี้ชาวบ้านประกอบอาชีพปั้นหม้อไหจานชามของใช้เครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ ทิศตะวันออกเป็นที่ลุ่มเรียกว่าทุ่งนาหลวง บ้านหันตรา เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าว ทิศใต้บริเวณเขื่อนวัดโปรดสัตว์เป็นที่ตั้งสถานีการค้าและโรงสีค้าของชาวต่างชาติ และเป็นด่านภาษีที่ตั้งของผู้คนรอบนอกพระนครนี้ยังปรากฏว่ามีคนอยู่แม้จะเป็นช่วงหลังสงครามการเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว

เหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยา มีบันทึกของชาวต่างชาติเช่นบาทหลวงฝรั่งเศสที่ตั้งบ้านอยู่แถบค่ายเซนโยเซฟหรือโบสถ์เซนโยเซฟ ทางทิศใต้นอกเกาะเมือง บันทึกไว้ว่าประชาชนต่างหลบหนี บ้างถูกฆ่าตาย ที่หนีไปได้ก็หลบออกไปอยู่ต่างเมืองต่าง ๆ ที่สำคัญคือเมืองเพชรบุรี ซึ่งมีการค้นพบโบราณวัตถุและเอกสารสมัยอยุธยาหลายชิ้นที่คงได้รับการขนย้ายไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา เมืองบางกอกซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านทางการค้าที่สำคัญและมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นแล้ว และเมืองท่าชายทะเลบางเมืองเช่นระยอง จันทบุรี

เฉพาะในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา หลังเสียกรุงศรีอยุธยานั้น เมืองกลายเป็นป่ารกชัฏ ผู้คนอาศัยอยู่อย่างเบาบางกระจัดกระจาย ใน พ.ศ. ๒๓๕๐ เมื่อสุนทรภู่เดินทางมาแวะพักที่พระนครศรีอยุธยาเพื่อไปพระพุทธบาท สระบุรี ได้พรรณนาสภาพของเมืองตอนหนึ่งว่า “น่าใจหายเห็นศรีอยุธยา ทั้งวังหลวงวังหลังก็ร้างรกรก เห็นนกหกซ้อแซ่บนพฤษา ดูปราสาทราชวังเป็นรังกา ดั่งป่าช้าพงชัฏสงัดคนอนิจจาธาณินสิ้นกษัตริย์ เหงาสงัฒเจียบไปดังไพรสมนต์ แม้กรุงยังพรั่งพร้อมประชาชนจะลับสนแซ่เสียงทั้งเวียงวัง มีไหรี่ปีกกลองจะก้องกึก จะโครมศึกแข็งแ่ด้วยแตรสังข์ ดูพาราหน้าคิอนิจจัง ยังได้ฟังแต่เสียงสกุณา” (สุนทรภู่, ๒๕๕๙) แสดงให้เห็นว่าในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระนครศรีอยุธยาก็คงถูกทิ้งร้างไปมาก แต่กระนั้นในบริเวณเกาะเมืองบางแห่งก็น่าจะมีผู้คนอาศัยอยู่บ้าง หากพิจารณาว่าพื้นที่ใดมีประชากรอยู่ค่อนข้างมากหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว ผู้เขียนสันนิษฐานว่ามีพื้นที่ ๓ ส่วน ที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น ได้แก่

พื้นที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมือง หรือบริเวณหัวรอ ซึ่งเป็นชุมชนที่หนาแน่นมาแต่อดีต เพราะเป็นพื้นที่บรรจบกันของแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสัก เป็นย่านซื้อขายสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งของป่าและของที่มาหัวเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องอาศัยเส้นทางแม่น้ำป่าสักในการลำเลียงสินค้า ที่บริเวณเกาะเมืองมีย่านตลาดหัวรอ และสถานที่สำคัญเช่นพระราชวังจันทน์เกษม หรือวังหน้าและวัดสำคัญที่ปรากฏมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเช่นวัดเสื่อ หรือต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่พระราชทานนามว่าวัดเสนาสนาราม วัดขุนแสนซึ่งเป็นย่านของชาวมอญที่เข้ามาตั้งแต่ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และย่านชาวจีนที่ทำการค้า ส่วนบริเวณนอกเกาะเมืองฝั่งตรงข้ามกับพระราชวังจันทน์เกษม เป็นที่ตั้งของวัดต่าง ๆ ที่พื้นที่ต่อเนื่องกับที่ลุ่มทางตะวันออก ใช้คลองสาขาของแม่น้ำป่าสักในการคมนาคมขนส่ง เช่น คลองกระมังหรือคลองข้าวเม่า ที่สามารถเชื่อมต่อพื้นที่เกาะเมืองกับอำเภอกายนอกได้สะดวก

พื้นที่บริเวณทิศใต้นอกเกาะเมือง หรือบริเวณวัดพนัญเชิงและพื้นที่โดยรอบด้วยเหตุที่เป็นแหล่งการค้าสำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ตั้งของสถานีสินค้าของชาติตะวันตกหลายแห่งเช่น โรงสินค้าของอังกฤษ ฮอลันดา รวมถึงโปรตุเกส ทั้งยังมีด่านขนอนคอยเก็บภาษีที่ใหญ่ที่สุด ทำให้บริเวณย่านบางกะจะถึงหน้าวัดพนัญเชิงมีเรือขนแพจอดลอยเป็นจำนวนมาก พ่อค้าวาณิชต่างภาษาก็มีจำนวนมากด้วย วัดสำคัญที่ปรากฏมาแต่อดีตคือวัดพระเจ้าพะเนางเชิงหรือวัดพนัญเชิง เป็นศูนย์กลางของชาวจีนและบรรดาพ่อค้าต่าง ๆ วัดบางกะจะเป็นย่านชาวล้านนาที่ถูกกวาดต้อนลงมาจากสงครามหลายครั้ง วัดปากคลองข้าวสารเป็นแหล่งตลาดข้าวสารสำคัญของอยุธยาเป็นต้น

พื้นที่ทางเหนือของเกาะเมือง คือบริเวณคลองสระบัว ซึ่งมีปรากฏในแผนที่อยุธยาของลาลูแบร์ว่าเป็นพื้นที่ของชาวสยาม บริเวณนี้ยังคงผลิตเครื่องปั้นดินเผาป้อนตลาดในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นหลัก ภายในพื้นที่มีวัดหน้าพระเมรุ วัดเจ้าย่า วัดพระยาแมน ฯลฯ ที่สำคัญเป็นศูนย์กลางของชุมชนทางทิศเหนือ

หลังจากที่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงสถาปนาเมืองหลวงใหม่ขึ้นมาที่บ้านกอกคือกรุงเทพมหานครแล้ว เมืองอยุธยากลายเป็นเมืองติดต่อหมายความว่า ยังคงมีชาวบ้านอาศัยอยู่ในเมืองและติดต่อกับเมืองอื่น ๆ อยู่ แต่

สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ปรักหักพังลงนั้น บ้างถูกทิ้งร้าง บ้างได้รับการฟื้นฟูบูรณะขึ้นมาใหม่ ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชพงศาวดารบันทึกว่าเมื่อสร้างกรุงเทพมหานครให้มีความแข็งแรงใน พ.ศ. ๒๓๒๖ โปรดให้รื้ออิฐกำแพงเมืองกรุงเก่าลงมาใช้สร้างแนวกำแพงรอบพระนคร เพื่อท่นเวลาในการก่อสร้าง (กรมศิลปากร, ๒๕๔๕: ๒๒) ดังนั้น โบราณสถานหลายแห่งในหัวเมืองใกล้กรุงเทพมหานครจึงถูกทำลายลง อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการรื้ออิฐส่วนหนึ่งเพื่อนำลงมากองรวมกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยังทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ในพระนครศรีอยุธยาอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่อยู่บริเวณนิวาสนสถานเดิมของพระบรมชนกนาถและพระบรมราชชนนีของพระองค์ คือวัดทอง หรือต่อมาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่าวัดสุวรรณดาราราม

อย่างไรก็ดี ในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองพระนครศรีอยุธยาปรากฏบทบาทสำคัญเพียงเมืองแห่งความทรงจำและเมืองแห่งพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เมื่อมีการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญต่าง ทางลำน้ำลงมาจากหัวเมืองอื่น ก็แวะพักคอยและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีฉลองพระพุทธรูปที่เมืองกรุงเก่าก่อน หรือบางครั้งจะเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปรับพระพุทธรูปนั้นด้วยพระองค์เองหรือโปรดให้แต่งกระบวนเรือขึ้นไปรับพระพุทธรูปก็ได้ นอกจากนี้ บางคราวพระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จพระราชดำเนินมาพระนครศรีอยุธยาเพื่อทรงสักการะพระพุทธรูปสำคัญของเมือง และด้วยเหตุว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จพระราชสมภพในครั้งที่พระนครศรีอยุธยาเป็น “บ้านเมืองดี” จึงทรงมีความทรงจำที่ดีกับกรุงเก่าและทรงปรารถนาที่จะสร้างให้กรุงเทพมหานครมีความยิ่งใหญ่เหมือนกับพระนครศรีอยุธยาอีกครั้ง จึงทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครให้ล้อกับสิ่งที่เคยปรากฏมาก่อนในเมืองพระนครศรีอยุธยา

ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองกรุงเก่าคือพระยาไชยวิชิต (เผือก) ซึ่งเป็นข้าราชการตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ตำแหน่งจมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เลื่อนเป็นพระยาธิเบศร์บดี จางวางมหาดเล็ก และเป็นพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา มหาประเทศ

ราชชาติเสนาบดี ผู้รักษากรุงเก่า ได้สร้างวัดใหม่ไชยวิจิตรบริเวณจวนข้าหลวงที่พัก
ของท่านริมแม่น้ำลพบุรี และปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุให้มีความงดงามกลับคืนขึ้นมา
อีกครั้ง (วัดหน้าพระเมรุ, ๒๕๖๐)

ความเปลี่ยนแปลงของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาครั้งสำคัญเกิดขึ้นใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุผลหลายประการ ดังนี้

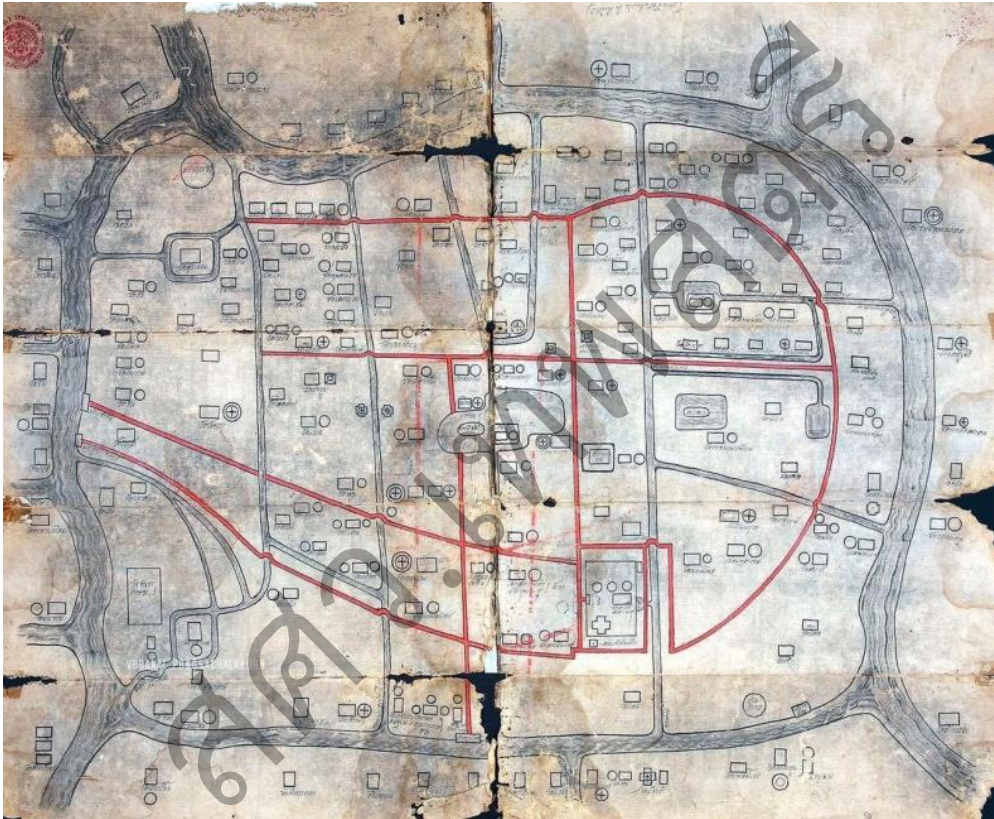
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชดำเนินมาอยุธยาบ่อย ครั้ง
ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และเมื่อครั้งที่ทรงพระผนวชนั้น ก็ได้เสด็จจรดงค้ำมายังอยุธยา
บ่อยครั้ง บรรดาพระภิกษุที่เป็นศิษย์ของพระองค์หลายรูปได้มาครองวัดที่อยุธยา เช่น
วัดพรหมนิวาส วัดศาลาปูน วัดโลกยสุทธาราม และพระองค์ก็ได้เสด็จพระราชดำเนิน
มาเยือนอย่างสม่ำเสมอ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในโบราณคดีและ
ประวัติศาสตร์อยุธยามาก ทรงเห็นความสำคัญของพระราชวังโบราณและโปรดให้
สถาปนาพระที่นั่งขึ้นใหม่บนฐานรากของพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทในพระราชวัง
โบราณ เพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนั้นได้ทรงบูรณะวัดสุวรรณาาราม
ขึ้นเพราะทรงเห็นว่าเป็นวัดประจำพระราชวังจักรี จึงทรงสถาปนาพระเจดีย์ แนว
กำแพงแก้ว ซุ้มประตู หอระฆัง และหมู่กุฏิสงฆ์ ขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม เป็นต้น

การฟื้นฟูพระราชวังจันทรถเคชม-วัดขุนแสน สิ่งสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติในเชิงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ต่างไปจากพระ
เจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนก็คือการฟื้นฟูพระราชวังจันทรถเคชมขึ้นที่บริเวณหัวรอ ทรง
สร้างและให้ความสำคัญกับพื้นที่บริเวณนี้มาก โดยเฉพาะพระราชวังจันทรถเคชมหรือ
วังหน้า ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาตอนกลางถึงตอนปลาย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าวังหน้าหรือพระราชวังจันทรถเคชมนี้
เริ่มขึ้นเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จลงมาประทับเมื่อคราวที่ย้ายราชธานีจาก
เมืองพิษณุโลกลงมาที่อยุธยาแล้ว จากนั้นพระมหากษัตริย์วงศ์ต่อมา ก็ประทับ
จนสิ้นกรุงศรีอยุธยา เมื่อทรงบูรณะขึ้นใหม่ สร้างพลับพลาที่ประทับและเสด็จออกว่า
ราชการ ขณะเดียวกันวัดที่สร้างอยู่ใกล้ ๆ นั้นก็ทรงบูรณะขึ้นด้วย คือวัดขุนแสน
เพราะในพระราชพงศาวดารระบุว่าชาวมอญที่ติดตามเสด็จสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

มาลงนั้น โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ ส่วนวัดที่อยู่ด้านหลังพระราชวังจันทร์เกษมได้ทรงบูรณะขึ้นใหม่แล้วพระราชทานนามว่าวัดเสนาสนาราม

อนึ่ง แผนที่กรุงศรีอยุธยาที่เขียนขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาพที่ ๙) หรือหลังจากนั้นไม่นาน มีความน่าสนใจและปรากฏพื้นที่บริเวณหัวรอชัดเจนมากขึ้น แผนที่นี้เขียนทิศผิดไปจากความเป็นจริง กล่าวคือด้านบนเป็นทิศใต้ ด้านล่างเป็นทิศเหนือ ทางขวาเป็นทิศตะวันตก และทางซ้ายเป็นทิศตะวันออก

ภาพที่ ๙: แผนที่พระนครศรีอยุธยาสมัยรัชกาลที่ ๔

ภาพที่ ๑๐: อาคารในพระราชวังจันทร์เกษม
ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างขึ้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินยังวัดพนัญเชิงหลายครั้ง เพื่อทรงปิดทองพระพักตร์พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่ต่อมาพระราชทานนามว่าพระพุทธรูปรัตนนายก เช่นเดียวกับหลวงพ่โตหรือพระพุทธรูปรัตนนายกที่วัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ การให้ความสำคัญกับพื้นที่บริเวณวัดพนัญเชิงนี้ ทำให้บริเวณดังกล่าวมีความเจริญมากกว่าพื้นที่อื่นนอกเกาะเมือง มีคนเข้ามาอาศัยและตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นจำนวนมาก

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้อยุธยาพลิกฟื้นขึ้นมาอีกครั้งเป็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓) เพราะพระองค์ทรงคุ้นเคยกับเมืองกรุงเก่ามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ในเอกสารพระธรรมเทศนาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงถวายเฉพาพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในจดตฤตวิธาภิเชกสมัยวันที่ ๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒ ความตอนหนึ่งว่า “ครั้งเมื่อปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช

๑๒๑๗ เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา ขึ้นไปประทับ ณ ป้อมเพ็ชร กรุงเทพมหานคร ราวราตรีโบราณ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า มีพระชนมายุหยั่งเข้า ๓ พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดให้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งศรีประกอบ ชื่อบุษบกพิศาล สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จเรือพระที่นั่งพิกมานอัมรินทร์ แยกลำกันไปในลำดับ ภายหลัง เรือพระที่นั่งหน้าขบวนพระประเทียบ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗: ๘) แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จประทับ ณ บริเวณป้อมเพ็ชรมาตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์มากแล้ว และต่อมาก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังกรุงเก่าแห่งนี้ในอีกหลายวาระ

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมายังกรุงเก่า นั้น เป็นไปด้วยปัจจัยหลายประการ คือ

ก) การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการพระราชพิธีสำคัญทั้งรัฐพิธีและศาสนพิธี

พระราชพิธีสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จัดที่กรุงเก่าคือพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ใน ร.ศ. ๑๒๖ และ ร.ศ. ๑๒๗ ซึ่งเป็นการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อทรงเสวยราชสมบัติครบ ๔๐ ปี เสมอด้วยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระราชดำริว่า “การที่คิดจะขึ้นไปทำบุญที่กรุงเก่านี้ ตามแบบอย่างที่เราเจ้าแผ่นดินได้เสวยราชใหม่ ต้องเสด็จขึ้นไปทำบุญในพระราชวังกรุงเก่า เป็นการเคารพต่อพระเจ้าแผ่นดินแต่ปางก่อน เป็นประเพณีมาดังนี้ ในรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ นี้ ปีในรัชกาลจะเต็มครบ ๓๙ ปี อย่างขึ้นเป็นปีที่ ๔๐ เสมอด้วยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติยืนนานกว่าพระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ในสยามประเทศ สมควรที่จะขึ้นไปทำการกุศลสักการบูชาพระเจ้าแผ่นดินที่ได้ถวัลยราชในกรุงเก่าเป็นการพิเศษครั้งหนึ่ง” (กรมศิลปากร, ๒๕๒๗) การพระราชพิธีในครั้งนี้ นับว่าเป็นพระราชพิธีที่ยิ่งใหญ่ที่ทรงจัดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาให้จัดเตรียมการอย่างสมบูรณ์ตามโบราณราชประเพณี

การพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกนี้ จึงเป็นพระราชพิธีที่ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าในอดีตและพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ก็ยังทรงมีพระราชดำริในการรักษาพระราชวังโบราณแห่งนี้ไว้ด้วย ดังที่ปรากฏในลายพระราชหัตถ์ว่า “ในการที่จะขึ้นไปทำบุญนี้ คิดจะถือเอาโอกาส ให้ได้ทำงานตรวจตราพื้นที่

แผ่นดินแลที่ที่จะก่อสร้างในพระราชวังกรุงเก่าเป็นส่วนการอาคิโอะโยชิ แล้วให้รักษาไว้เป็นที่สำหรับมาตุภูมิประเทศโบราณสืบไป ถ้าทิ้งไว้ช้าไปก็จะสาบสูญเสียหมด...” (กรมศิลปากร, ๒๕๒๓) แสดงว่าทรงเอาพระทัยใส่เรื่องการอนุรักษ์รักษาโบราณวัตถุสถานเป็นอย่างยิ่ง

ในส่วนของการศาสนพิธีนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จยังกรุงเก่าในหลายวาระเพื่อพระราชทานผ้าพระกฐิน และการทรงปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ การเสด็จประพาสสมณชลอยุทธยาเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๔๒๑ ขณะพระชนมายุ ๒๕ พรรษา ได้มีพระราชนิพนธ์เรื่องเมืองกรุงเก่าไว้ส่วนหนึ่ง โดยได้เสด็จพระราชดำเนินในช่วงเดือนสิบสอง ซึ่งเป็นเวลาการกฐิน จึงเสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐินที่วัดชุมพลนิกายารามเป็นวัดแรก จากนั้นพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “วันจันทร์ เดือนสิบสองขึ้นสามค่ำเวลาเช้า ๔ โมง ลงเรือโสภณฯ ขึ้นไปทอดกฐินกรุงเก่า วัดสุวรรณดารามที่ ๑ วัดเสนาสนารามที่ ๒ มีพลกลับบุรุษมาก แจกเงินมากเหมือนคราวก่อน มีจำนวนผู้ใหญ่ ๒๓๐ คน เด็ก ๓๐ คน รวม ๒๖๐ คน ออกจากวัดเสนาสน์ไปวัดบรมวงศ์อิศาราม สมเด็จพระค้อยอยู่ที่นั่น ทอดกฐินแล้วปิดทองพระ เบิกพระเนตร กลับมาถึงบางปะอินบ่ายสี่โมง ฝนตกบ้างเล็กน้อยแล้วหาย เวลาเย็นไปวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ค่ำฝนตกมาก” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๔๗๐)

ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบันทึกอีกเป็นจำนวนมาก ที่แสดงว่าโปรดการเสด็จพระราชดำเนินไปยังบางปะอินและที่กรุงเก่า บางครั้งแม้จะเสด็จไปพักผ่อนพระอิริยาบถก็ตามแต่ก็ทรงงานหรือทรงสั่งงานไปด้วย เช่นการดูแลการปกครอง การจับกุมขโมย การปฏิสังขรณ์อาคารสถานที่ ตลอดจนโปรดให้บุคคลต่าง ๆ เข้าเฝ้าเพื่อทรงหารือข้อราชการ

ข) การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อแปรพระราชฐานและรับรองพระราช
อาคันตุกะ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสดยราชสมบัติใน พ.ศ.
๒๔๑๑ แล้ว ได้เสด็จประพาสเกาะบางปะอินซึ่งเคยทรงเสด็จมาแต่ก่อนพร้อมสมเด็จพระ
พระบรมราชชนก ทำให้ทรงพอพระราชหฤทัยและทรงสร้างหมู่พระที่นั่งต่าง ๆ เพิ่ม
มากขึ้น และโปรดให้จัดเป็นพระราชอุทยานเพื่อทรงพักผ่อนและใช้รับรองพระราช
อาคันตุกะ โดยเมื่อการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างแล้วเสร็จก็โปรดให้มีการสมโภชเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๑๙ หมู่พระที่นั่งต่าง ๆ สร้างเป็นศิลปะแบบตะวันตก ศิลปะไทยและศิลปะจีน
ตามพระราชนิยม ได้แก่พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ พระที่นั่งวโรภาสพิमान พระที่นั่ง
อุทยานภูมิเสถียร พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ หอวิทูรทัศน์ นอกจากนี้ยังหมู่อาคารพระ
ตำหนักหลายแห่งใช้เป็นที่พักของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและฝ่ายใน

พระราชวังบางปะอินแห่งนี้ใช้เป็นที่รับรองพระราชอาคันตุกะใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายครั้ง ครั้งสำคัญคือการต้อนรับ
มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย (ซาเรวิก) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔

ภาพที่ ๑๑: พระราชวังบางปะอิน

ค) การเสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์

เป็นที่ทราบดีว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการเสด็จพระราชดำเนินอย่างไม่เป็นทางการเช่น การปลอมพระองค์ขึ้นรถไฟปะปนไปกับประชาชน หรือการเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือมาดไปตามลำคลองต่างๆ ที่เรียกว่าการเสด็จประพาสต้น ซึ่งได้เสด็จยังมณฑลกรุงเก่าหลายครั้ง และที่อยู่ชานนี้เองที่ทรงได้พบกับเพื่อนต้น คือหมื่นปฏิพัทธ์ภูวนารถ (ข้าง) และนางพลับ ซึ่งได้เป็นกลายเพื่อนต้นของพระองค์มาตลอดชีวิต

การที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินอย่างไม่เป็นทางการนี้เองทำให้ทรงเห็นว่าพสกนิกรมีวิถีชีวิตการดำรงอยู่อย่างไร และได้มีพระราชดำริในการพัฒนาปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของประชากร เฉพาะที่เมืองกรุงเก่า นั้น พบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง “เลือกใช้” กรุงเก่า เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศ ในหลายด้าน ได้แก่

การรถไฟ การสร้างทางรถไฟสายแรกของประเทศ เริ่มเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงขุดดินเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ โดยก่อสร้างพร้อมกัน ๓ ช่วงคือ กรุงเทพฯ - กรุงเก่า, กรุงเก่า - แก่งคอย, และแก่งคอย - นครราชสีมา อีก ๕ ปีต่อมาเส้นทางกรุงเทพฯ - กรุงเก่าก็แล้วเสร็จ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จทรงเปิดการรถไฟสายนี้เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙

การโทรเลข เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๘ โดยมีการวางสายโทรเลขจากกรุงเทพฯ ถึงสมุทรปราการ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ จึงมีการวางสายโทรเลขจากกรุงเทพฯ ถึงบางปะอิน และเปิดให้ประชาชนกรุงเทพฯ - กรุงเก่าใช้บริการได้ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ ในอัตราค่าบริการค่าละ ๒ ไพ

การศึกษา ที่มณฑลกรุงเก่า นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้างโรงเรียนฝึกหัดครูเมืองกรุงเก่า เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ตั้งอยู่ที่หลังพระราชวังจันทร์เกษม โดยพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นจำนวนเงิน ๓๐,๐๐๐ บาท และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอำนวยการจัดสร้าง นอกจากนี้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

พระราชทานทุนทรัพย์จำนวน ๓๐,๐๐๐ บาทให้สร้างโรงเรียนมัธยมสำหรับสตรีขึ้น
ประจำมณฑลกรุงเก่า พระราชทานนามว่าโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์

การจัดการการปกครองหัวเมือง มณฑลกรุงเก่าตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ โดย
เป็นการรวมหัวเมืองต่าง ๆ รอบอยุธยา คืออ่างทอง สระบุรี ลพบุรี พรหมบุรี อินทร์
บุรีและสิงห์บุรี เข้าเป็นมณฑล แล้วต่อมาโปรดให้แยกเมืองอินทร์บุรีและสิงห์บุรีไปเข้า
อยู่ในเมืองสิงห์บุรีแทน

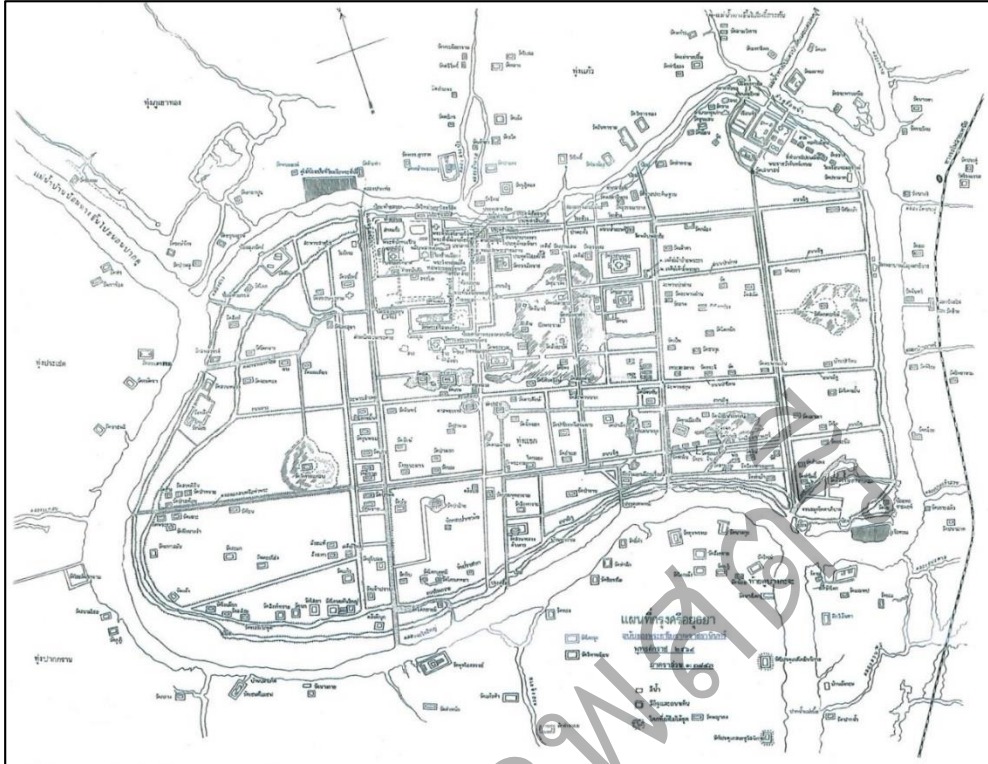
เมื่อปรับปรุงเมืองต่างๆ เป็นระบบเดียวกันแล้ว ทรงพระกรุณาให้ตั้งข้าหลวง
เทศาภิบาลมณฑลขึ้น คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ทรงดำรง
ตำแหน่งข้าหลวงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๔๖ ต่อจากนั้นผู้มาดำรงข้าหลวงคือ
พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ - พ.ศ. ๒๔๗๒ ตลอด
ระยะเวลาที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบใหม่นี้ได้มีการปรับปรุงการปกครองให้
ทันสมัยขึ้น เช่น มีการตั้งศาลมณฑลขึ้น มีการเลือกตั้งผู้ใหญบ้านเกิดขึ้นครั้งแรกที่
บ้านเกาะบางปะอิน เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๐ และการออกโฉนดที่ดิน
แบบใหม่เป็นครั้งแรกในประเทศ ฯลฯ

การโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการก่อให้เกิดอยุธยา
พิพิธภัณฑ์ ขึ้นก็คือพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวงเทศาภิบาล
มณฑลอยุธยา ซึ่งรับสนองพระบรมราโชบายและพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการอนุรักษ์และปรับปรุงโบราณวัตถุสถานในอยุธยาให้กลับ
ขึ้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญในการรักษา
เมืองกรุงเก่าไว้มาก และทรงเห็นด้วยตามที่พระยาโบราณราชธานินทร์ได้จัดเก็บ
โบราณวัตถุไว้ที่พระราชวังจันทร์เกษม ซึ่งต่อมาพระราชดำรินี้ได้พัฒนาเป็นการจัด
พิพิธภัณฑ์ตามหัวเมืองในที่สุด

ผลงานสำคัญของพระยาโบราณราชธานินทร์ที่เกี่ยวกับเมืองอยุธยาที่สำคัญ
คือการสำรวจโบราณสถาน การขุดวัด วัง และการทำแผนที่ รวมทั้งการเรียบเรียง
หนังสือเรื่องกรุงเก่าขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว แผนที่ของพระยาโบราณราชธานินทร์มี ๒ ฉบับ นับได้ว่ามีความแม่นยำ
และมีรายละเอียดของวัดต่าง ๆ มากที่สุด ฉบับแรกทำขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อครั้งที่
พระยาโบราณราชธานินทร์ ยังเป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ข้าหลวงรักษาราชการกรุงเก่า

ซึ่งได้ออกสำรวจ วัดระยะทางและกำหนดมาตราส่วนตามแบบการทำแผนที่ตะวันตก
วาดแผนที่แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๕๐ แผนที่ฉบับการสำรวจกรุงศรีอยุธยาฉบับแรกนี้
เรียกว่า “แผนที่กรุงเทพทวารวดี” จากนั้น เมื่อหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ได้รับการเลื่อน
ตำแหน่งขึ้นเป็นพระยาโบราณบุรานุรักษ์ สมุหเทศาภิบาลกรุงเก่า ได้เรียบเรียง
เอกสาร “ตำนานกรุงเก่า” ซึ่งเป็นข้อมูลการขุดค้นร่องรอยโบราณสถานในเกาะเมือง
ตั้งแต่ปี ๒๔๔๐ เพื่อใช้เป็นคำอธิบายภูมิสถาน ประกอบแผนที่กรุงเทพทวารวดี แล้ว
ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมกันในช่วงงานพระราชพิธีเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ
๔๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วรรณศิริ เดชะคุปต์และปรีดี
พิศภูมิวิถิ, ๒๕๕๔)

แผนที่ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยาฉบับที่ ๒ เรียกว่า “แผนที่กรุงศรีอยุธยา” เขียน
ขึ้นราว พ.ศ. ๒๔๖๙ ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยา
โบราณราชธานินทร์ขณะดำรงตำแหน่งอุปนายกแผนกโบราณคดีในราชบัณฑิตยสภา
ได้เขียนแผนที่กรุงศรีอยุธยาขึ้นอีกครั้ง มีความถูกต้องแม่นยำมากขึ้นกว่าฉบับแรก
เพราะมีการศึกษาจากการสำรวจและขุดค้นที่มีข้อมูลหลักฐานมากขึ้น และพระยา
โบราณราชธานินทร์ได้ใช้ข้อมูลจากหลักฐานอื่น ๆ ทั้งหลักฐานไทยและเทศสอบทาน
ที่ตั้งของวัดต่าง ๆ พร้อมกันนั้น ยังได้เรียบเรียงเอกสารชื่อ “อธิบายแผนที่
พระนครศรีอยุธยา” และ “คำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์” เพื่อใช้เป็น
คู่มืออธิบายภูมิสถานประกอบแผนที่ที่ได้จัดทำขึ้น ทูลเกล้าถวายฯ พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพระราชพิธีบวงสรวง
อดีตมหाराชที่พระราชวังโบราณ พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ แผนที่พระยา
โบราณราชธานินทร์ทั้ง ๒ ฉบับนี้ นับว่าเป็นคู่มือสำคัญที่สุดในการใช้ศึกษา
ประวัติศาสตร์กายภาพของอยุธยา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการท่องเที่ยว
ได้ด้วย

ภาพที่ ๑๒: แผนที่กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)

จากแผนที่พระยาโบราณฯ จะสังเกตเห็นได้ว่าการสำรวจเมืองอย่างเป็นระบบ และครอบคลุมพื้นที่ทั้งในเกาะเมืองและบริเวณนอกเกาะเมือง เฉพาะในเกาะเมืองนั้น จะเห็นว่ามียังร่องรอยของวัดจำนวนมาก ทั้งนี้พื้นที่บริเวณกลางใจเมืองเป็นศูนย์กลาง สำคัญที่สุดคือพระราชวังโบราณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม ฯลฯ พื้นที่ทาง ตะวันออกเฉียงเหนือคือบริเวณพระราชวังจันทร์เกษม และพื้นที่ทางตอนใต้ที่มีคนอยู่ ค่อนข้างหนาแน่น นอกจากนี้ยังเห็นร่องรอยคูคลองสำคัญภายในเกาะเมืองเช่น คลองท่อหรือคลองฉะไกรใหญ่ คลองฉะไกรน้อย คลองมะขามเรียง เป็นต้น

สรุปได้ว่าหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึงราวสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นระยะเวลา ๑๔๓ ปี อยุธยาที่มีความเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพมาก คือบรรดาวัดต่าง ๆ ที่ถูกทำลายลงนับ แต่เสียกรุง ก็ถูกบุกรุกและทำลายหายไป มีการตั้งถิ่นฐานของคนเพิ่มมากขึ้น ทั้งคน

กลุ่มดั้งเดิมและคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ กลายเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ หลังจากนั้น ในพื้นที่เกาะเมืองจะมีคนเข้ามาอาศัยเพิ่มมากขึ้นทั้งคนไทย จีน ส่วนกลุ่มมุสลิมจะตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศใต้ บริเวณคลองตะเคียนและทางทิศเหนือดังที่เคยอยู่อาศัยมาก่อน

*****

บรรณานุกรม (บางส่วน)

Larry Sternstein (๑๙๖๕). “Krung Kao: The Old Capital of Ayutthaya” *Journal of the Siam Society* ๕๓, ๑ (January)

Sumet Jumsai (๑๙๗๐). “The Reconstruction of the City Plan of Ayudhaya” In *Memoriam Phya Anuman Rajadhon*. Bangkok: The Siam Society.

กรมศิลปากร (๒๕๒๗). *จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ. ๑๒๖,๑๒๗*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

กรมศิลปากร (๒๕๓๗). *โครงการปรับปรุงแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: เอส เจ เอ ทรีดี จำกัด

กรมศิลปากร (๒๕๔๕). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

กรมศิลปากร (๒๕๔๕). *คลองและทำเรือจ้งสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ประชาชน

กรมศิลปากร (๒๕๔๘). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

กรมศิลปากร (๒๕๖๑). *เรื่องกรุงเก่า*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (ม.ป.ป.). *เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องธรรมเนียม ประเพณี และขนบนิยมในราชสำนักสมัยอยุธยา*. เอกสารอัดสำเนา

รัชชชัย ตั้งศิริวานิช (๒๕๔๙). *กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง*. กรุงเทพฯ: มติชน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๗๐). *ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา เมื่อปีชกาล พ.ศ.๒๔๒๑*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรณธนะนาคร

มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๔๗). *กถามรรคพิเศษ บุรพทิศา นมัสธรรม และจตุรงครธรรมสมาคมกถา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย

วนิดา พึ่งสุนทร และคนอื่นๆ (๒๕๔๘). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

วรรณศิริ เดชะคุปต์และปรีดี พิศภูมิวิถี (๒๕๕๔). กรุงเทพฯเล่าเรื่อง. กรุงเทพฯ: มติชน

วัดหน้าพระเมรุ (๒๕๖๐). วัดหน้าพระเมรุราชิการาม. กรุงเทพฯ: แกลลอรี่การพิมพ์

สุนทรภู์ (๒๕๕๙). นิราศพระบาท. กรุงเทพฯ: สามลดา

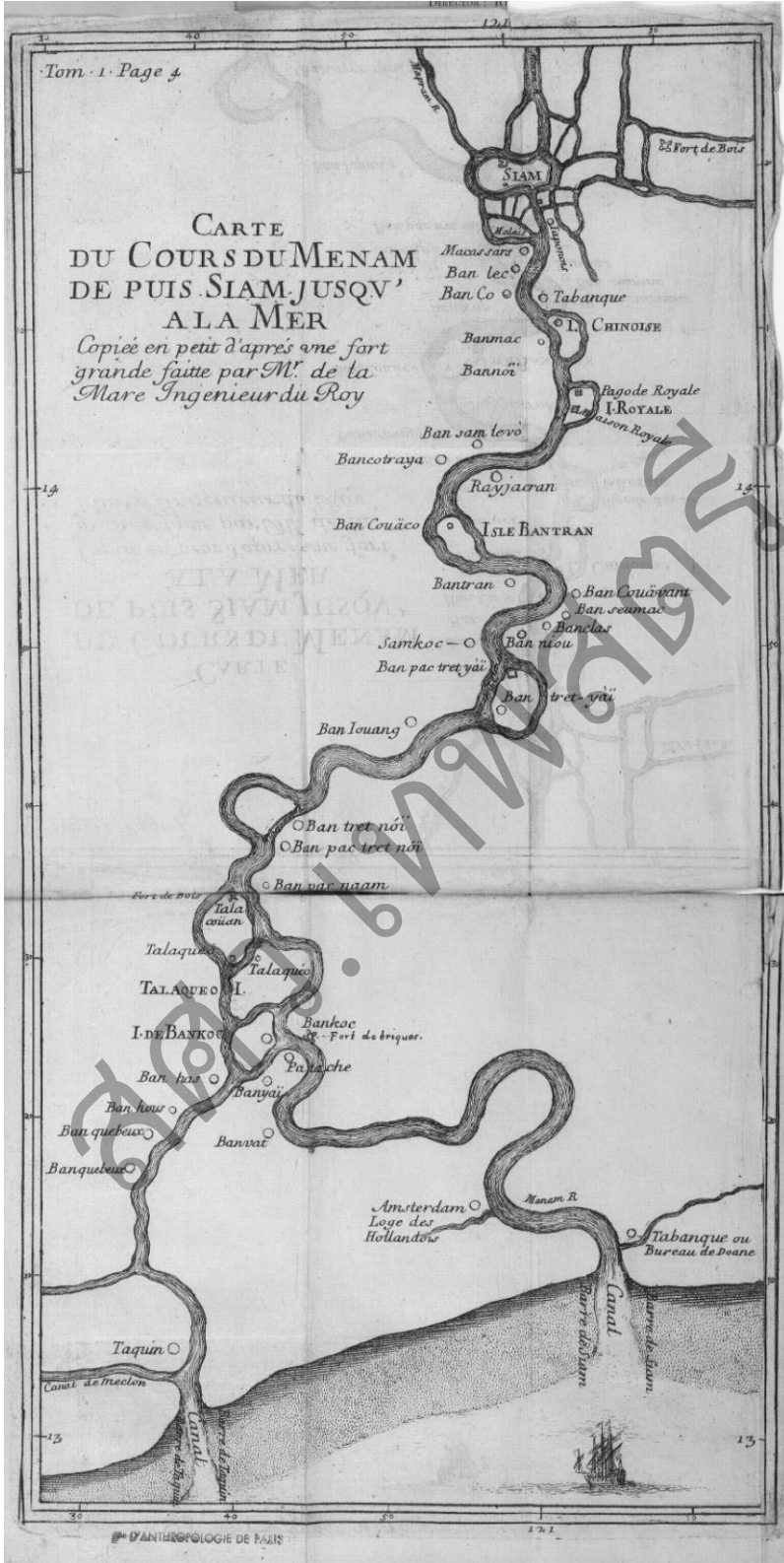
อรศิริ ปาณิน (๒๕๔๑). เรือนพื้นถิ่นลวงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

*****

สศว. เทพสตรี

CARTE DU COURS DU MENAM DE PUIS SIAM. JUSQV' A LA MER

Copiée en petit d'après une fort
grande faite par M. de la
Mare Ingenieur du Roy

ดัชนีคำ

การเสด็จประพาสสมณทลอยุธยาเมื่อปีชกาล พ.ศ. ๒๔๒๑	๑๖๐
แกมเฟอร์ (Kampfer)	๑๕๐, ๑๕๑
เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ	๑๓๒
เจ้าฟ้าน้อย	๑๑๗, ๑๓๒
เจ้าฟ้าอภัยทศ	๑๑๗, ๑๑๙, ๑๓๒
โจเซ ดา กอสตา มิรันดา	๑๔๖
เซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์	๙๓, ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๑, ๑๐๔, ๑๐๕
เซอร์ จอห์น เบาวริง	๙๙
มอง-บัปติส ตาแวร์นิเยร์	๖๑, ๗๑, ๗๒, ๗๓
ดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า	๑๓, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๓๒
เดอ ลา ตูช (De la Touche)	๑๓๔
เดอ ลา มาร์ (De la Mare)	๑๐๘, ๑๓๓
โตเม่ ปีเรส	๑๓, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๔๙
บาทหลวง Gabriel Quiroga de San Antonio	๔๑
บาทหลวงเดอ ลา แชส (La Chaise)	๑๑๘
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๒	๙๙
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๙๙, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๙๙, ๑๒๖, ๑๔๒, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๐, ๑๖๑, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๔, ๑๖๕
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๕๕
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	๑๕๕

พระปิยมหาราช	๑๑๗, ๑๑๙, ๑๒๑, ๑๒๒, ๑๓๒, ๑๓๔
พระเพทราชา	๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๑, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๖, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๕๐
พระยาไชยวิชิต (เผือก)	๑๕๕
พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)	๑๔๒, ๑๖๓
พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)	๙๙
พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ. ๑๒๖ และ ร.ศ. ๑๒๗	๑๕๙
พระราชวังจันทร์เกษม	๑๕๔, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๕
พระราชวังบางปะอิน	๑๖๑
พลกอน	๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๑, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๒๕, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕
เฟอร์นันว วาซ ดูราโด (Fernaο Vas Dourado)	๑๔๕
ระบบริฐอินเตีย	๑๖
ราชวงศ์บ้านพลูหลวง	๑๑๗
รุย เดอ บริตู ปาตาลิม (Rui de Brito Patalim)	๑๒
ลาตูแบร์	๗๒, ๑๒๖, ๑๕๔
วัดขุนแสน	๑๕๔, ๑๕๖
วัดพนัญเชิง	๑๕๔, ๑๕๘
วัดพรหมนิवास	๑๕๖
วัดโลกยสุทธาราม	๑๕๖

วัดศาลापูน	๑๕๖
วัดเสนาสนาราม	๑๕๔, ๑๕๗, ๑๖๐
วิลเลียม โซม (William SOAME)	๑๑๙, ๑๓๖
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	๙๙, ๑๖๒
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	๔๑, ๔๙, ๑๕๔, ๑๕๖
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๔๙, ๖๑, ๖๒, ๗๓, ๙๙, ๑๑๗, ๑๑๙, ๑๒๐, ๑๒๖, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๕๐
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๑๕๘
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒	๑๑, ๑๒, ๑๖, ๓๕, ๑๕๙
หนังสือวชิรญาณ	๙๙
อแล็ง มาเนอส์ซ็อง-มัลเลต์ (Alain Manesson-Mallet)	๑๔๘
ออกพระวิสุทสุนทร (ปาน)	๑๓๕
อันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู	๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๖, ๑๗, ๒๐
อัลฟงซู คือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque)	๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๔, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐

ข้อมูลการจัดพิมพ์

ชื่อหนังสือ	ลับแลฝรั่ง : เมือง สังคม ผู้คน เหตุการณ์ ในบันทึกฝรั่งเกี่ยวกับ อยุธยา คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ -๑๗
ผู้เขียน	รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศุมิวิถึ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ภาพหน้าปก	แผนที่อยุธยา วาดโดยโยฮันเนส ริงโบนส์ (Johannes Vingboons) จิตรกรฮอลันดา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๖ ลายเส้นลับแลแบบฝรั่ง โดย นายสุทธิชัย ฤทธิ์จตุพรชัย
ออกแบบปก	นายสุทธิพงษ์ ตะเกาทอง
ผู้จัดพิมพ์	สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี
ปีที่พิมพ์	๒๕๖๔
ISBN	๙๗๘-๙๗๔-๒๘๓-๐๒๐-๕
พิมพ์ที่	บริษัท ศิริชัยการพิมพ์ จำกัด ๗๓ ซอยเพชรเกษม ๕๔ แยก ๓ ถนนเพชรเกษม แขวงบางด้วน เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐ โทร. ๐-๒ ๘๐๕ ๑๔๗๑